

МВС України
Національний університет внутрішніх справ
Херсонський юридичний інститут

М.М.Дідик, В.М.Стратонов

КРИМІНАЛІСТИКА

К е р і в н и ц т в о д о
к р и м і н а л і с т и ч н о ї т е х н і к и

Практичний посібник

Херсон-2003

Дідик М.М., Стратонов В.М. Криміналістика.
Керівництво до криміналістичної техніки:
Практичний посібник. – Херсон: Мрія, 2003. –
184 с.

Затверджено до друку Вченою радою Херсонського
юридичного інституту Національного університету
внутрішніх справ (протокол №5 від 29.05.03р.)

Рецензенти: **Лукашевич В.Г.**, доктор юридичних
наук, професор

У посібнику подаються поняття та опис
криміналістичної техніки – техніко-криміналі-
стичних засобів, правил їх використання, а
також схеми описів і приклади їх
застосування у протоколах слідчих дій.

Посібник розраховано на курсантів і
студентів вищих навчальних закладів
юридичного профілю, а також викладачів і
практичних працівників.

© Дідик М.М., Стратонов В.М., 2003

Підготовлено до друку науково-дослідним і редакційно-
видавничим відділенням ХЮІ НУВС

ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Поняття "криміналістична техніка" використовується у двох значеннях:

- 1) криміналістична техніка як розділ науки криміналістики;
- 2) криміналістична техніка як технічні засоби, а також їх сукупність, прийоми їхнього використання при розслідуванні злочинів.

Як розділ науки, криміналістична техніка – це сукупність наукових положень та рекомендацій щодо застосування природничо-наукових методів і технічних засобів у процесі розкриття та розслідування злочинів.

Криміналістична техніка у другому значенні – це сукупність (система) спеціальних засобів і методів, які використовуються для виявлення, фіксації, дослідження, оцінки та використання доказів при розслідуванні злочинів.

Криміналістична техніка у науковому плані передбачає такі розділи:

- Основи криміналістичної техніки;
- Судова фотографія та відеозапис;
- Трасологія;
- Судова балістика;
- Техніко-криміналістичне дослідження документів;
- Криміналістичне дослідження письма;
- Ідентифікація людини за ознаками зовнішності (габітоскопія);
- Криміналістична реєстрація.

Ці розділи складають зміст навчального курсу криміналістики.

Техніко-криміналістичні засоби

Техніко-криміналістичними засобами є:

- апаратура, пристрої, спорядження;
- інструменти та пристосування;
- належності і матеріали;
- комплекти фото та відео належностей, уніфіковані чемодани для слідчого, експерта.

Науково-технічні засоби – це прилади, пристосування і матеріали, які використовуються для збирання і дослідження доказів або створення умов, що ускладнюють вчинення злочинів. Інколи такі засоби розподіляють на декілька груп:

1. Взяті без змін з різних технічних і природничо-технічних наук;
2. Спеціально розроблені для криміналістики;
3. Пристосовані для вирішення завдань криміналістики.

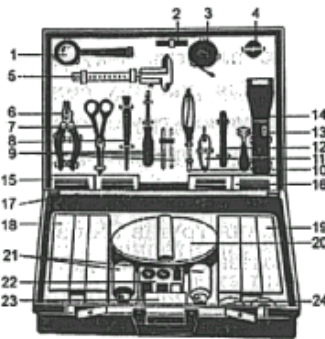

Рис. 1. Слідча валіза:

1 – лупа 3,5х; 2 – пристосування для дактилоскопіювання пальців труп; 3 – рулетка 10 м; 4 – рулетка сталевая 2 м; 5 – штангенциркуль; 6 – пасатижі; 7 – ножиці; 8 – пінцет; 9 – викрутка (з 3-ма змінними стрижнями); 10 – індикатор напруги з викруткою; 11 – ніж складаний; 12 – магнітна головка з шарнірним пристроєм; 13 – склоріз алмазний; 14 – ліхтар акумуляторний; 15 – сургуч, пластилін, нитки сурові, голки (в круглому пеналі); 16 – деталі

щупа для ґрунту; 17 – рукоятка щупа; 18 – комплект пристосувань для виявлення і фіксації поверхневих слідів рук, ніг та взуття; 19 – комплект із пристосуваннями і матеріалами для роботи з сіліконовими пастами; 20 – овальний пластмасовий пенал; 21 – поліетиленові флакони для рідин; 22 – пенал; 23 – аерозольний балон з рідким газом «Фреон-12»; 24 – металевий затисний держак для сполучення аерозольного балона з поліетиленовим флаконом

Основні форми застосування засобів і методів криміналістичної техніки. Суб'єкти, які їх застосовують

Суб'єктами, що застосовують засоби і методи криміналістичної техніки, є:

- слідчий – в процесі проведення слідчих дій та попереднього дослідження доказів;
- оперативний працівник – під час проведення оперативно-розшукових заходів;
- експерт – у процесі попереднього дослідження та проведення судових експертиз;
- спеціаліст який бере участь під час проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- адміністративна служба – в процесі попередження та профілактики злочинної діяльності та під час збирання доказів.

Правові основи використання криміналістичної техніки

У кримінально-процесуальному законодавстві відсутня спеціальна норма, за якою б визначались правові основи застосування криміналістичної техніки. Найбільш загальні правові основи використання технічних засобів визначаються ст.2 КПК України, яка регламентує завдання кримінального судочинства та в ст.22 КПК України, де передбачено, що необхідно вжити всіх заходів передбачених законом для всебічного, повного, об'єктивного, дослідження обставин справи. У деяких статтях – таких, як 79, 85¹, 85², 191, 194, 195 КПК України визначаються окремі

прийоми і засоби фіксації речових доказів, місця події та умови проведення інших слідчих дій, а в ст.87¹ КПК України передбачено процедуру фіксування судового процесу технічними засобами.

СУДОВА ФОТОГРАФІЯ ТА ВІДЕОЗАПИС

Судова фотографія

Судова фотографія – галузь криміналістичної техніки, яка становить собою систему наукових положень, а також рекомендацій щодо застосування технічних засобів і методів зйомки з метою розслідування злочинів.

Судову фотографію прийнято ділити на *дослідну* (проводиться експертом) і *відображувальну* (слідчий, оперативний працівник). Інколи відображувальну фотографію називають судово-оперативною. Така фотографія становить собою систему прийомів застосування фотографічних засобів і методів фотографічної фіксації об'єктів, осіб, трупів, слідчих дій та оперативно-розшукових заходів при розслідуванні злочинів.

Методи судово-оперативної зйомки:

панорамний;	сигналетичний;
репродукційний;	макроскопічний;
вимірювальний;	мікроскопічний.
широкомасштабний.	

У ході фіксації процесу та результатів слідчих дій застосовуються такі види зйомки:

- ✓ орієнтуюча;
- ✓ оглядова;
- ✓ вузлова;
- ✓ детальна.

О р і є н т у ю ч а з й о м к а
використовується для фіксації загального вигляду

місця події із навколишньою обстановкою. Якщо об'єкти протяжні, зйомку виконують панорамним методом або з використанням ширококутної оптики.

О г л я д о в а з й о м к а проводиться для фіксації безпосереднього місця події ізольовано від навколишньої обстановки. Зйомка проводиться з декількох точок (різних боків) – так, щоб на фотокартках було зображення всього об'єкту, а тому і фотокарток виготовлюється декілька.

В у з л о в а з й о м к а фіксує окремі частини (вузли) місця пригоди. Вузлову зйомку краще проводити, використовуючи масштабний спосіб. Вузлова зйомка доріжки транспортного засобу та ніг людини здійснюється панорамним способом (лінійна панорама).

Д е т а л ь н а з й о м к а виконується для фіксації окремих предметів або їх ознак великим планом, обов'язково масштабним способом. Якщо об'єкт розміщується на висоті, можуть використовуватися телеоб'єктиви МТО-30, МТО-1000; якщо фотографуються мікросліди або мікрочастинки, використовуємо великомасштабний або мікроскопічний метод.

Фотографувати обстановку необхідно в такому вигляді, якою вона є на момент прибуття слідчо-оперативної групи.

Перед проведенням орієнтуючої та оглядової зйомки категорично забороняється змінювати обстановку на місці події.

Вимоги, які пред'являються до фотозйомки

Факт застосування фотозйомки відображується в протоколі проведення слідчої дії.

Повнота фіксації всіх елементів. Забезпечується фіксація на фотознімках всіх значимих об'єктів з максимальною кількістю різних деталей, в різних планах і з різних точок. Всі фотографії повинні доповнювати одна одну і бути пов'язані між собою: наприклад, щоб мікросліди та мікробекти, зафіксовані на детальному знімку, відображувалися і на вузловому.

Обов'язковому фотографуванню підлягають такі об'єкти, що підлягають природним змінам; які за складності будови, форми чи стану складно словесно описати та які в силу обставин будуть вилучені з місця події.

Слід виключати можливість фіксації інформації, що не стосується розслідуваної події – наприклад, понятих при проведенні відтворення обстановки та обставин події.

У першу чергу фотографуються ті об'єкти, які можуть змінитися або зникнути (сліди на снігу).

Необхідно слідкувати за тим, щоб фотографічні знімки різних ділянок місцевості включали загальні елементи, які дозволяють здійснити “прив'язку” для відтворення цілісної картини, що дозволить встановлювати їх відносність до однієї події. Тому в межах одного кадру повинен входити предмет (орієнтир), який слугуватиме зв'язуючим елементом між знімками. Якщо знімків багато, то не обов'язково, щоб на кожному був один і той же орієнтир. Достатньо, щоб кожен з них мав спільний предмет, який би їх пов'язував.

Необхідно дотримуватися вимог технічного характеру, а саме:

- різкості зображення (досягається наводкою апаратури на фокус, стійким положенням камери в руках чи використанням спеціальних штативів, дотриманням правил позитивного друку);
- контрастності зображення (чим більше проміжних тонів, тим нижчою здається контрастність зображення і навпаки). Для отримання контрастного зображення необхідно дотримуватися режиму обробки негативних матеріалів залежно від умов зйомки, освітлення і характеру відповідних об'єктів, а також необхідно правильно підбирати фотопапір відповідної контрастності. Наприклад, для портретної зйомки не рекомендується використовувати контрастний чи особливо контрастний фотопапір.
- Освітленість проводиться за допомогою імпульсних ламп спалахів, кіноосвітлювачів “Свет 1000” тощо.

Правила оформлення фототаблиць

- ✓ Фотокартки розміщуються за принципом “від загального до окремого”.
- ✓ Під кожною фотографією проставляється порядковий номер, пояснення до того, що зображено на ній та вид зйомки.
- ✓ Кожна фотокартка скріплюється печаткою слідчого органу.

- ✓ У кінці фототаблиці зазначається особа, яка проводила зйомку, та ставиться її підпис.

Дані про умови зйомки:

- дата, місце зйомки, погодні умови;
- тип камери, об'єктива, плівки;
- світлочутливість плівки;
- точка зйомки та відстань до об'єкту;
- наявність додаткових пристроїв (подовжувальні кільця, штатив, світлофільтр тощо);
- експозиція (витримка, діафрагма).

Відеозапис

Прийоми та методи відеозапису в процесі проведення окремих слідчих дій

Відеозапис є одним із додаткових способів фіксації ходу та результатів проведення окремих слідчих дій. Демонстрація результатів дозволяє відчувати себе безпосереднім учасником слідчої дії. Відеозапис дозволяє робити стоп-кадр і за допомогою розмножувальної техніки (принтера) отримувати на окремих аркушах зображення.

Необхідно наголосити, що відеозапис проводить спеціаліст, який не завжди володіє елементами слідчої тактики. Тому необхідно перед початком слідчої дії проінструктувати спеціаліста та скласти сценарій, за яким проводиться відеозапис.

Сценарій, як і слідча дія, повинен складатися з трьох етапів – вступного, робочого та заключного.

У вступній частині необхідно передбачити:

- ✓ відповідні тексти та кадроплани (наприклад, спочатку необхідно показати місце збору). Місце фіксується залежно від того, кімната це чи відкрита місцевість (місцевість – кругова панорама). Але відеозапис проводиться таким чином, щоб можна було зорієнтуватися за конкретним місцем. Даний кадроплан завершується показом у кадрі особи, яка проводить дану слідчу дію. Особа повинна вказати, де ми перебуваємо, яку слідчу дію будемо виконувати, в чому її сутність;
- ✓ всі дані оператора, тип відеокамери, її характеристики та умови зйомки. Після цього слід переходити до кожного учасника (йде кадр і текст: хто, в ролі кого залучається тощо).

Далі роз'яснюються права і обов'язки. В момент підписування показуємо осіб, а потім крупним планом протокол та підпис. Вступна частина повинна детально готуватися, а тому дані пропозиції є орієнтовними.

Далі йде відеозапис самого безпосереднього проведення слідчої дії (залежно від слідчої дії необхідно передбачати, які основні моменти та епізоди потрібно буде виділити стоп-кадром тощо).

Закінчення відеозапису повинно здійснюватися знову-таки за сценарієм. Сценарій відповідає вимогам заключної частини протоколу.

Слідчий повинен в'яснити, чи є питання, зауваження та доповнення в учасників, після чого підписується протокол. Слід наприкінці показати всю групу учасників, далі – слідчого, який вказує на час закінчення слідчої дії (бажано зафіксувати циферблат

годинника) та на місце, де буде переглянуто відеозапис; а застосування відеозапису вноситься до протоколу.

Після відеозапису плівка переглядається, перед чим перемотується на відеомагнітофоні; по закінченні перегляду відеомагнітофон вмикається на запис і фіксується, що всі учасники переглянули й прослухали відеозапис; якщо є зауваження чи доповнення до переглянутого відеозапису, то вони записуються на відеомагнітофоні.

Особливості проведення відеозапису

- ✓ Кожна вимушена зупинка запису повинна супроводжуватись текстом “відеозапис переривається через...”, або “з метою...”;
- ✓ якщо в процесі відеозапису йде текст, то зазначається особа в кадрі (її голос не повинен бути поза кадром), потім – предмети, об’єкти, про які йде мова, і відповідно дії особи;
- ✓ якщо недостатньо освітлення, то необхідно перервати запис, вказавши причину зупинки, і забезпечити належне штучне освітлення;
- ✓ поряд із відеозаписом слід використовувати і фотографування;
- ✓ не слід захаращувати кадр, оскільки це відволікатиме увагу від фактичної обстановки певних пояснень;
- ✓ шлях переміщення не слід фіксувати в повному обсязі;
- ✓ переходи від одного плану до іншого повинні бути плавними;

- ✓ відеозапис слід проводити з передньою площиною, щоб виключити викривлення зображення.

Факт застосування відеозапису (ст.85КПК України) повинен відобразитися в протоколі слідчої дії, з обов'язковим коментарем, прізвищем ім'я та по батькові оператора та технічними даними застосованої апаратури (марки камери, типа касети).

У зв'язку з тим, що перед початком відеозапису слідчий повинен повідомити всіх учасників про проведення відеозапису, у вступній частині протоколу робиться про це запис.

Відеокасета є додатком до протоколу, а тому зберігається в конверті чи коробці і до неї повинен додаватися реєстр, в якому відображуємо: коли, ким, на якому відеоманітофоні проводилося відтворення запису (наприклад, тактичний прийом під час проведення допиту чи інші обставини).

Після вступу вироку в силу та закінчення строку касаційного оскарження відеозапис може знищуватися, про що складається довідка, яка додається до матеріалів справи, що направляються в архів.

ТРАСОЛОГІЯ

Методи виявлення слідів

Оптичні методи

Огляд предметів на просвіт. Для підсилення контрасту краще розміщувати предмети так, щоб вони розміщувалися на темному, однорідному фоні; якщо предмет великий за розміром, то за ним доцільно розміщувати темний екран. Доцільно такі огляди проводити в затемнених приміщеннях.

Огляд під кутом падаючого проміння досягається шляхом переміщення предмету або кута спостереження. Громіздкі предмети оглядаються за допомогою ліхтаря чи лампи. Інколи поверхню, яка оглядатиметься, зволожують диханням. При цьому волога зникне раніше за межами сліду і дозволить його спостерігати.

Огляд із застосуванням ультрафіолетового випромінювача. Слід завдяки жировим виділенням люмінесцює (піт гасить люмінесценцію), але інтенсивність люмінесціювання залежить і від вигляду поверхні. Краще за все даний метод використовувати при оглядах металічних поверхонь.

Огляд із застосуванням світлофільтрів дає можливість виявити сліди рук на предметах, колір яких близький до кольору сліду.

Фізичні методи

Виявлення слідів порошками застосовується для виявлення невидимих слідів,

підсилення контрасту виявлених слідів візуальним способом, полегшення фіксації вилучення та порівняльного дослідження.

У цьому випадку сліди виявляють таким чином:

- 1) мокрі предмети, на яких передбачається наявність слідів, повинні попередньо просушуватися. Якщо вологість наявна в результаті дії морозу, предмет заносять до теплого приміщення з пониженою вологістю; краплі, що з'являються, висушуються за допомогою фільтрової салфетки або потоком повітря. Забороняється термінова сушка за допомогою нагрівальних пристроїв;
- 2) старі сліди, які з часом "підсохли", необхідно зволожити подихом (краще це зробити декілька разів); після того, як плями конденсату зникнуть, обробляємо поверхню;
- 3) розбиті або зламані предмети необхідно відновити або упакувати таким чином, щоб було зрозуміло, що дані деталі становили одне ціле (наприклад, пронумерувати пакети);

Необхідно пам'ятати, що сліди пальців рук краще виявляти спеціалісту. Тому при можливості краще вилучити сам предмет, не вдаючись до його обробки порошками, проте пам'ятаючи про способи упаковки речових доказів і збереження слідів на них.

Виявлення слідів парами йоду. Даний метод застосовується давно, адже тільки таким способом можна виявити сліди на предметах, які покриті мінеральними мастилами. До того ж парами йоду можна виявляти сліди у важкодоступних місцях та обробляти поверхні з великою площею. Але слід пам'ятати, що не закріплений порошок слід за декілька хвилин зникне (знебарвиться). Тому такі сліди

краще зразу сфотографувати. У процесі фотографування слід продовжувати окурювання для підтримання контрасту.

Виявлення слідів рук шляхом окурювання. Даний спосіб аналогічний обробці порошками. Для окурювання використовують камфору, нафталін, пінопласт, соснові гілки та інші предмети та речовини, що виділяють кіптяву. Дану обробку слід використовувати при виявленні слідів на світлих поверхнях. На темних поверхнях можливе окурювання білою кіптявою, яку отримуємо при спалюванні магнієвої стрічки, полімеризованої пасти "К".

Виявлення слідів рук рідкими барвниками. Для проявлення слідів рук на папері інколи може застосовуватися спеціально приготовлений 1-2-% розчин анілових фарб у воді або звичайні чорнила та туш. Проте даний метод дуже складний, і тому застосовувати його може тільки спеціаліст в галузі дактилоскопії.

Хімічні методи

Виявлення слідів пальців рук можливе за допомогою хімічних розчинів:

- азотно-кислого срібла;
- нінгідрину;
- алоксану;
- перманганату калію.

Лабораторні методи

При виявленні слідів за допомогою даного методу використовуються:

- радіоактивні ізотопи;
- люмінесцентний метод;
- метод термовакуумного нашарування.

Типи та види узорів показано нижче на рисунку.

Типи узорів		Умовне позначення										
		типові	пірамідальні	шатрові	несправжньо петльові							
лицьові						1						
	петльові	напрямок галузок (ніжок) петель	радіальні					2				
ульнарні				від 1 до 9 лінії		3						
				від 10 до 13 лінії					4			
				від 14 до 16 лінії						5		
				від 17 лінії і більше							6	
забіткові	відносне положення дельт					7						
	внутрішнє				8							
	середнє						9					
	зовнішнє											

Рис.2. Типи та види узорів

Таблиця 1. Максимальні строки давності слідів, які виявляються за допомогою порошків

Поверхня	Порошки, які застосовуються	Давність слідів
1. Папір, картон	малахіт, залізо, рубін, графіт, окис міді, з сажею, сургуч	до 1 доби
2. Скло	залізо, малахіт, алюміній	понад 30 діб
3. Стругане дерево, фанера	малахіт, залізо, окис міді, тальк, перекис марганцю, лікоподій	до 1 доби
4. Полістирол	малахіт, рубін, окис міді, окис свинцю	до 30 діб
5. Оргскло	опал, топаз, малахіт, окис цинку, алюміній	до 30 діб
6. Карболіт	алюміній	до 10 діб
7. Поліетилен, целофан	топаз, окис міді з сажею, залізо	до 30 діб
8. Фарфор, фаянс	окис міді з сажею, малахіт, опал, окис цинку	до 20 діб
9. Метали	рубін, топаз, окис міді з сажею, окис цинку	до 20 діб
10. Шкіра і шкірозамінювачі	топаз, опал, окис цинку, малахіт, залізо, окис свинцю	до 8 діб
11. Резина	топаз, опал, окис цинку, малахіт, залізо, окис свинцю	до 20 діб
12. Ламіновані, покриті емалями	опал, малахіт, окис міді з сажею, окис цинку, алюміній	до 30 діб
13. Пофарбовані масляними фарбами	малахіт, рубін, окис свинцю	до 30 діб
14. Тканина	тканоль, сургуч,	1-3 години

	ОКИС СВИНЦЮ	
--	-------------	--

Таблиця 2. Суміші порошків, які використовуються для виявлення слідів рук

№ су-міші	Суміші порошків	Вагомі частини	Поверхня, що обробляється
1.	Двоокис титану, мод. "Анатаз". Алюмінієвий порошок	6	Пофарбовані масляною фарбою метал і дерево, натуральна та штучна шкіра, мідь, бронза та ін.
		2	
2.	Марганець-цинковий ферит. Двоокис титану "Анатаз". Порошок йоду	5	Папір, картон, фаянс, фарфор, скло, поштукатурені поверхні, стругане дерево.
		1	
		1	
3.	Малахіт. Аеросил ("А-380") Окис свинцю. Порошок йоду	10	//--//
		4	
		4	
		3	
4.	Дитяча присипка. Порошок йоду	1	Папір, картон, темні металеві поверхні
		1	
5.	Аеросил ("А-380") Сажа. Малахіт	2	Скло, фаянс, фарфор, шкіра, гума, папір, картон
		2	
		5	
6.	Малахіт. Порошок Cr_2O_3	3	//--//
		2	
7.	Малахіт. Люмінор жовто-зелений	2	Багатокольорові поверхні
		1	
8.	Двоокис титану. Люмоген оранжевий	2	Пофарбовані металеві і неметалеві
		1	

			поверхні
9.	Аеросил (“А-380”) Люмінор жовтозелений. Сажа	2	//–//
		2	
		1	
10.	Свинцеві білила. Сажа. Аеросил. Алюмінієвий порошок	8	Пофарбовані масляною фарбою металеві і неметалеві поверхні, фарфор, шкіра, скло
		24	
		4	
		2	
11.	Окис цинку. Алюміній	98	Пофарбований і нікельований метал, жерсть, пластмаса, пофарбоване дерево, гума
		2	
12.	Окис цинку. Тальк. Лікоподій	7	//–//
		2	
		1	
13.	Двоокис марганцю. Графіт. Алюміній	85	Фарфор, фаянс, папір, гума, пластмаса, кахельна плитка
		14	
		1	
14.	Окис міді Каніфоль	19	Фарфор, фаянс, плитка, тканини
		1	
15.	Окис свинцю Вугільний порошок Алюміній	6	Фарфор, гума, фаянс, пофарбований метал, пофарбоване дерево, пластмаса
		3	
		1	
16.	Окис цинку Каніфоль	19	Поліроване дерево, пластмаса, скло
		1	

17.	Окис міді Сажа	3 1	Фарфор, фаянс, поліетилен, пофарбовані поверхні
18.	Електрографічний проявник. Окис міді. Лікоподій	2 2 1	Пофарбовані поверхні, пластмаса, фанера, картон
19.	Карбонільне залізо Діметілгліоксімат нікелю	9 1	Метал, пофарбоване дерево, шкіра, пофарбована штукатурка, папір

Таблиця 3. Послідовність застосування засобів і методів виявлення та фіксації слідів рук на різних поверхнях

Вид поверхні	Найменування засобів і методів
Скло	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: карбонільне залізо, “Малахіт”, алюміній, окис цинку, термічний вакуумний нашарування, плавикова кислота. Суміші №2, 3, 5, 6, 10, 11, 13, 15-17, 23, 24.
Фарфор, фаянс	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: окис міді із сажею, “Малахіт”, “Опал”, окис цинку, перекис марганцю, термічний вакуумний напил, плавикова кислота. Суміші №2, 3, 5, 6, 10, 11, 13, 15-17, 23, 24.
Пластмаса: Полістирол	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: термічний вакуумний напил. Суміші №3, 5, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 23, 24. Порошки: “Малахіт”, “Рубін”, окис

Оргскло	міді, окис свинцю; Порошки: “Опал”, “Топаз”, “Малахіт”, окис цинку
Карболіт	Порошок алюмінію;
Поліетилен	Порошки: “Топаз”, окис міді із сажею, карбонільне залізо, термічний вакуумний напил. Суміш № 17;
Целюлозні пластики	Порошки: крейда, перекис марганцю, вуглекислий свинець.
Папір, картон	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: “Малахіт”, карбонільне залізо, “Рубін”, графіт, термічний вакуумний напил, нінгідрин, алоксан, азотнокисле срібло. Суміші № 2-6, 13, 18, 21, 23, 24.
Стругане дерево	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: “Малахіт”, карбонільне залізо, окис міді, перекис марганцю, лікоподій, термічний вакуумний напил, нінгідрін, аллоксан, азотнокисле срібло. Суміші № 2,3,20.
Метали:	Ультрафіолетова лампа, порошки: “Рубін”, “Топаз”, “Опал” – лише для кольорових металів, окис міді із сажею, окис цинку, коптіння, хімічні реактиви. Суміші № 4, 11, 12, 19.
Залізо	1-2%-розчин мідного купоросу.
Цинк	1-2%-розчин уксуснокислого свинцю.
Мідь	0,5-1%-розчин азотнокислого срібла.
Нікель	0,5%-вий розчин хлорного золота.
Шкіра	Ультрафіолетова лампа, порошки: “Топаз”, “Опал”, окис цинку, “Малахіт”, карбонільне залізо, окис свинцю, пари йоду, термічний вакуумний напил. Суміші № 1, 5, 6, 10, 19.
Резина	Ультрафіолетова лампа, порошки: “Топаз”, окис цинку, “Малахіт”, карбонільне залізо. Суміші № 5, 6, 11-13, 15.

Пофарбована поверхня	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки: окис міді із сажею, “Малахіт”, “Опал”, окис цинку, алюміній, термічний вакуумний напил. Суміші № 1, 8, 9, 22, 23, 24.
Багатокольорові поверхні з блиском	Ультрафіолетова лампа, порошки: графіт, окис міді із сажею – зйомка в інфрачервоних променях, люмінесцентні порошки – зйомка в ультрафіолетових променях. Суміші № 1, 8, 9, 22, 23, 24.
Тканини	Ультрафіолетова лампа, пари йоду, порошки, сургуч, окис свинцю, тканоль, термічний вакуумний напил, нінгідрин, алоксан, азотнокисле срібло. Суміші № 14, 20.

Правила поводження зі слідами пальців рук при їх огляді

Оглядаючи предмети, необхідно їх тримати так, щоб не залишити своїх слідів і не пошкодити наявні, для чого необхідно:

- осколки скла брати за ребра. Так само поводитися з предметами, що мають плоску площину;
- склянку брати зсередини, розвівши пальці руки, підтримуючи іншою рукою за дно;
- пляшку брати, ввівши в горловину олівець або палець, притримуючи за дно;
- ножі брати однією рукою за тильний бік рукоятки, притримуючи іншою за вістря;
- пістолети і револьвери тримати за дульний зріз ствола та за рифлені

частини й інші деталі, на яких не можуть бути залишені сліди;

- аркуші паперу, документи брати пінцетом.

Фіксація слідів пальців рук

На практиці застосовуються такі способи фіксації:

- опис в протоколі;
- масштабна фотозйомка;
- копіювання поверхневих слідів;
- моделювання об'ємних слідів;
- закріплення слідів на предметі;
- схематичне замальовування.

Схема опису слідів пальців рук у протоколі огляду

1. Характеристика предмета, на якому виявлено слід (назва, призначення, властивості і стан поверхні).
2. Засоби, що використовувалися для виявлення слідів.
3. Місце розташування слідів на предметі (вказуються координати щодо стійких орієнтирів).
4. Механізм утворення слідів (захват, динамічний фрагмент).
5. Кількість слідів і їх вид (поверхневі чи об'ємні, слід пальця чи долоні, невидимі чи забарвлені).
6. Розмір слідів та їх форма.
7. Тип папілярного візерунку та його особливості.
8. Способи додаткової фіксації слідів (фотографування, складання схем).

9. Способи вилучення слідів (з предметом, копійоване на дактилоплівку тощо).

Фрагмент протоколу огляду слідів рук

“...При обробці полірованої сухої поверхні кухонного стола, який має розміри 90x120, за допомогою кісточки “Флейц” та порошку “Малахіт” у правому куті виявлено поверхневий слід пальця руки, розташований на відстані 2 см від правого краю і 5 см – від верхнього краю кришки столу. Слід від пальця руки – розміром 12x17 мм, утворений в результаті торкання, має форму овалу, в якому відобразився дуговий тип візерунку, основа сліду спрямована в бік правого краю столу.

Слід сфотографовано за правилами масштабної зйомки фотоапаратом “Зеніт Е” з використанням подовжувальних кілець №1, 2, 3 та лампи спалаху “Луч 70” з витримкою 1/30 сек. і діафрагмою 2,6 та 4.04. Слід скопійовано на клейку плівку ЛТ-38, яка наклеєна на аркуш паперу формату А4, в правому куті якого зроблено напис: “Відрізок клейкої плівки із слідом пальця руки, виявленим у правому куті кухонного столу. На цьому ж аркуші зроблено схематичний малюнок стола, де вказано місце виявленого сліду...”

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів пальців рук

1. Яким пальцем і якої руки залишено слід?
2. Чи можливо провести ідентифікацію представлених для дослідження слідів?
3. Яка давність сліду?
4. Чи не належить слід конкретній особі?

5. Які особливості будови руки особи яка залишила слід?

Сліди босих ніг

Сліди босих ніг не належать до розповсюджених і на місцях пригод виявляються рідко. Але їх криміналістичне значення достатньо велике, адже у таких слідах відображається не тільки форма ступні, але у багатьох випадках і папілярні лінії, розташовані на підошві. Тому по слідах босих ніг можливо ідентифікувати особу того, хто їх залишив, і отримати найважливіші докази про злочинця.

Роботу зі слідами босих ніг на місці пригод можна проводити на основі методичних рекомендацій з виявлення, фіксації та вилучення слідів рук і взуття. Розглянемо лише основні тактичні особливості цієї роботи.

Сліди ніг можуть бути об'ємними, якщо вони утворюються на пластичному ґрунті (на землі, глині, снігу...), або поверхневими, якщо залишені на твердій, недеформованій поверхні шляхом відшарування або нашарування пилу, бруду, крові тощо.

Поверхневі сліди можуть бути видимими та невидимими. До видимих відносять об'ємні, забарвлені сліди, сліди відшарування, нашарування тощо. Невидимі сліди утворюються за рахунок переносу потожирової речовини підошви ніг на слідосприймаючу поверхню. Залежно від механізму слідоутворення виникають статистичні й динамічні сліди.

Для виявлення слідів босих ніг головним чином використовується візуальний метод. Якщо об'ємні сліди (наприклад, на ґрунті) видимі досить добре, то

пошук поверхневих слідів в приміщенні необхідно проводити при доброму освітленні. Змінюючи кути розташування джерела світла, виявляють слабо забарвленні, мало контрастні сліди ніг. Для посилення мало помітних або забарвлених кров'ю слідів використовують розчин бензидину в спирті і перекису водню (0,1 г бензидину розчиняють в 100 мл спирту, і 5 частин цього розчину змішують з однією частиною 3-відсоткового перекису водню).

Для виявлення невидимих слідів босих ніг використовуються ті ж методи, що і для виявлення слідів рук. Добрі результати при цьому досягаються за допомогою порошоків і парів йоду. Якщо є підстави припускати, що такі сліди можуть бути виявлені на аркушах паперу або картону, застосовуються хімічні методи (розчини нінгідрину й азотнокислого срібла).

Найбільш часто сліди босих ніг виявляються у процесі огляду місць події у справах про вбивство, звалтування, нанесення тяжких тілесних ушкоджень. При цьому можуть виявлятися сліди, забарвлені кров'ю на підлозі в приміщеннях, об'ємні сліди босих ніг на ґрунті (на шляхах зникнення злочинця) або на місцевості, де є сліди боротьби. В рідких випадках злочинці знімають взуття при скоєні крадіжок і можуть залишити невидимі сліди босих ніг на шляхах проникнення і зникнення.

Спеціаліст повинен добре уявляти, який вигляд мають сліди босих ніг. Визначення об'ємних, цілком відображених слідів підошви не становить великих труднощів. Важче діагностувати поверхневі сліди, особливо забарвленні рідкими фарбами або кров'ю, бо вони можуть складатися з окремих фрагментів.

Окрім форми і розмірів сліду найбільше криміналістичне значення мають виявлені в слідах

індивідуальні ознаки підошви ступні, до яких належать: шрами й ушкодження шкіри, мозолі, набряки, бородавки; відсутність одного або декількох пальців, складки шкіри, будова узору папілярних ліній.

Зазначені особливості, насамперед деталі папілярного узору, є підставою для ідентифікації людини по залишених слідах.

У зв'язку з тим, що безпосередньо на місці події достатньо складно встановити, чи підлягають виявленні сліди для ототожнення, і в більшості випадків їх рекомендується зафіксувати та вилучити для лабораторного дослідження.

При вивченні слідів на місці події необхідно намагатися визначити, якою ногою вони залишені, встановити локалізацію окремих фрагментів, замалювавши їх на схемі, а також в'яснити, хто з потерпілих або інших осіб міг ці сліди залишити, і по можливості одразу ж провести порівняння. Це важливо для більш ефективного вирішення ідентифікованих завдань при проведенні експертизи. Цим же цілям служить вилучення декількох слідів босих ніг одного злочинця.

Для фіксації виявлених слідів їх фотографують масштабним способом. Макрозйомка об'ємних слідів проводиться при косопадаючому освітленні, яке дозволяє висвітлити рельєф поверхні сліду. Вибір освітлення при фотографуванні поверхневих слідів залежить від конкретних умов. Найкраще спостерігати об'єкт у видошукач камери і підібрати достатні умови освітлення, змінюючи кут нахилу і напрямок розташування джерела світла. Якщо забарвлені сліди виявлені на кольоровій поверхні, то

необхідно використати кольорово-розподільну зйомку із застосуванням відповідних світлофільтрів.

Вилучати сліди босих ніг краще всього разом із предметом – слідносієм (забарвлені сліди, виявлені на лінолеумі, наприклад, вирізаються з його частиною). Якщо ж цього не можна зробити, сліди копіюються на дактилоплівку або виготовляються зліпки.

При фіксації слідів босих ніг у протоколі важливо правильно їх описати і зробити необхідні виміри. В сліді вимірюються:

- загальна довжина до лінії, яка проходить через крайню точку закруглення п'ятки і центр подушечки нігтьової фаланги другого або третього пальців до точки перетину її з перпендикуляром, відновленим до крайньої передньої точки великого пальця;
- ширина плюсневої, п'яtkової (у найбільш широких місцях) і проміжної (в найбільш вузькому місці) частин;
- довжина і ширина пальців.

У групі слідів, утворюючих доріжку, вимірюються довжина кроку, його ширина і кут розвороту стопи. Основою для розрахунку є лінія напрямку руху, що становить собою пряму, проведену посередині між слідами правої та лівої ніг.

Довжина кроку визначається відстанню між двома однозначними точками слідів, послідовно залишених правою і лівою ногою.

Ширина кроку становить собою поперечну відстань між слідами від середини заднього краю п'ятки правої і лівої ніг.

Кут розвороту стопи вимірюється за допомогою транспортиру в місці перетину лінії, з'єднуючої крайню точку закруглення п'ятки і центр подушечки нігтьової фаланги другого або третього пальця з лінією напрямку руху. Утворений кут може бути додатнім, від'ємним і нульовим.

Вимірювання елементів доріжки правої і лівої ноги необхідно проводити у декількох місцях, адже вони можуть мати деякі відмінності.

Фрагмент протоколу огляду слідів босих ніг

“...На дерев'яній підлозі виявлено декілька поверхневих слідів ніг, забарвлених речовиною червоно-бурого кольору, схожою на кров, серед яких найбільш чітко відобразився один слід босої ноги. Слід розташований на відстані 120 см від східної стіни кімнати, 185 см – від північної сторони і спрямований у бік вікна. У сліді відобразилася плюснева, проміжна, п'яткова частини, а також п'ять пальців підошви ступні правої ноги. Довжина сліду – 265 мм, ширина плюсневої частини – 85 мм, ширина проміжної частини – 32 мм, ширина п'яткової частини – 48 мм. У плюсневій частині сліду відобразився папілярний узор.

Слід сфотографований за правилами масштабної зйомки фотоапаратом “Зеніт Е” із подовжуючим кільцем №1 й електронною лампою спалаху, після чого був зкопійований на аркуш світлої дактилоскопічної плівки, обшитий по краях ниткою з биркою з надписом: “Дактилоплівка зі слідом босої ноги, виявленим...”

Схема опису слідів взуття в протоколі огляду

1. Способи та засоби виявлення слідів (візуально, при косопадаючому промінні, шляхом обробки магнітними порошками тощо).
2. Місце розташування слідів (на яких предметах виявлено сліди, де дані предмети перебували; координати одиничних слідів щодо нерухомих орієнтирів; їх напрямок, положення щодо інших слідів).
3. Вид поверхні, на якій виявлено сліди (пісок, глина, сухий ґрунт, слід, залитий водою або присипаний снігом).
4. Вид слідів відповідно до визначеної класифікації (поверхневий, об'ємний, слід волочіння, ковзання тощо).
5. Кількість слідів, зокрема й кількість пар слідів різного взуття.
6. Форма окремих слідів та їх розмір (не забуваючи про глибину слідів у різних його частинах, у шкарпетці, каблуку).
7. Ознаки зовнішньої будови протектора, що відобразився в сліді.
8. Наявність у слідах додаткових ознак або будь-яких мікрочастинок чи речовин (шматочки ґрунту, вугільна пилюка тощо).
9. Дані вимірювання елементів доріжки слідів (указати напрямок, довжину, орієнтир щодо місця події).
10. Способи фіксації та вилучення слідів взуття (фотографування, схематичне замальовання; моделювання, копіювання тощо).

11. Способи упакування слідів, слідокопіювальних плівок із слідами та предметів із слідами.

Фрагмент протоколу огляду слідів взуття

“...Під час огляду західної частини подвір'я на чорноземній поверхні виявлена доріжка слідів взуття. Вона починається від рогу дому і йде в північно-західному напрямку до хвіртки в паркані.

Доріжка має довжину 25 метрів і складається з об'ємних вдавлених слідів взуття, що відобразились достатньо чітко. Поверхня слідів на момент огляду декілька зволожена. У трьох перших слідах, розташованих на відстані 3 м від західного рогу будинку, є невелика кількість речовини білого кольору. Речовину разом із ґрунтом зібрано та вилучено в паперовий пакет, який прошито, опечатано печаткою слідчого та споряджено пояснювальним написом: “Речовина вилучена з об'ємного сліду 15.04.2003 року у городі господарки П”. Бирка підписана понятими та слідчим.

Елементи доріжки слідів: довжина кроку правої ноги – 65 см, довжина кроку лівої ноги – 69 см, кут розвороту стопи правої ноги – 5°, кут розвороту стопи лівої ноги – 13°, ширина постановки ніг – 10 см.

Найбільш чітко відобразилися 4-й слід взуття правої ноги і 6-й слід взуття від лівої ноги.

Розмір сліду взуття з правої ноги: загальна довжина сліду – 30 см, найбільша ширина підметкової частини – 11 см, найменша ширина проміжної частини – 6 см, довжина каблука – 8 см, ширина каблука – 7,5 см, глибина сліду в області носка – 2 см, у проміжній частині – 0,5 см, каблука – 1 см. У сліді взуття лівої ноги глибина в області носка – 1 см, у проміжній частині – 0,5 см, каблука –

2 см. Інші розміри: загальна довжина сліду – 30 см, найбільша ширина підметкової частини – 11 см, найменша ширина проміжної частини – 6 см, довжина каблука – 8 см, ширина каблука – 7,5 см.

Форма носка в слідах – кругла, передній край каблука ввігнутий, підметкова і проміжна частини подошви складають одне ціле. У середній частині сліду підметки є рельєфний малюнок у вигляді круглих поглиблень діаметром 1 см, глибиною до 0,3 см, розташованих рядами, що проходять поперек підметки. У сліді каблука відобразилися чотири поперечні вдавнені смуги шириною 0,8 см, глибиною 0,2 см, відстань між ними – 0,5 см.

Доріжка слідів сфотографована методом лінійної панорами, а описані сліди правої і лівої ноги сфотографовані масштабним способом фотоапаратом “Зеніт Е” за допомогою подовжувального кільця № 1 і лампи спалаху. З двох описаних слідів виготовлено гіпсові зліпки, до яких прикріплені бирки з написами: “зліпок зі сліду, виявленого 15.04.03 р. на присадибній ділянці гр-ки П”.

Копії упаковано в картонні коробки, які опечатано; зроблено відповідні записи.

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів ніг та взуття

- Якою моделлю взуття утворений слід, його розмір?
- Який зріст людини, що носила дане взуття?
- Чи могли бути утворені дані сліди взуттям, панчохами, шкарпетками?
- Чи носила надане для дослідження взуття конкретна особа?
- Які анатомічні особливості людини відображені у слідах?

- В якому напрямку здійснені рухи?
- Скільки осіб брало участь у русі?
- Який механізм утворення слідів (при ході, бігу тощо)?
- Чи співпадають елементи доріжки слідів, виявленої на місці злочину, з елементами експериментальної доріжки слідів, залишених даною особою?

Сліди зубів людини

Поряд зі слідами рук, босих ніг, шкіри, нігтів до комплексу трасологічних слідів людини, утворених на місці події, відносяться і сліди зубів, що мають важливе криміналістичне значення. За ознаками, відображеними в слідах зубів, їхньою загальною будовою, а також індивідуальними особливостями, що мають відносну стійкість, нерідко можна ідентифікувати особу, що залишила дані сліди.

Сліди зубів бувають двох видів – надкусу та відкусу. Розрізняють також статичні сліди тиску й динамічні – ковзання.

Сліди надкусу утворюються від натиснення зубами на пластичний предмет без відділення його частин. Розташовуються вони у вигляді двох дуг, звернених кінцями один до одного.

Сліди відкусу виникають при відділенні частини предмета від усієї маси. При цьому, як правило, відображаються сліди ковзання передньої поверхні верхніх і нижніх фронтальних зубів.

На пластичному слідосприймаючому матеріалі в слідах відкусу розташовуються динамічні, об'ємні сліди у вигляді паралельних смуг, що відбивають кількість і ширину зубів, їхні особливості, а також міжзубні проміжки (діастеми).

Сліди відкусу утворюються тільки передніми зубами, сліди надкусу – будь-якою групою зубів.

Сліди надкусу можуть бути статичними й динамічними, а також комбінованими, при яких слід тиску переходить у слід ковзання.

Загальними ознаками будови зубів є:

- загальні розміри;
- відстань між окремими зубами;
- величина радіусу й розмір зубних дуг.

Окремими ознаками, що індивідуалізують зубний апарат, є:

- особливості країв, що ріжуть, форма і розміри різців;
- кут розташування зубів відносно один одного;
- ступінь загостреності іклів;
- місце розташування і форма жувальних горбків корінних зубів;
- аномалії і розташування зубів у порожнині рота;
- наявність вставлених зубів, мостів, протезів, їхній вид і індивідуальні особливості.

Для виявлення слідів зубів застосування яких-небудь спеціальних засобів і методів звичайно не потрібно. Важливим є їхній цілеспрямований пошук при детальному огляді, знання основних об'єктів, на яких вони можуть бути виявлені, вміння правильно діагностувати наявні сліди як сліди зубів, володіння навичками моделювання дій злочинця на місці події.

Сліди зубів людини можна знайти насамперед на продуктах харчування – вершковому маслі, маргарині, шоколаді, сиру, мармеладі, яблуках, огірках, кавунових і динячих кірках, салі,

пресованому повидлі тощо. Відображаються вони також на мундштуках цигарок, ковпачках від пивних пляшок, металевих кришках скляних консервних банок, свинцевих пломбах і дощечках, що служили прокладкою при стиску пломби тощо. Досить часто сліди зубів виявляються на трупі, на тілі потерпілого. При цьому вони мають вид ранок, синців і зустрічаються як на відкритих, так і на закритих одягом частинах тіла.

Перш ніж приступити до вилучення слідів від зубів, виготовлення з них копій, сліди необхідно сфотографувати. Насамперед це стосується слідів укусів на тілі потерпілого, оскільки вони можуть змінитися і зникнути в результаті загоєння ушкоджень. Фотографувати сліди на тілі живої людини чи трупі найкраще на кольорову оборотну плівку. Дуже важливо якнайшвидше сфотографувати сліди зубів на швидкопсувних продуктах, фруктах й інших матеріалах: такі сліди згодом зазнають змін. При знятті слідів на маслі, сирі, шоколаді й інших легкоплавких матеріалах освітлювачі треба розташовувати на такій відстані, щоб їхнє тепло не зруйнувало слід.

Фотографування слідів зубів здійснюють з лінійкою, змінюючи масштаб збільшення таким чином, щоб зафіксувати сліди всіх зубів і більш крупно тих, де чітко відобразилися окремі ознаки. Для виявлення рельєфу поверхні сліду ковзання застосовується кососпрямоване випромінювання. Якщо сліди мають значну глибину, для освітлення їх донної частини напрямок світла повинен бути по можливості паралельним оптичній осі об'єктива. Для цього можна використовувати дзеркало.

Сліди зубів з місця події вилучаються, як правило, разом з об'єктом, на якому вони виявлені. Швидкокопсувні продукти упаковують у скляний посуд – так, щоб вони не пересувалися і місце зі слідами ні з чим не стикалося. Банку закривають кришкою і зберігають у холодильнику. Якщо виникає необхідність транспортування об'єкта, банку вкладають у шухляду з льодом. Фрукти й овочі зі слідами зубів варто загорнути в чисту бавовняну тканину й укласти в посудину, наповнену 40%-розчином спирту (горілкою) чи простою водою. При відсутності холодильника швидкокопсувні продукти зберігають у 0,5%-розчині формаліну. Сліди зубів на сирі потрібно охороняти від висихання, підтримуючи в місці його збереження підвищену вологість (наприклад, обернути бинтом, змоченим у сольовому розчині).

Сліди зубів на трупі доцільно вилучати з ділянкою шкіри, що зберігається в оцтово-спиртовому розчині. При вилученні й упакованні недопалків й інших об'єктів, що перебували в роті злочинця, до них не можна доторкатися руками, тому що на предметах може залишитися слина, що є об'єктом біологічного дослідження. Недопалок пінцетом упаковують до невеликої коробки, заповненої ватою. Якщо вилучено кілька недопалків, то кожний з них загортають у чистий папір, на якому роблять відповідний запис.

Якщо предмет зі слідами зубів вилучити неможливо, то зі слідів виготовляють копії. Для цього звичайно використовується паста "К" з наповнювачем у вигляді 15%-добавки окису цинку. Предмет зі слідами зубів рекомендується покласти на чисте скло й слід оточити бортиком із пластиліну. Потім у пасту "К", змішану з окисом цинку, додають

8-10% каталізатора №18, і після швидкого, але ретельного перемішування наливають суміш у простір між слідом і бортиком; слід повинен бути цілком заповнений. В середньому через 40-50 хв. наповнювач можна відокремлювати від сліду.

При заливанні глибоких слідів надкусу необхідно стежити за тим, щоб на дні не утворилися пухирці повітря. Для цього компаунд повинен повільно стікати зі стінок сліду на дно, і тільки після заповнення поглиблень масу, що залишилася, виливають на поверхню сліду.

При відсутності силіконової пасти можна виготовити копію з розчину гіпсу. В посудину з водою безупинно помішуючи повільно насипають сухий медичний гіпс, поки маса не досягне консистенції сметани. Потім цей розчин обережно наноситься на ділянки сліду. Повне затвердіння гіпсу відбувається через 25-30 хвилин, після цього копію відокремлюють від сліду і додатково просушують протягом 20-24 годин. Цей процес може бути значно прискорений, якщо в гіпсовий розчин додати солі.

Як простий і надійний засіб для одержання зліпків зубів на м'яких об'єктах рекомендується використовувати клей ПВА, що наноситься в кілька тонких шарів у міру підсихання (через кожні 5-10 хв.) До клею доцільно попередньо додати барвник (сажу, чорнило, окис цинку).

Для одержання копій слідів зубів, виявлених на тілі людини, можна використовувати забарвники та копіювальний матеріал. Фіксують такі сліди за допомогою світлої дактилоплівки. Для цього поверхня шкіри обробляється темним порошком (сажею, "Малахітом") і копіюється на липкий шар дактилоплівки.

Схема опису слідів від зубів людини в протоколі огляду

1. На якому предметі виявлені сліди, місце їхнього розташування.
2. Вид об'єкта і стан поверхні, на якій знаходяться сліди.
3. Вид слідів (відкус, надкус, ковзання) та їхня кількість.
4. Форма і розміри сліду в цілому.
5. Кількість зубів, що відобразилися в сліді (окремо для верхньої і нижньої щелепи).
6. Форма, розміри і взаєморозташування слідів кожного зуба.
7. Характерні риси сліду (відсутність окремих зубів, дефекти тощо).
8. Спосіб упакування об'єктів зі слідами зубів чи їхніх копій.
9. Які написи зроблені на упакуванні.

Фрагмент протоколу огляду слідів зубів у протоколі

"...У кухні, у правому куті від дверей, на столі виявлений шматок білого хліба змащеного маслом. Розмір шматка – 42х65х20 мм. На маслі чітко відобразилися сліди верхніх зубів у вигляді відкусу. Слід має форму неправильного овалу довжиною 54 мм. У ньому відобразилися 1-й, 2-й і 3-й ліві, 1-й і 3-й праві зуби, розташовані по дузі. 2-й правий зуб не відобразився; проміжок між 1-м і 3-м зубами дорівнює 8 мм. Ширина слідів складає (ліворуч-праворуч) 6, 5, 7, 7, 6 мм. У слідах двох центральних зубів при косопадаючому освітленні проглядаються паралельно розташовані борозенки і валики.

Шматок хліба і сліди на ньому сфотографовані з масштабною лінійкою фотоапаратом "Зеніт Е" з подовжувальним кільцем №2 і поміщений у коробку, на якій зроблений напис..."

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів від зубів людини

1. Чи зубами людини залишені дані сліди на об'єкті?
2. Які анатомічні, технічні особливості зубного апарату особи, що залишила сліди?
3. Який механізм (надкус, відкус) виникнення слідів?
4. Чи даною особою залишені сліди зубів на даному об'єкті?

Сліди одягу

На місцях подій зустрічаються сліди, що утворені різноманітними частинами одягу людини:

- рукавичками;
- верхнім одягом (штани, піджак, куртка, плащ тощо);
- нижній одяг (панчохи, шкарпетки тощо);
- верх і спід взуття;
- іншими предметами одягу й туалету (хустки, шарфи, ремені тощо).

Залежно від властивостей поверхні об'єктів і предметів одягу, слідосприймаючої поверхні сліди можуть бути об'ємними і поверхневими, видимими, маловидимими і невидимими, динамічними і статичними.

Механізм утворення слідів одягу нерідко обумовлений двома процесами, що одночасно протікають, у результаті чого у них відображається два і більше об'єктів. Так, у сліди ноги, на якій

одягнена шкарпетка, одночасно можуть відобразитися як анатомічні властивості ступні (форма, розміри і взаєморозташування частин підошви ноги), так і властивості тканини (рельєф, щільність тощо). Аналогічно в об'ємному сліді коліна відображаються не тільки його ознаки, але й ознаки тканини штанів.

Для того щоб утворилися об'ємні сліди одягу, як правило, необхідно, щоб слідосприймаючий об'єкт був пластичнішим за матеріал одягу. Чіткі об'ємні сліди можуть утворитися на свіжопофарбованій поверхні, снігу, м'якому і вологому ґрунті. Відомі випадки утворення рельєфних слідів одягу на твердих поверхнях. Так, на деталях транспортних засобів у результаті ковзання по ним (зі щільним контактом) при наїзді на людину можуть сформуватися сліди одягу – за рахунок зсуву часток речовини, що покриває поверхню деталі (наприклад, бруд, пилюка на номерному знаку) або за рахунок механічного ушкодження шару фарби автомобіля тощо).

Необхідно підкреслити, що на транспортних засобах нерідко залишаються сліди тканини і трикотажу (одягу потерпілого) у вигляді відбитків на поверхні лакофарбного покриття. У таких відбитках (статичних) відображаються не тільки особливості кріплення ниток, але й форма, розміри, структура машинних (ручних) швів, петель, гудзиків тощо.

Поверхневі сліди одягу можуть бути утворені як за рахунок нашарування часток речовини з одягу на слідосприймаючу поверхню, так і за рахунок відшарування речовини з її поверхні.

Невидимі і маловидимі сліди утворюються за рахунок наявності в матеріалі одягу жиру, забруднень, що покривають поверхню одягу, а також

потових виділень людини і зволожень з атмосфери. Крім цього технологія виготовлення пряжі і тканини припускає утримання жиру до 3,5% від їхньої ваги, а до складу деяких ниток уводять також мило, гліцерин і багато інших речовин, що можуть утворювати сліди нашарування. Але звичайно одних цих складових недостатньо для одержання чітких слідів, що утворюються в основному за рахунок забруднень на поверхні одягу (добрі сліди утворюються при контакті з робочим одягом або одягом, що довго не прався).

Пофарбовані поверхневі сліди звичайно утворюються в тих випадках, коли деталі одягу пофарбовані якою-небудь барвною речовиною (фарбою, кров'ю, порошками). Сліди *верхнього одягу* звичайно можна виявити на місцях подій, пов'язаних із звалтуваннями, крадіжками з підкопами і проламами стель, убивствами, що супроводжувались боротьбою на відкритій місцевості тощо. Як правило, відображаються такі ділянки одягу:

- на штанах – ділянки колін і верхньої частини задньої половинки, ремінь;
- на піджаках і куртках – ділянки ліктя і верхньої області плеча, підкладки рукавів (іноді разом із гудзиками);
- на плащах – ділянки рукавів.

У зимовий час на м'якому, вологому снігу можуть відобразитися ділянки спинки пальта, частина головного убору й інші місця. При вчиненні крадіжок із вибиванням дверей на її поверхні можуть бути відображені сліди верхнього одягу з ділянки плеча. Ці ж сліди знаходять на стінах, у дверних прорізах. При проникненні в помешкання через вікно на підвіконні можна виявити сліди тканини штанів. У

процесі огляду місць подій у зв'язку з крадіжками з автотранспортних засобів (наприклад, лобового скла) на поверхні кузова знаходять сліди штанів, рукавів піджаків й інших предметів та деталей одягу. Особливо старанно ведеться пошук слідів одягу, якщо обставини справи й обстановка місця події свідчать про те, що між потерпілим і злочинцем відбувалася боротьба.

При автотранспортних подіях, зокрема наїздах на людей на деталях автомашин також нерідко залишаються сліди верхнього одягу постраждалого:

- сліди відшарування на забруднених деталях бампера, капота або крила автомашини;
- сліди ковзання у вигляді трас і подряпин на фарбі від гудзиків, ременів й інших жорстких предметів одягу;
- вдавнені сліди на свіжопофарбованій поверхні деталей автомашини;
- пофарбовані кров'ю, брудом сліди на передніх деталях автомашини.

Найбільше часто – звичайно на місцях убивств, згвалтувань, деяких видів крадіжок – зустрічаються сліди шкарпеток і панчіх, що утворюються в таких випадках:

- коли злочинець пересувався по території місця події без взуття;
- якщо він надівав шкарпетки або панчохи на руки – щоб не лишати слідів рук;
- якщо злочинець надівав їх на взуття, щоб не лишати слідів свого взуття.

Можуть зустрітись невидимі, пофарбовані й об'ємні сліди панчіх і шкарпеток. У цих слідах відображаються: шви; конфігурація швів; ділянки

штопання; стібки штопання; латки; всілякі дефекти; обриси всієї підошовної сторони ступні ноги та її частин; деталі підошви взуття, що відобразилися через тканину панчів або шкарпеток, надягнутих злочинцем на взуття (наприклад, металеві підкови на каблуках, капелюшки цвяхів тощо).

Сліди предметів нижнього одягу зустрічаються рідко – переважно у справах про зґвалтування й убивства.

У слідах верхньої частини взуття можуть відобразитися: халяви чобіт і малюнки вичинки шкіри; задники взуття; пряжки і застібки; декоративні прикраси; інші особливості, що виникли в результаті ремонту й ушкодження верха взуття.

До слідів *інших предметів одягу і туалету* належать сліди носових хусток, пряжок ременів, значків, каблучок й інших прикрас, гудзиків, часів, гребінців тощо. Подібного роду сліди зустрічаються на ґрунті і на запилених поверхнях різноманітних об'єктів. Сліди тканини носової хустки можуть бути виявлені також на предметах, до яких злочинець через нього доторкався руками.

Для виявлення, фіксації та вилучення слідів одягу можна рекомендувати досить широкий арсенал засобів з числа призначених для роботи зі слідами рук і рукавичок. Для виявлення поверхневих слідів одягу можна використовувати порошки, рідкі і пароподібні реактиви. Так, на лінолеумі або чистому паркеті за допомогою магнітних порошоків добре виявляються сліди панчів або шкарпеток.

Варто мати на увазі, що сліди одягу найчастіше містять у собі дуже дрібні деталі, тому стосовно них потрібно виявляти велику обережність. Так, при опрацюванні слідів порошками може відбутися

надмірне їхнє фарбування і втрата інформації за рахунок нашарування великої кількості порошку; при грубому механічному впливі щіточкою можна легко знищити деталі сліду тощо. Сліди на вологому ґрунті необхідно оберігати від висихання, тому що процес випаровування вологи спричиняє за собою порушення ґрунту, а отже і втрату ознак у слідах. Подібні сліди, а також сліди, утворені пильовими або грязьовими нашаруваннями, рекомендується попередньо закріплювати на поверхні об'єкта – слідоносія – за допомогою лакових препаратів.

При виборі засобів копіювання поверхневих слідів одягу варто уникати використання медичного лейкопластиру або прошкуреної гуми, тому що значна структура цих засобів спотворить рельєф малюнка одягу. З цієї метою зручно використовувати дактилоплівку, липку стрічку, полімерні матеріали.

У випадку наявності значної кількості слідів одягу або великого за обсягом сліду потрібно вибирати для вилучення найбільш цінні для розслідування. Але краще громіздкий слід розбити на фрагменти і з кожного виготовити копії, попередньо їх пронумерувавши.

Одним з обов'язкових умов при фотографуванні слідів одягу є використання масштабної лінійки: це дає можливість визначити матеріал одягу й конкретну її деталь.

Працюючи зі слідами одягу – так само, як і зі слідами рукавичок, – необхідно враховувати, що в них можуть міститись мікрооб'єкти. Волокна тканини, частки фарби, крові й інших речовин виявляються як в об'ємних, так і в поверхневих слідах.

Виявлені сліди варто піддати детальному дослідженню; при наявності мікрочастинок найбільш значні з них обережно переносять з поверхні сліду в пробірку або поліетиленовий пакет. Щоб зберегти волокна, вилучати їх потрібно разом з об'єктом-слідоносієм. Як пакувальний матеріал для таких слідів найкраще підходить поліетиленова плівка. Мішкovina, інші тканини або трикотажні вироби не можуть бути використані, тому що волокна пакувального матеріалу можуть перейти на сліди.

Фрагмент протоколу огляду слідів одягу

"...При огляді ділянки місцевості, зазначеної потерпілою гр-кою Д., у 15 м від опори лінії електропередачі і 21 м від краю асфальтованої дороги виявлено ділянку з прим'ятою травою і невиразними слідами взуття. На ділянці, вільній від трави, на вологому ґрунті виявлено два втиснених сліди сферичної форми. Один із них має діаметр 10,5 см і глибину 2,5 см, другий слід, розташований від першого на відстані 18 см, має діаметр 8 см і глибину 1,5 см. Вся поверхня слідів складається з рівнобіжних борозенок і валиків, утворених швидше за все основою тканини. Оглядом слідів за допомогою п'ятикратної лупи у сліді діаметром 10,5 см виявлено два волокна голубого кольору довжиною 5 мм. Дані волокна перенесені в пробірку. В другому сліді також виявлено волокна довжиною 0,5-1 мм, вилучені і також поміщені в іншу пробірку.

У 40 см від зазначених слідів у напрямку дороги виявлено втиснені сліди двох гудзиків діаметром по 12 мм. Відстань між центрами слідів гудзиків дорівнює 18 мм. У цих слідах відобразилися нитки, які вказують на те, що гудзики були пришиті подовжніми стібками. Всі

сліди сфотографовано за правилами детальної зйомки, масштабним способом, фотоапаратом "Зеніт-19" і лампою спалаху "Луч-70".

Зі сліду діаметром 10,5 см виготовлено гіпсову копію, яку поміщено у ящик. Слід діаметром 8 см і слід гудзиків вилучені за допомогою лопати з прошарком ґрунту та рослинності, які упаковані в картонні ящики. Всі ящики опечатані, зроблені пояснювальні написи з підписами понятих і слідчого".

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів одягу

- Чи можна визначити знайдені сліди як сліди від одягу?
- Який механізм взаємодії об'єкта з одягом (сліди тертя, відбитків)?
- Яке було взаємне розташування людини та об'єкта, на якому залишено сліди від одягу?
- Чи є залишені сліди частинками одягу конкретної особи?
- Які сліди та пошкодження є на одязі?
- Яким засобом (предметом) утворені пошкодження на одязі?
- Чи утворені сліди та пошкодження на одязі наданими на дослідження предметами?

Схема опису слідів рукавичок у протоколі

- Метод і засіб, що були використані для виявлення слідів.
- Місце виявлення слідів.
- Назва об'єкта, на якому вони знаходяться.
- Розташування слідів на об'єкті.

- Властивості поверхні, на якій виявлені сліди.
- Вид слідів (об'ємні, поверхневі, пофарбовані, маловидимі) їхня кількість.
- Розміри слідів (ширина, довжина, глибина).
- Форма їхнього контуру (овальна, прямокутна і т.д.)
- Наявність у слідах ознак зовнішньої будови матеріалу рукавичок.
- Наявність і розташування в слідах особливостей будови, що відобразилися на поверхні рукавичок.
- Засіб фіксації і вилучення слідів.
- Засіб упакування об'єктів зі слідами.

Описуючи ознаки, що відобразилися в слідах рукавичок, особливо старанно треба описувати малюнок або ознаки рельєфу слідоутворюючого об'єкта, наявність і різновиди швів, розмір стібків у швах, наявність і розташування слідів штопання, предметів фурнітури, а також явні дефекти.

Фрагмент протоколу огляду слідів рукавичок

"...При візуальному вивченні на просвіт осколків скла, що знаходяться на землі під вікном, розташованому з північного боку будинку, на осколку розміром 15x21x18x36 см виявлено групу з 4-х маловидимих поверхневих слідів, що нагадують сліди рук. Сліди розташовані вздовж сторони довжиною 21 см і містяться від краю на відстані 11, 24, 30 і 16 мм. Сліди мають овальну форму розміром 20x25 мм кожний; у них відобразився малюнок, що нагадує слід тканини. Малюнок складається з подовжніх смуг шириною 2 мм, що знаходяться одна від одної на відстані 1 мм. Смуги складаються

з кутків з довжиною сторони 2 мм, що утворюють малюнок "в ялинку". В центрі правого сліду відобразився дефект у вигляді злиття двох смуг. Взаєморозташування слідів відповідає слідам вказівного, середнього пальців і мізинця рукавички лівої руки.

При вивченні поверхні слідів за допомогою 30-кратного портативного мікроскопа "Микко" у них виявлені волокна сірого кольору.

Сліди сфотографовані на просвіт масштабним способом за допомогою фотоапарата "Зеніт Е" з подовжувальними кільцями № 1, 3 і освітлювача "Свет-1000". Осколок упаковано в картонну коробку, яка перев'язана шпагатом і опечатана. На коробці зроблений напис: "Осколок скла зі слідами рукавичок, виявлений 30.03.2003 р. при огляді місця крадіжки з будинку гр-ки І)".

Фіксація і вилучення слідів запаху

Сліди запаху з місця події вилучаються двома основними способами. Перший із них полягає у вилученні адсорбенту, що увібрав запах, при другому вилучається сам об'єкт-слідоносій. Може також застосовуватись і комбінований спосіб, при якому вилученню підлягає об'єкт-слідоносій у контакті з адсорбентом.

На відміну від інших видів слідів вилучення слідів запаху проводиться переважно шляхом їхньої адсорбції та консервації. Це обумовлено методикою одорологічної ідентифікації. Навіть якщо з місця події вилучається сам об'єкт або частина його, надалі в лабораторних умовах буде зроблена адсорбція запаху на тканину.

Другий спосіб вилучення застосовується стосовно об'єктів, з яких вилучити запах можна лише в

лабораторних умовах (сліди крові, рук, волосся тощо). Це стосується й об'єктів-слідоносіїв, яким протипоказаний спосіб збору запаху шляхом контакту з бавовняним адсорбентом (якщо на об'єкті, наприклад, знаходяться мікрочастинки – текстильне волокно). В таких випадках у лабораторних умовах використовують безконтактний спосіб отримання і консервації запахів.

Комбінований спосіб вилучення запахових слідів застосовується в тих випадках, коли в ході огляду місця події часу контакту з адсорбентом недостатньо для повної адсорбції запаху і його треба продовжити.

Термін контакту адсорбенту із запаховим слідом, що забезпечує вилучення запаху, залежить від багатьох умов – давності утворення слідів, місця їх перебування (у помешканні або на відкритій місцевості), погодних умов, розмірів об'єкта-слідоносія, виду слідосприймаючої поверхні, спроможності утримувати запах тощо.

Час контакту повинен бути тим більшим, чим слабкіше зберігся запах у сліді. При цьому треба враховувати, що в помешканні запах тримається близько 2-3 діб, іноді більше, на відкритій місцевості – не більше 12 годин; сніг і лід краще утримують запах, ніж земля; дуже добре сліди запаху зберігаються в слідах взуття, крові, недопалках, в особистих речах (особливо у взутті і головних уборах), гірше – у слідах контакту одягу, краще – у слідах контакту рук тощо. У середньому час адсорбції не повинен бути меншим за 1 годину, а максимальна межа – до 2-3 діб. Виходячи з того, що чим більше час контакту, тим краще буде зроблена адсорбція запаху. На практиці цей термін доцільно визначати часом, що затрачається на огляд місця події. Якщо цього недостатньо (старі сліди, малі

розміри об'єкта тощо), об'єкти-слідоносії вилучають з місця події, не припиняючи контакту досліджуваної поверхні з адсорбентом.

При виборі засобу вилучення запахових слідів необхідно враховувати комплексний характер слідоутворення. Перед тим як приступити до збору запаху з поверхні, на якій передбачається наявність запахових слідів, варто вивчити цей об'єкт як можливий носій інших слідів (слідів рук, взуття, мікрооб'єктів тощо), тому що в деяких випадках контакт адсорбенту з досліджуваною поверхнею може негативно позначитися на цілості мікрооб'єктів – насамперед текстильних волокон, слідів взуття, рук тощо. Тому в першу чергу рекомендується робити забір запаху з тих об'єктів, на яких інші сліди відсутні (непридатні для подальшого дослідження) або вибирається об'єкт з гіршими слідами. Наприклад, при наявності доріжки слідів взуття запах відбирається зі слідів, що не підлягають копіюванню і вилученню. В усіх випадках об'єкт попередньо оглядають на наявність мікрочастинок, які обережно вилучають, окремо упаковують. Потім з таких об'єктів можна робити забір запаху. Аналогічно діють при вилученні запаху з об'єктів, на яких виявлені сліди рук. Сліди, придатні для ідентифікації, акуратно копіюють, і потім здійснюють забір запаху.

Якщо з об'єкта не можна вилучити весь комплект слідів, тоді вибирають ті з них, які мають найбільше криміналістичне значення.

Після завершення терміну контакту, необхідного для зняття запаху, адсорбент переносять у банку, герметизують і в такому вигляді вилучають з місця події. Банка повинна бути опечатана, споряджена етикеткою з пояснювальними написами й упакована з

дотриманням вимог, що забезпечують її цілість при транспортуванні. На етикетці (бирці) вказують дату і місце вилучення запахового сліду, по якій справі вилучений слід, матеріал слідносія, час адсорбції; ставляться підписи понятих, слідчого і спеціаліста, що вилучає слід.

Для нетривалої консервації (при відсутності банок) адсорбент із зібраним запахом завертають у 3-4 прошарки фольги, упаковують у поліетиленовий пакет, опечатують і відразу ж спрямовують до одорологічної лабораторії.

Коли необхідно збільшити час контакту адсорбенту з об'єктом-слідносієм, тоді разом із тканиною вилучається і сам об'єкт. Якщо він має невеликий розмір, то може бути поміщений у банку разом з адсорбентом, але без фольги. Великі об'єкти додатково упаковують у нові поліетиленові пакети, герметизують, опечатують і вилучають з місця події (наприклад, при вилученні запаху розбито скло вітрини).

Об'єкти, до яких не можна прикладати адсорбент, герметично упаковують у банки, пробірки або іншу чисту скляну тару. При відсутності таких ємностей їх поміщають у нові поліетиленові пакети і теж герметично упаковують. Так діють і в тих випадках, коли на місці події виявляють об'єкти – носії запахової інформації (наприклад, злочинець лишив на місці події які-небудь належні йому предмети, одяг, взуття, знаряддя злочину), а спеціальні засоби для консервації запахів відсутні. Після просушування при кімнатній температурі ці речі упаковуються в нові, не пошкоджені поліетиленові пакети.

У зв'язку з тим, що існують неоднозначні оцінки доказового значення запахових слідів, їхнє вилучення з місця події повинно бути особливо старанно та процесуально правильно оформлено.

Фотографічна фіксація запахових слідів має обмежене застосування. Проте об'єкти, з яких проводиться збір запахових слідів, повинні бути зафіксовані оглядовою та вузловою фотозйомкою. При фотозйомці й описі в протоколі ці об'єкти відзначають номерними покажчиками, не змінюваними до кінця огляду.

Об'єкти-слідносії фотографують як до накладення на них адсорбенту, так і під час адсорбції, що дозволяє точно зафіксувати місце локалізації запахового сліду.

Якщо на об'єкті крім запахових є й інші сліди, що можуть бути ушкоджені адсорбентом, їх фотографують масштабним способом, за правилами детальної зйомки. Якщо при огляді місця події використовується відеозапис, то необхідно зафіксувати всю процедуру збору слідів запаху.

Місця збору запахових слідів відзначаються також на схемі або плані місця події.

Схема опису слідів запаху в протоколі

1. Найменування і розташування об'єкта-слідносія.
2. Точна локалізація ділянки поверхні, з якої здійснено збір запаху.
3. Вид, стан і матеріал ділянки поверхні, з якої зроблена адсорбція запаху.
4. Засіб вилучення запаху.
5. Матеріал, розміри, кількість і колір адсорбенту.
6. Час контакту адсорбенту з поверхнею.

7. Температура навколишнього середовища й погодні умови.
8. Засіб упакування запахових слідів, вид і ємність тари.
9. Засіб опечатування, пояснювальні написи на упаковці.
10. Засіб упакування об'єктів-носіїв запаху.

Фрагмент протоколу огляду (слідів запаху)

"...При огляді вхідних дверей у квартиру встановлено, що виходячи з наявних слідів злому і характеру ушкоджень можна припустити наявність запахових слідів на ручці дверей. Ручка дерев'яна, із гладкою поверхнею, розташована на висоті 90 см від підлоги, із зовнішньої сторони. З метою вилучення з ручки запахового сліду її обгорнули білою байковою серветкою розміром 15X 15 см, потім прошарком фольги. Через 1,5 години серветку перенесли в скляну 0,5 літрову банку, щільно закрили кришкою, та опечатали (заклеїли) смужкою паперу. На ній, а також на наклеєній на банку етикетці зроблено напис: «Запах, вилучений 20 квітня 2003 р. із ручки вхідних дверей в квартиру при огляді місця події по факту крадіжки з квартири Гр-ки -К., за адресою... Термін контакту адсорбенту зі слідом - 1,5 години".

Сліди ґрунтового походження

У зв'язку з тим, що на місці події аналізовані об'єкти присутні в мікроскопічних кількостях і важко правильно діагностувати виявлені сліди (ґрунт, мінерали), звичайно їх називають ґрунтом по виду проведеної експертизи – судово-ґрунтознавчої.

Ґрунти мають складну будівлю і склад, різноманітні комплекси фізичних, хімічних і

біологічних властивостей, що лежать в основі конкретних ідентифікаційних ознак на тій або іншій обмеженій ділянці місцевості. Можливість установити цю ділянку по вилучених слідах і визначає високе криміналістичне значення слідів ґрунтового походження.

Широке використання цих слідів при розслідуванні злочинів стало можливим у результаті впровадження сучасних методів дослідження, а також за рахунок залучення до проведення ґрунтознавчої експертизи ботаніків, геохіміків, біохіміків, мінералогів, біологів.

Значення слідів ґрунту для розслідування злочинів краще пояснити на конкретних прикладах.

У глинистому кар'єрі, на глибині двох метрів був знайдений труп молодого жінки. При огляді місця події виявлено сліди боротьби, тобто місце виявлення трупа було місцем убивства. Через деякий час затримали підозрюваного; його штани були злегка забруднені речовиною, схожою на глину з кар'єру. Порівняльне дослідження нашарувань на штанах і зразків ґрунту, вилучених із місця події, показало їхню ідентичність.

При огляді трупа гр-ки Ш. виявили на одязі ґрунтові нашарування, що, як виявилось, не відповідали зразкам ґрунту, вилученим біля трупа. Це дозволило висунути версію про те, що злочин вчинено в іншому місці. При проведенні ґрунтознавчої експертизи були описані властивості ґрунтової ділянки – можливого місця вчинення злочину. Злочин вдалось розкрити незабаром після того, як таку ділянку було виявлено.

Практика свідчить про те, що сліди ґрунтових нашарувань можуть ефективно використовуватися при розслідуванні убивства, зґвалтування, дорожньо-транспортної події, пограбування, крадіжки й інших злочинів.

Наведені приклади, в яких відбиті найбільше типові ситуації використання при розслідуванні злочинів слідів ґрунтового походження, показують,

що існує два напрямки роботи з цими слідами. По-перше, це виявлення на місці події слідів, що несуть інформацію про ділянку місцевості, на якій раніше перебували злочинці, потерпілі, знаряддя злочину, транспортні засоби й ін. (місце роботи, проживання, останнє місце перебування потерпілого, місце вчинення злочину, збереження знарядь злочину, маршрут прямування транспортного засобу тощо).

По-друге, це вилучення з місця події зразків ґрунту для проведення надалі порівняльного дослідження зі слідами, що, можливо, будуть виявлені на одязі або тілі підозрюваного, належних йому предметах, на транспортному засобі, що, як передбачається, брали участь у дорожньо-транспортній події, тощо.

Тут потрібно відзначити, що на відміну від більшості інших об'єктів зразки ґрунту можуть вилучатися при проведенні більшості оглядів місць подій. А якщо мова йде про злочини, вчинені на відкритій місцевості, це робить ґрунт одним із найбільш поширених об'єктів, що вилучаються з місць подій.

Роботу зі слідами ґрунтового походження на місці події найкраще проводити за участю спеціаліста-ґрунтознавця, що може найбільше кваліфіковано забезпечити фіксацію і вилучення слідів, зробити правильний добір зразків, попереднє їхнє дослідження. Проте в зв'язку з тим, що таких спеціалістів дуже мало, цю роботу повинні вміти виконувати спеціалісти криміналістичних підрозділів і слідчі.

Визначена складність пошуку слідів ґрунту пов'язана з тим, що на місцях подій вони часто присутні в мікрокількості. Водночас нерідко частки ґрунту

присутні в макрокількості. У зв'язку з цим пошук таких слідів і слідів взуття потрібно здійснювати в комплексі.

Виходячи з обставин справи, обстановки місця події, моделюються дії злочинця, шлях його прямування, вивчаються поверхні, на яких можуть перебувати сліди взуття, а отже, і частки ґрунту. При цьому особлива увага звертається на місця, де відбувався найбільш щільний, ударної дії контакт взуття з слідосприймаючою поверхнею. Наприклад, якщо злочинець ногою вибиває двері, з підошви взуття відокремлюється велика частина часток ґрунту, зокрема й тих, що можуть нести інформацію, яка має криміналістичне значення (проте частки ґрунту, що легко відокремилися від взуття злочинця, звичайно не несуть корисної інформації, тому що, як правило, заносяться на місце події з прилягаючої території).

Фіксація і вилучення часток ґрунту, виявлених у слідах взуття, здійснюються так, щоб забезпечити цілість тих чи інших слідів. Наприклад, при вилученні на дактилоплівку поверхневих слідів взуття у вигляді ґрунтових нашарувань одночасно вилучаються сліди взуття і сліди ґрунту. У деяких випадках корисно зафіксувати частки ґрунту, що знайдені в слідах взуття, виявлених поза територією місця події.

Іноді на місцях подій знаходять шматки ґрунту, що відокремилися від взуття злочинця, що несуть у собі трасологічну інформацію про ознаки підошви взуття. Аналогічні об'єкти утворюються при відділенні ґрунту від протектора шин, днища кузова, інших частин транспортних засобів. Необхідно забезпечити їхнє вилучення, що дозволяє зберегти

всю трасологічну інформацію, яка міститься в них, про слідоутворюючий об'єкт.

У справах про убивства, згвалтування, нанесення тілесних ушкоджень сліди ґрунту виявляються на одязі та тілі потерпілих, на предметах обстановки місця події. При огляді викраденого транспортного засобу слід відшукувати ґрунт, що відокремився від взуття угонщика в салоні автомобіля поруч із сидінням водія. Часто об'єкти ґрунтового походження виявляються при огляді місця дорожньо-транспортних подій, коли транспортний засіб із місця події зник. За ґрунтом, який відокремився при ударі від днища, частки забруднень ґрунтового походження дозволяють не тільки індивідуалізувати транспортний засіб, але й встановити маршрут його прямування, тобто одержати важливу пошукову інформацію.

Вилучення слідів ґрунтового походження, коли це можливо, варто робити разом з об'єктом-слідоносієм. Якщо за якимись причинами об'єкт-слідоносіє або частину його вилучити не можна, тоді виявлені на ньому ґрунтові нашарування після фіксації шляхом фотозйомки й опису в протоколі обережно збирають за допомогою щітки або ножа в паперові пакети. Не припускається змішувати ґрунти, вилучені із різних ділянок об'єкта-слідоносія і з різноманітних об'єктів-слідоносіїв. Вони повинні бути упаковані в окремі пакети. Частки ґрунту, особливо якщо вони зволожені, не рекомендується упаковувати герметично в поліетиленові пакети.

При складанні схеми місця події до неї вносять дані про місця виявлення слідів ґрунту.

Другим напрямком роботи з об'єктами ґрунтового походження є добір на місці події порівняльних зразків.

Порівняльні зразки ґрунтів відбирають з ділянки місцевості, що є місцем події. Кількість проб залежить від однорідності ґрунту. Якщо по зовнішніх ознаках на місці події встановлюється декілька видів ґрунтів, вилучається відповідна кількість зразків. Проби відбирають у кількості 2-4 штук з декількох місць у радіусі 1-5-10 м. Вага однієї проби 100-200 гр. Прошарок добору повинний бути неглибоким (не більш 5 см), а якщо є необхідність у більш глибокому доборі, то зразки відбираються виходячи з реальних обставин. Наприклад, якщо місцем події є яма, яр, кар'єр, то зразки відбирають із кожного прошарку ґрунту.

При огляді місць дорожньо-транспортних подій зразки ґрунтів відбирають уздовж асфальтованої або бетонної дороги на відстані 1-10 м, а якщо дорога ґрунтова – тоді із самої дороги.

Крім порівняльних зразків на місці події повинні бути вилучені і контрольні зразки ґрунтів, що відбираються з прилягаючих ділянок. Вони необхідні для локалізації місця події, визначення в ході експертного дослідження ознак ґрунтів, характерних лише для даної ділянки місцевості. Контрольні зразки рекомендується відбирати з чотирьох сторін від місця події на відстані 25-50-100 м.

Доцільно відзначити точки добору проб на оглядових орієнтувальних фотознімках місця події.

Схема опису слідів ґрунтового походження в протоколі

1. Точну локалізація місця розташування виявлених слідів;
2. Найменування і розташування, об'єкта-слідоносця;

3. Форму і розміри сліду;
4. Колір ґрунту, її стан (суха, волога);
5. Вид, наявність помітних домішок у вигляді частин рослин, мінералів, виробничих і побутових забруднень;
6. Докладно описуються ознаки, що несуть трасологічну інформацію про слідоутворюючий об'єкт;
7. Відзначається засоби фіксації, вилучення й упакування об'єктів.
8. При вилученні з місця події слідів ґрунту вилучаються також її зразки.

Фрагмент протоколу огляду слідів ґрунтового походження

"...При огляді кухні на підвіконні виявлені шматочки ґрунту невеликого розміру (1x1 мм), розміщені на ділянці овальної форми розміром 8x10 см, розташованій в 15 см від рами і 35 см від правого укусу віконного прорізу. Крім цього, поруч із рамою, на відстані 60 см від правого укусу лежить шматок ґрунту неправильної форми, що має приблизні розміри 0,8x4 см. Ґрунт темно-сірого кольору з помісями у вигляді частинок білого кольору і частин рослин. Ґрунт сухий. На одній стороні відобразився рельєфний малюнок у вигляді 5 паралельних ліній шириною 2 мм і висотою 1 мм, на відстані 4 мм один від одного. Виявлені частки ґрунту сфотографовані масштабним способом фотоапаратом "Зеніт Е" на плівку "Фото-64" з продовжуваними кільцями №1, 2, 3. Шматок ґрунту упаковано у картонну коробку з ватою. Дрібні частки ґрунту щіточкою зібрані в паперовий пакет і вилучені з місця події. Вилучено також зразки ґрунту, що відібрані в присадибній

ділянці під зазначеним вікном, а також у паркана, де виявлені сліди взуття. Зразки упаковано в паперові пакети № 1 і № 2, на яких зроблені пояснювальні написи..."

Сліди від знарядь злому

Варто розрізняти сліди, утворені знаряддями термічного, механічного впливу, і знаряддями, заснованими на впливі вибухової (ударної) хвилі.

Сліди *термічного* впливу спостерігаються при зломі металевих перешкод за допомогою апаратів і пристроїв, що дозволяють одержувати високу температуру. Такі сліди характеризуються наявністю напливів металу по краях отворів, що утворилися, ореолів, кіптяви, часток речовин, використовуваних при цьому, деталей і елементів самих пристроїв тощо. Ці сліди дозволяють диференціювати застосовані апарати по способу різання, судити про кваліфікацію різьбяра і деяких параметрів різача.

Часто на місцях подій зустрічаються сліди *механічного впливу*, що підрозділяються на сліди тиску, ковзання і різання. Нерідко утворюються також і комбіновані сліди – статичні (відбитки), що переходять у динамічні (ковзання), чи навпаки.

Сліди *тиску* утворюються при віджимі, ударі. *Віджим* є найбільш розповсюдженим способом злому перешкод. Таким способом переважно зламуються перешкоди, що мають різні замикаючі пристрої (рами вікон, дверцята шаф, вхідні двері тощо).

Зустрічаються також *поверхневі* сліди тиску, що утворюються в результаті переносу барвника чи бруду зі знаряддя злому на перешкоду (сліди нашарування), і сліди, що утворилися шляхом

відшарування частини чи барвника бруду з перешкоди на знаряддя. Такі сліди можуть відображати контури і розміри контактної поверхні знарядь злому, а також наявні на поверхні знаряддя дефекти. Значення слідів-відбитків велике у зв'язку з тим, що вони звичайно несуть інформацію про колір фарбування знаряддя, його забруднення, наявності іржі і мікрочастинок-нашарувань. Якщо на місці події виявляються сліди відшарування, то можна припускати, що на знарядді злому могли зберегтися залишки речовини, що відшарувалися.

На відміну від статичних слідів тиску динамічні сліди утворюються при взаємному переміщенні (ковзанні) слідоутворюючого та слідосприймаючого об'єктів у момент слідового контакту. Розрізняють два різновиди динамічних слідів знарядь злому – сліди ковзання і різання.

Сліди *ковзання* (тертя) утворюються, коли зовнішня сила, прикладена до знаряддя злому, діє під кутом до площини перешкоди, а виникаюча при цьому рушійна сила більша за силу тертя між перешкодою і знаряддям злому. В цьому випадку знаряддя злому буде переміщатися поверхнею перешкоди в напрямку дії рушійної сили.

Сліди *різання* (розрізу) утворюються в результаті впливу на матеріал перешкоди від ріжучих знарядь (ніж, ножиці по металу, свердла, пилки тощо).

З слідами *простого різання* можна зустрітися у випадках злому злочинцями різних дерев'яних перешкод, рідше – металевих і пластмасових. Для цього найчастіше використовуються ножі, сокири, стамески, долота, зубила. Сокирою звичайно розрубуються відносно міцні дерев'яні перешкоди – двері, стіни, підлоги. Для розрубу сокирою

характерні досить широкі сліди. Тріска, що відшаровується при цьому, – товста. Ніж на відміну від сокири при різанні відшаровує відносно дрібну, тонку тріску. Ножі використовуються для розрізання плетіння віконних рам, ущільнювальних гумок скла автомобілів тощо.

Сліди стамески і долота різко відрізняються від слідів розрізу ножем і розрубку сокирою, тому що вони в більшості випадків відображають ширину робочої ріжучої частини інструмента. Долото має ширину ріжучої крайки до 25 мм, стамеска – до 50 мм.

Зубила застосовуються для розрубання металевих перешкод. Цей вид різальних інструментів злочинці часто використовують при зломі сейфів, а також для перерізання дужок замків, ґрат і т.д.

У слідах простого різання звичайно відображаються дефекти робочих частин інструментів у вигляді борозенок, валиків, трас, по яких найчастіше вдається ідентифікувати слідоутворюючий об'єкт.

Можливість ідентифікації інструмента слідами зустрічного різання залежить від багатьох факторів, і насамперед від властивостей слідосприймаючої поверхні і її розмірів. Наприклад, слідами плоскогубців на одножильному алюмінієвому дроті значного діаметра в багатьох випадках ідентифікацію здійснити вдається, а по багатожильному дроту чи по дроту невеликого діаметра зробити це практично неможливо. З великими складнощами пов'язане й ототожнення ножиців.

Як технічні засоби при здійсненні крадіжок злочинці часто використовують ножівки по дереву і по металу, напилки і надфілі. Утворені при їхньому застосуванні сліди *розпилу*, як правило, не

відображають ідентифікаційних ознак знаряддя, тому установити по них конкретний екземпляр інструмента практично неможливо. Однак за слідами розпилу можна визначити тип інструмента і його різновид, особливо якщо наявні неповні розпили предметів.

Фіксація і вилучення слідів знарядь злому

Усі виявлені на місці події сліди знарядь злому повинні бути зафіксовані фотографічною зйомкою. На фотознімках необхідно фіксувати таке:

- розташування місця злому щодо навколишніх предметів і обстановки;
- загальний вид зламаної перешкоди із зовнішньої та внутрішньої сторін приміщення;
- ознаки, що характеризують використаний злочинцем спосіб злому перешкоди;
- розміщення частин і деталей зламаних замикаючих пристроїв;
- розміщення слідів знарядь злому, їхнє взаємне розташування на перешкоді, відстань від місця ушкодження замикаючого пристрою, підлоги й інших предметів обстановки;
- форма, ознаки й особливості слідоутворюючого предмета, що відобразилися в слідах знарядь злому.

Перед фотографуванням на місці події фахівець повинен:

- вирішити питання про доцільність застосування спеціальних методів

- фотозйомки (метричної, стереофотометричної, панорамної) для фіксації місця розташування зламаной перешкоди, розміщення її частин і деталей;
- підібрати й розмістити на зламаній перешкодї масштабні пристосування (вимірювальні лінійки, квадрати тощо), що дозволяють відновити просторове і взаємне розташування слідів знарядь злому на цьому об'єкті;
 - виділити номерними покажчиками чи іншим способом (вказівними стрілками, смужками паперу тощо) малопомітні чи невеликі за розмірами слїди, якщо є побоювання, що вони не будуть помітні на фотознімках;
 - намітити підлягаючі обов'язковій детальній зйомці масштабним способом слїди знарядь злому, що з якої-небудь причини не будуть вилучатися з місця огляду або стосовно яких є небезпека ушкодження (знищення) при вилученні чи транспортуванні;
 - підібрати оптимальні освітленість і масштаб зйомки, що забезпечують передачу форми, контурів, ознак і особливостей слїдоутворюючих предметів і можливість проведення за фотознімками ідентифікаційних досліджень.

При фотографуванні зламаних спеціальних сховищ, варто зафіксувати:

- місцезнаходження такого предмета в приміщенні;

- його форму, розміри і характерні риси;
- наявні ушкодження, їхню локалізацію і форму;
- стан замикаючих пристроїв (замків) зламаного сховища;
- розміщення на ньому слідів знарядь злочину;
- форму, контури й особливості цих слідів.

При виявленні на місці огляду предметів, що могли бути застосовані для злочину перешкод і сховищ, на фотознімках необхідно відобразити:

- місцезнаходження цих предметів;
- їхню форму і окремі ознаки;
- локалізацію на них мікрочастинок від зламанних перешкод.

Детальна фотозйомка слідів знарядь злочину здійснюється дзеркальними камерами типу "Зеніт" з подовжувальними кільцями. При цьому варто використовувати розглянуті раніше методи макрозйомки. Важливо забезпечити достатній масштаб збільшення, для того щоб чітко зафіксувати всі дрібні особливості сліду. Якість фотознімків багато в чому залежить від правильного вибору освітлення. Для ефективного освітлення слідів варто застосовувати бокове (спрямоване) і верхнє (розсіяне) світло.

Пряме розсіяне світло забезпечує відтворення форми і відносних розмірів сліду. Воно також зм'якшує тіні від бокового світла. Бічне світло сприяє відтворенню при зйомці всіх деталей рельєфу. Вибір кута нахилу бокового освітлення залежить від ступеня виразності будови сліду і визначається експериментально при переміщенні джерела світла і

спостереженні зображення у видошукачі дзеркальної камери.

Для фотографування слідів на склі, металі з нікельованою поверхнею, полірованому дереві тощо через відблиски необхідно застосовувати дуже м'яке освітлення. Для цього рефлектор джерела світла прикривають цигарковим папером, або світло направляють на білу стелю і стіни, висвітлюючи сліди відбитим променем. Відблиски на металевих поверхнях усуваються також за допомогою поляризаційних світлофільтрів.

Використовувати при зйомці імпульсну лампу не рекомендується, але якщо її нічим замінити, рефлектор варто відносити трохи у бік і висвітлювати об'єкт під кутом 45° чи менше.

Для фотографування слідів знярядь злому, розташованих у важкодоступних місцях, можуть застосовуватися дзеркала; при зйомці слідів свердління використовується скляна пластинка: світло на неї направляють таким чином, щоб відбиті нею промені падали па дно сліду, а зйомку ведуть через пластинку.

Факт фотографування слідів знярядь злому обов'язково відбивається в протоколі огляду місця події.

Складання планів (схем)

Сліди знярядь злому можуть бути зафіксовані шляхом схематичних замальовок, а також складання вузлових і детальних планів.

На детальних планах замальовують окремі сліди, показують їхню конфігурацію, розміри сліду в цілому і його частинах, характерні ознаки будову сліду (їхню форму і взаємне положення). Вузлові і детальні плани підрозділяються на схематичні і

масштабні. Розміри слідів, предметів і їхнє розташування на схематичних планах показуються цифровими й умовними позначками.

Вилучення слідів із предметом

Найбільш розповсюдженим і найкращим способом є вилучення слідів злочину разом з його предметом чи частиною, на яких ці сліди перебувають.

Стосовно деяких різновидів слідів злочину це правило є обов'язковим. Так, сліди віджиму на зламанних перешкодах по крадіжках із квартир, магазинів, кас, як правило, вилучаються з частинами перешкоди, тому що це передбачено умовами ведення натурної колекції слідів злочину. Крім цього, при вилученні предметів зі слідами відбувається вилучення супутніх слідів (мікрочастинок), а також зразків матеріалів і речовин (металу, лакофарбового покриття, забруднення і т.д.), що має велике значення. Ці й інші причини дозволяють вважати розглянутий спосіб вилучення слідів найбільш доцільним.

Вилучати предмети та їхні частини зі слідами злочину можна тільки після огляду, фотографування й опису в протоколі.

Сліди розрубу, розрізу, розпилу, довбання, свердління, ковзання, тиску, віджиму рекомендується вилучати з частинами перешкод, на яких вони знаходяться, якщо тільки це не зв'язано з невиправданими додатковими руйнуваннями. Частини перешкод відокремлюються таким чином, щоб сліди злочину на них були представлені цілком. Якщо виявлені, наприклад, сліди розпилу, то відокремлюються дві ділянки, на яких спостерігаються торці розпилу.

Для вилучення випилюються, вирізуються, видовбуються і виймаються частини дерев'яних перешкод зі слідами, вилучаються окремі ланки металевих ґрат зі слідами надпилення й перепилення, знімаються дверцята металевих шухляд зі зламаними чи відкритими за допомогою відмичок, підібраних ключів замками і наявними на своїй поверхні сліди ковзання і тиску.

На відокремлюваних чи вже відділених злочинцями частинах перешкод обов'язково робляться позначки (“Верх”, “Низ”, “Правий бік”, “Лівий бік”, “Внутрішня поверхня”, “Зовнішня поверхня”) – залежно від того, яке положення вони займали на неушкодженій перешкоді.

Якщо в процесі відділення частин перешкод з метою вилучення, на них залишаються сліди застосовуваних інструментів, які необхідно позначити спеціальними мітками, щоб відрізнити від слідів знарядь злочину. Про такі позначки в протоколі огляду місця події робляться відповідні записи.

До предметів, що вилучаються, за допомогою мотузки прикріплюються картонні чи фанерні бирки, на яких робляться пояснювальні написи: коли, де, ким і в якій справі даний предмет вилучений; написи засвідчуються підписами слідчого і понятих. У деяких випадках пояснювальні написи можуть бути зроблені на самих об'єктах, що вилучаються, чи на упаковці – якщо об'єкти мають невеликі розміри.

Предмети, що вилучаються зі слідами знарядь злочину, упаковуються таким чином, щоб забезпечити цілісність слідів при транспортуванні.

Опис у протоколі огляду

У протоколі огляду місця події при описі виявлених слідів знарядь злочину потрібно вказати:

- які замикаючі пристрої зламані, їхнє точне розташування і найменування (стосовно кожного з об'єктів, на якому наявні сліди злому);
- з якого матеріалу виготовлені замикаючі пристрої, а також будівельна конструкція, на якій знаходяться зламані замикаючі пристрої, замок тощо;
- стан поверхні предметів, на яких виявлені сліди. Потрібно відзначити наявність або відсутність забруднень, фарби (колір), стан поверхні (гладка, нерівна);
- місце розташування (локалізацію) слідів на зламаних перешкоді: відстань від одного сліду до іншого на одному об'єкті та їхнє розташування щодо двох нерухомих орієнтирів; на якому боці (наприклад, внутрішньому чи зовнішньому боці дверей) розташовані сліди, відстань від підлоги тощо;
- вид слідів залежно від механізму їхнього утворення (об'ємні, поверхневі; сліди тиску, ковзання, розрізу тощо);
- форму слідів. При описуванні форми слідів необхідно користатися геометричною термінологією, називаючи слід, наприклад, овальним, круглим, прямокутним, трикутним. У випадках, коли слід має специфічну форму, вказувати на його подібність з добре відомим предметом (наприклад: «Слід, виявлений на дверцятах сейфа, за формою нагадує лапку ломака з розсіченим кінцем»);

- розміри слідів з точністю до 1 мм, а окремих (наприклад, слідів ковзання на металевій поверхні) – до 0,1 мм. Указуються довжина сліду, його ширина і, якщо можливо, глибина (найбільша і найменша). Якщо слід має форму кола, потрібно виміряти і внести до протоколу його діаметр;
- ознаки (особливості) виявлених слідів: виступи й поглиблення, їхня кількість і розміри, характерний контур сліду, рельєф чи особливості границь сліду, наявність у сліді різного роду мікрочастинок (фарби, обпилювань, стружок, шматочків деревини, волокон і т.п.);
- наявність слідів, що супроводжують застосоване знаряддя злому (мікрочастинки у виді обпилювань, стружок, шматочків деревини, фарби, лаку, окалини; шматочки зубів пилки, що обломилися; частки матеріалу зламані перешкоди). Вказуються місце виявлення, колір, середні розміри часток, їхня форма і бажано вага;
- зведення про фотографування, вилучення слідів, способи виготовлення з них зліпків і упакування.

Фрагмент протоколу огляду опису слідів знарядь злому

"...Двері в квартиру №35 перебувають у відкритому стані. На передньому бруску обв'язки дерев'яних дверей, пофарбованих коричневою олійною фарбою, із зовнішньої сторони на висоті 106 см і на відстані 2 см від бокового краю дверей

розташований вдавлений слід трикутної форми зі сторонами 20, 22 і 14мм. Більш гострий кут сліду втиснений на глибину 5 мм і звернений до низу дверей. Дно сліду гладке, злегка покрите буруватою речовиною, що нагадує іржу. По краю сторони сліду довжиною 22см наявний виступ розміром 1х1,5 мм, що знаходиться на відстані 12 мм від лівого краю сліду. Слід сфотографований за правилами масштабної зйомки, потім він вилучений з частиною дверей шляхом вирізання і упакований у картонну коробку, на якій зроблений напис: "Вирізка з дверей зі слідом злому, вилучена 8 липня 2002 р. по факту крадіжки з квартири "К"..."

Сліди транспортних засобів

Сліди автотранспортних засобів схематично можна розбити на дві основні групи:

- 1) сліди коліс і виступаючих частин;
- 2) сліди, які відокремилися від транспортного засобу (частини й інші об'єкти).

Вилучення другої групи слідів (об'єктів) великої складності не представляє: необхідно лише ретельно, з дотриманням відповідних запобіжних заходів упакувати виявлені об'єкти.

Вилучення слідів першої групи має деякі особливості.

При виявленні об'ємних слідів шин звичайно виготовляють копії шляхом моделювання, з застосуванням розчину гіпсу. Специфіка полягає в тому, що іноді необхідно здійснювати заливання щодо великих по довжині слідів. Для цього, сліди шин необхідно попередньо поділити на ділянки довжиною 40-50 см тонкими перегородками з листового металу, скла, картону тощо, удавлюючи їх у слід у вертикальному положенні і перпендикулярно до

осьової лінії сліду. При цьому потрібно стежити, щоб така перегородка не виявилася на ділянці, що містить відображення особливостей шини. До моменту вилучення готових копій з ґрунту вони повинні бути пронумеровані цифрами, що визначають послідовність їхнього розташування; необхідно буде зазначити напрямок руху автомашини (якщо він був визначений). Документальні дані записуються на бирках, прикріплених до копій.

Сліди протектора, що відобразилися на сипучих матеріалах (піску, сухому цементі і т.п.), перед заливанням гіпсового розчину зміцнюють шляхом аерозольного розпилення однією зі скріплюючих речовин (лаком для волосся, розчином перхлорвинилу в ацетоні, виробом "Копія" тощо). У деяких випадках об'ємні сліди протектора можуть бути вилучені з частиною об'єкта, якщо їх попередньо закріпити одним із цих розчинів.

Маловидимі ділянки сліду протектора, утворені на асфальті за рахунок нашарування відшарування тонкого шару пилу, переносяться на липкі плівки або добре прошкурунену поверхню листової гуми. Сліди протектора, які залишилися на предметах, що знаходяться на дорозі (на газеті, дошці, предметах одягу і т.п.), після фотографування підлягають вилученню разом з цими предметами.

Сліди виступаючих частин транспортного засобу бажано вилучати разом із предметами. Для цього необхідно вирізувати, наприклад, частину паркану, стовпа, дерева, обрізати гілки зі слідами тощо.

Якщо зробити це неможливо, виготовляють копії. Для слідів на вертикальних поверхнях (стінах будинків, опорах тощо) можна використовувати полімерні матеріали, що застосовуються для

копіювання слідів знарядь злому (пасти «ДО», «СКТН», зуботехнічні матеріали тощо). Об'ємні сліди на ґрунті (наприклад, від днища автомобіля) копіювати можна за допомогою гіпсу.

Ще раз необхідно звернути увага на вилучення одягу потерпілого. Навіть якщо в процесі попереднього огляду на одязі не знайшли яких-небудь слідів, його потрібно направити на дослідження.

Якщо вилучені з місця події одяг і взуття перебувають у зволоженому стані, їх варто підсушити при кімнатній температурі, ні в якому разі не герметизуючи, оскільки це може призвести речовий доказ у непридатність для дослідження (цвіль, гниття і т.д.); з об'єктами потрібно поводитись акуратно, не прибігаючи до чищення, чи витрушування або іншому впливу. До призначення експертизи одяг бажано зберігати в такому ж положенні, у якому він знаходився на трупі (не перегинати, не скручувати). Якщо одяг усе-таки необхідно упакувати, він повинен бути згорнутий зовнішньою стороною до середини.

Схема опису слідів транспортних засобів в протоколі огляду:

При фіксації виявлених на місці події слідів коліс у протоколі огляду відбиваються такі дані:

- розташування слідів коліс на місці події і їхній вид (сліди гальмування, заносу, об'ємні, поверхневі, нашарування, відшарування);
- довжина слідів коліс і їхня конфігурація. Якщо вони мають дугоподібний

- характер, то варто виміряти не тільки довжину, але й радіус;
- зміна напрямку слідів;
 - ширина відображення бігової доріжки протектора;
 - максимальна глибина об'ємних слідів;
 - будова малюнка протектора;
 - форма і розташування, а також розміри відбитків особливостей поверхні шини;
 - довжина слідів одного обороту колеса;
 - колія передніх і задніх коліс;
 - база транспортного засобу;
 - ознаки напрямку руху транспортного засобу (напрямок слідів розбризкування, положення кінців зламаних гілок і т.д.);
 - спосіб фіксації і вилучення слідів коліс.

При виявленні на місці події осколків зовнішніх освітлювальних приладів у протоколі фіксуються:

- місце розташування осколків;
- площа розсіювання часток скла і розташування місця з найбільшою концентрацією осколків;
- напрямок розсіювання осколків;
- колір і матеріал часток (скла, пластмаси);
- наявність на осколках маркувальних позначень;
- наявність на склі часток ЛКП і інших речовин;
- при невеликій кількості осколків – їхнє число і розміри.

При наявності слідів виступаючих частин у протоколі фіксуються:

- вид слідів і характер їхнього утворення (динамічного, статичного, об'ємного,

- поверхневого, нашарування, відшарування);
- місце розташування слідів на об'єкті;
 - їхня форма і розміри;
 - точне розташування слідів і їхніх окремих елементів по відношенню до рівня проїзної частини;
 - наявність індивідуальних особливостей, що відобразилися в слідах, слідоутворюючого об'єкта;
 - наявність у слідах часток ЛКП, деревини, ґрунту й інших мікрочастинок;
 - спосіб фіксації і вилучення слідів.

За частками ЛКП:

- місце їхнього розташування;
- вид (багатошарові фрагменти, частки нашарування, поверхневі сліди ковзання);
- колір. При можливості фіксується колір ґрунтовки, шпаклівки і фарбування;
- спосіб вилучення (з об'єктом, окремо).

При виявленні на місці події слідів ГСМ у протоколі фіксуються:

- розташування плям ГСМ і їхній вид;
- форма і розміри плям ГСМ;
- колір люмінесценції в ультрафіолетовому випромінюванні;
- по можливості фіксується характерний запах;
- розташування плям ГСМ щодо коліс транспортного засобу який знаходиться на місці;
- спосіб вилучення.

При виявленні на місці події слідів біологічних об'єктів у протоколі фіксуються:

- розташування щодо елементів дороги й інших об'єктів;
- форма і розміри плям крові, мозкової речовини;
- характер і механізм утворення слідів (краплі, калюжі, патьоки, мазки).

У відношенні об'єктів, що відокремилися від транспортного засобу, у протоколі вказуються їхнє розташування, вид, форма і розміри, колір, матеріал виробу, позначення й інші ознаки.

Фрагмент протоколу огляду слідів автотранспортного засобу

"...У 25 м від стовпа в напрямку с. К. на правому узбіччі шосе на глинистому ґрунті виявлені об'ємні сліди шин. Сліди відходять від полотна дороги під кутом 25° , потім йдуть паралельно асфальту і виходять на асфальт під кутом 15° на відстані 47 м від стовпа з позначкою 23. Зовнішній слід знаходиться від краю асфальту в найбільш віддаленій частині на 2,2 м і від кювету – на 50 см. Загальне число слідів на ділянках узбіччя, що примикають до асфальту на початку і кінці слідів – 4.

Ширина бігової доріжки кожного сліду, виміряна на декількох ділянках, складає 145 мм, найбільша глибина об'ємних слідів – 90 мм. Ширина колії транспортного засобу однакова для передніх і задніх коліс і дорівнює 1440 мм. База транспортного засобу, виміряна на ділянці з найбільшою кривизною слідів, складає 2400 мм.

В усіх слідах відобразилися малюнки протекторів шин, що складаються зі стрілоподібних елементів, розташованих по осі, шириною 20 мм і довжиною 30 мм, з

пов'язаними з ними під кутом 45° двома паралелограмами з розмірами 36×24 мм і 30×36 мм. При детальному огляді в сліді лівого заднього колеса (напрямок руху "автомобіля – в напрямку с. К.) виявлена особливість – розміром 10×15 мм у вигляді опуклості, що повторюється в сліді через кожні $240,5$ см.

Дно слідів на глинистому ґрунті має невизначену будову, причому сторони площадок ґрунту звернені у напрямку с. К. Сліди коліс сфотографовані масштабним способом методом лінійної панорами. Зі слідів виготовлені схематичні замальовки в масштабі $1:1$ шляхом перемальовування на просвіт; зі сліду лівого заднього колеса з наявною особливістю виготовлений гіпсовий зліпок довжиною 45 см.

У тім місці, де сліди коліс лівої сторони транспортного засобу виходять з асфальту на узбіччя, на відстані 40 см від краю асфальту на ґрунті наявні осколки скла різних розмірів і неправильної форми; найбільш великі з них (5×6 см. і $4 \times 2,5$ см) мають рельєфні малюнки, що нагадують рельєф розсіювача фари. На відстані $1,5$ і $2,5$ м від цих осколків розташовані дрібні осколки скла, вдавнені колесом у ґрунт.

Серед основної маси осколків скла виявлений шматок лакофарбового покриття неправильної форми розміром $1,2 \times 1,8$ см. Покриття багат шарове; один бік фрагмента ЛКП має зелений колір, інший – коричневий. Осколки скла і частки ЛКП сфотографовані, упаковані в пакети № 1, 2...”

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів транспортних засобів

1. Яким типом, моделлю транспортного засобу та якими його частинами залишено сліди?
2. Одним чи декількома транспортними засобами залишено сліди?
3. В якому напрямку рухався транспортний засіб?
4. Який механізм утворення наявних слідів?
5. Чи залишено сліди даним транспортним засобом?
6. Чи є виявлений предмет частиною даного засобу та чи не складав він раніше з ним одне ціле?
7. Яке було взаємне положення транспортних засобів (розташування транспортного засобу та іншого об'єкту) на момент зіткнення?

СУДОВА БАЛІСТИКА

Криміналістичне дослідження зброї та слідів її застосування – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає зброю, боєприпаси та сліди, що утворилися в результаті їх дії, а також розроблені науково-технічні засоби та прийоми відшукування, огляду, фіксації вилучення та дослідження даних об'єктів з метою розкриття і розслідування злочинів.

Об'єкти кримінального дослідження зброї і слідів її застосування

Зброя	Боєприпаси	Сліди пострілу
вогнепальна	патрони кулі	основні додаткові
холодна	гільзи	

Схема опису вогнепальної зброї в протоколі огляду

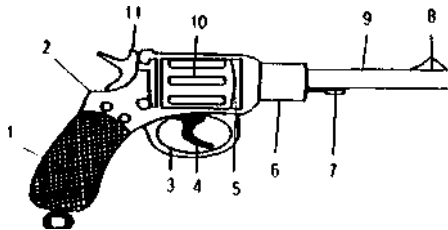
1. Місцезнаходження зброї (відносно двох постійних орієнтирів). Якщо на місці події перебуває труп, то вказується відстань до кінцівка трупа.
2. Вид зброї (пістолет, револьвер, автомат і т. д.)
3. На якій стропі лежить зброя і в який бік направлений її ствол (визначається по напрямку каналу ствола).
4. Положення рухомих частин зброї (курка, затвора, запобіжника тощо).
5. Система зброї, калібр, номер, рік випуску, інші номерні позначки.
6. Наявність патрона чи стріляної гільзи в патроннику, наявність і кількість патронів в магазині.

7. Дефекти зброї (відсутність деталей, вм'ятини, корозія тощо).
8. Наявність на зброї слідів (рук, крові, прилипле волосся тощо).
9. Наявність згорілого пороху з каналу ствола.
10. Способи фіксації, упаковки зброї і боеприпасів.

Під час огляду револьвера вказується послідовність, розташування патронів і стріляних гільз у барабані, починаючи з патрону, який знаходиться проти каналу ствола за годинниковою стрілкою.

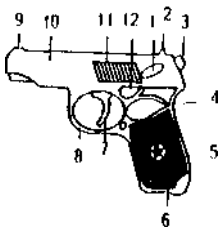
Револьвер

- 1) рукоятка; 2) рамка; 3) спускова скоба,
- 4) спусковий гачок; 5) вісь; 6) шомпольна трубка;
- 7) шомпол; 8) мушка; 9) ствол; 10) барабан;
- 11) курок.

Пістолет

- 1) запобіжник; 2) цілик; 3) курок; 4) рамка; 5) рукоятка;
- 6) магазин; 7) спусковий гачок; 8) спускова скоба;
- 9) мушка; 10) затвор; 11) насічка; 12) затворна затримка.

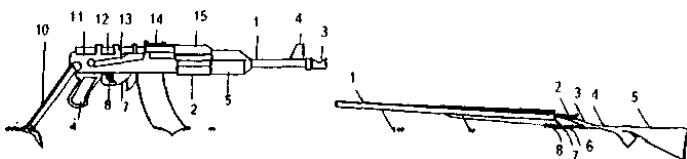

Автомат

1) ствол; 2) цівка; 3) компенсатор; 4) мушка; 5) шомпольна трубка; 6) магазин; 7) спускова скоба; 8) спусковий гачок; 9) рукоятка; 10) приклад; 11) ствольна коробки; 12) кришка; 13) запобіжник; 14) прицільна планка; 15) ствольна накладка.

Мисливська рушниця

1) ствол; 2) ключ; 3) кнопка запобіжника; 4) ложе; 5) приклад, 6, 7) спускові гачки; 8) спускова скоба; 9) цівка; 10) ствол.

Тактико-технічні характеристики ПМ

Калібр	— 9 мм
Патрон	— 9×18 мм
Довжина пістолета	— 161 мм
Висота пістолета	— 126,75 мм
Довжина ствола	— 93 мм
Довжина прицільної лінії	— 130 мм
Вага зі спорядженим магазином	— 810 г
Вага з порожнім магазином	— 730 г
Вага патрона	— 10 г
Вага кулі	— 6,1 г
Довжина патрона	— 25 мм

Зусилля на спусковий гачок	— 1,5-3,5 кг
Кількість нарізів	— 4 шт. (правосторонні)
Місткість магазина	— 8 патронів
Бойова скорострільність	— 30 постр./хв.
Початкова швидкість кулі	— 315 м/с
Відстань найбільш ефект. вогню	— до 50 м
Забійна сила кулі зберігається	— до 350 м

Тактико-технічні характеристики Форт-12

Калібр	— 9 мм
Патрон	— 9×18 мм ПМ
Початкова швидкість кулі	— 315 м/с
Довжина пістолета	— 180 мм
Довжина ствола	— 95 мм
Ширина	— 34 мм
Вага зі спорядженим магазином	— 950 г
Вага з порожнім магазином	— 830 г
Зусилля на спусковий гачок	— 1,5-3,5 кг
Висота пістолета	— 131 мм
Кількість нарізів	— 6 шт.
Місткість магазина	— 12 патронів
Бойова скорострільність	— 40 постр./хв.
Відстань найбільш ефективного вогню	— до 50 м
Забійна сила кулі зберігається	— до 350 м

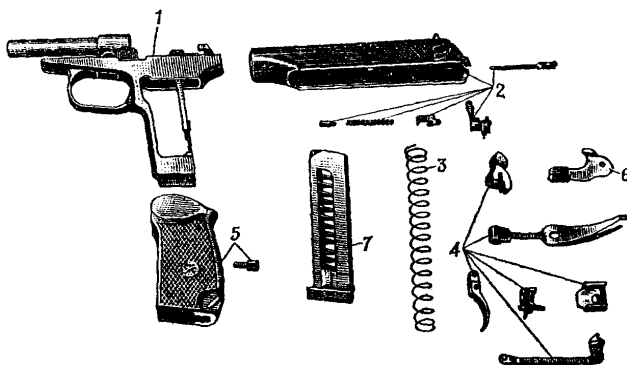
Загальна будова пістолетів ПМ і Форт-12, їх основні частини

Пістолет Макарова простий за конструкцією та в користуванні, малий за розмірами, зручний для носіння та завжди готовий до дії. Пістолет – зброя самозарядна: його перезарядження під час стрільби здійснюється автоматично. Робота автоматики пістолета побудована на принципі віддачі вільного затвора. Затвор зі стволом зчеплення не має. Надійність замикання каналу ствола при пострілі

здійснюється за рахунок великої маси затвора та силою затворної пружини. Безпека в користуванні пістолетом забезпечується надійно діючим запобіжником, який міститься на лівому боці затвора. Крім того, курок автоматично стає на запобіжний звід під дією бойової пружини після спуску курка та при відпущеному спусковому гачку.

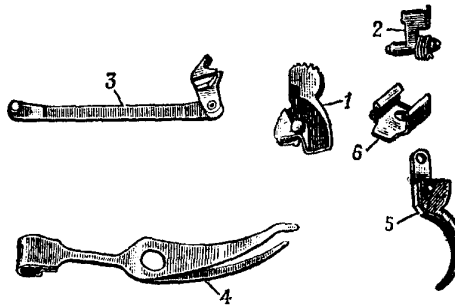
Пістолет Форт-12 має деякі особливості будови й принципу дії ударно-спускового механізму. Пістолет напівавтоматичний з магазинною подачею набоїв.

Основні частини та механізми пістолета ПМ

1 – рамка зі стволом та спусковою скобою; 2 – затвор з ударником, викидачем та запобіжником; 3 – зворотна пружина; 4 – частини ударно-спускового механізму; 5 – рукоятка з гвинтом; 6 – затворна затримка; 7 – магазин.

Ударно-спусковий механізм ПМ

1 – курок; 2 – шептало з пружиною; 3 – спускова тяга з важелем зводу; 4 – бойова пружина; 5 – спусковий гачок; 6 – засувка бойової пружини.

Призначення, склад частин і механізмів пістолета Макарова, патронів і приладдя

СТВОЛ служить для спрямування польоту кулі. Всередині ствол має канал з 4-ма нарізами, які йдуть зліва-уверх-праворуч. Нарізи служать для надання кулі обертального руху. Проміжки між нарізами називаються полями. Відстань між двома протилежними полями (за діаметром) визначає калібр каналу ствола, який дорівнює 9 мм. З казенної частини канал ствола гладкий та великого діаметру, він служить для вміщення патрона і називається патронником.

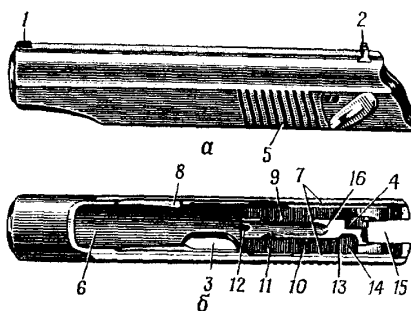
РАМКА служить для з'єднання всіх частин пістолета. Рамка з основою рукоятки складає одне ціле.

ОСНОВА РУКОЯТКИ служить для з'єднання рукоятки, бойової пружини та вміщення магазину.

СПУСКОВА СКОБА служить для запобігання випадковому натискуванню на спусковий гачок. Вона

утримується в рамці у верхньому положенні пружиною та гнітком, який розміщено у гнізді на передній стінці основи рукоятки.

ЗАТВОР З УДАРНИКОМ, ВИКИДАЧЕМ ТА ЗАПОБІЖНИКОМ. Затвор служить для подачі патрона з магазину до патронника, для запирання каналу ствола, для утримування (виштовхування) патрона, для поставлення курка на бойовий звід.

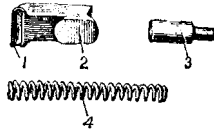

а – ліва сторона; б – вид знизу; 1 – мушка; 2 – цілик; 3 – вікно для викидання гільзи (патрона); 4 – гніздо для запобіжника 5 – насічка; 6 – канал для поміщення ствола зі зворотною пружиною; 7 – повздовжні виступи для спрямування руху затвора у рамці; 8 – зуб для постановки затвора на затворну затримку; 9 – паз для відображувача; 10 – паз для виступу важеля зводу; 11 – виїмка для розщеплення шептала з важелем зводу; 12 – досилач; 13 – виступ для розщеплення важеля зводу з шепталом; 14 – виїмка для виступу важеля зводу; 15 – паз для курка; 16 – гребінь.

УДАРНИК служить для розбивання капсуля.

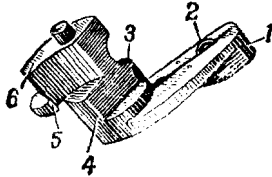

ВИКИДАЧ служить для утримання гільзи (патрона) в чашечці затвора до зустрічі з відображувачем.

1 – зачіп; 2 – п'яточка для з'єднання із затвором; 3 – гніток; 4 – пружина викидача.

ЗАПОБІЖНИК служить для гарантування безпеки при поводженні з пістолетом.

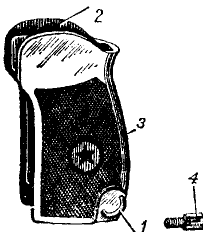

1 – прапорець запобіжника; 2 – фіксатор; 3 – уступ; 4 – ребро; 5 – зачіп; 6 – виступ.

ЗВОРОТНА ПРУЖИНА служить для повернення в передне положення затвора після пострілу. Крайній виток одного з кінців пружини має менший діаметр порівняно з іншими. Цим витком пружина при збиранні одягається на ствол, щоб забезпечити її надійне утримання.

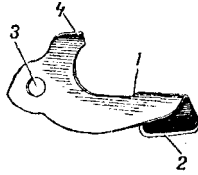

РУКОЯТКА З ГВИНТОМ прикриває бокові вікна та задню стінку основи рукоятки. Служить для зручного утримання пістолета в руці.

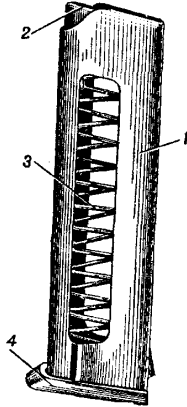
1 – антабка; 2 – пази; 3 – отвір; 4 – гвинт.

ЗАТВОРНА ЗАТРИМКА утримує затвор у задньому положенні після використання всіх патронів із магазину.

1 – виступ; 2 – кнопка з насічкою;
3 – отвір; 4 – відображувач.

МАГАЗИН служить для вміщення восьми патронів.

1 – корпус магазину;
2 – подавач;
3 – пружина подавача;
4 – кришка магазину.

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням вогнепальної зброї

1. По відношенню саморобної зброї:
 - Чи є предмет вогнепальною зброєю?
 - За зразком якої зброї виготовлена дана зброя та які її бойові якості?
2. По відношенню стандартної зброї:
 - До якого виду, системи, моделі відноситься дана зброя?
 - Чи справна дана зброя і придатна для стрільби?
 - Чи можливо зробити постріл з конкретної зброї без натискання на

спусковий гачок при певних умовах (умови необхідно вказувати)?

- Чи можливо зробити постріл з конкретної зброї представленими патронами?
- Чи не перероблювалась зброя під нештатний патрон?
- Чи є дана деталь частиною конкретної зброї?
- Які причини розриву ствола зброї.
- Чи проводився постріл після останньої чистки зброї?
- Яким порохом (вид, марка) був споряджений патрон, використаний для останнього пострілу із даної зброї?
- Який зміст і значення пошкоджених номерних позначок?

Фрагмент протоколу огляду вогнепальної зброї

"...На дерев'яній підлозі кімнати знайдемо пістолет ТТ зразка 1930-33 рр.

Відстань від дульного зрізу ствола пістолету до північно-східної стіни 163 см, до стіни з вікном – 319 см.

Пістолет лежить на правому боці, дульний зріз ствола направлений у бік вікна. Затвор пістолета знаходиться в крайньому задньому положенні, курок на бойовому взводі. Калібр пістолета – 7,62 мм на лівому боці затвору – номер № 9654 випуску 1994 року. В патроннику і магазині пістолета патронів немає. Поверхня пістолета покрита корозією у вигляді плям коричневого кольору різної форми і розмірів. Ліва щічка рукоятки розколота в поперечному напрямку. При детальному огляді інших слідів не віднайдено. В каналі ствола пороховий нагар, відчувається запах згорілого пороху. На ствол пістолета одягнуто ковпачок із білого паперу.

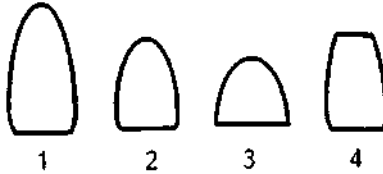
Пістолет і вилучений з нього магазин упаковані у фанерний ящик з ватою, який перев'язаний шпагатом і опечатаний..."

Схема опису кулі в протоколі огляду

1. Місце відшукання кулі (відносно двох орієнтирів) і спосіб вилучення її з перешкоди.
2. Вид кулі (пістолетна, револьверна, рушнична). Форма головної частини кулі і донця.
3. Будова кулі (оболонка, без оболонки), колір, наявність канавок і поясків.
4. Довжина кулі і діаметр ведучої частини.
5. Наявність маркувальних позначок.
6. Спосіб кріплення до гільзи (якщо є сліди кріплення).
7. Кількість і направлення слідів полів нарізів.

8. Наявність деформації, їх характер і місце розташування.
9. Способи фіксації і упаковки куль.

види куль

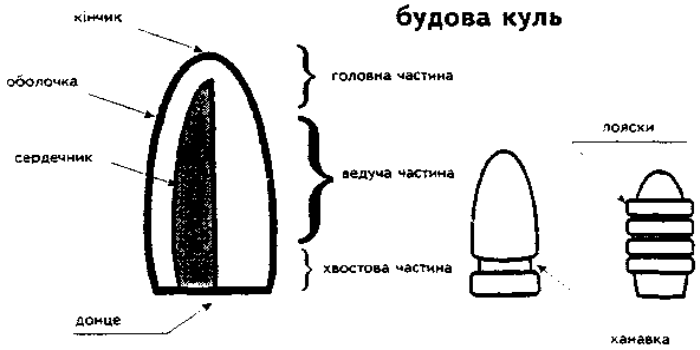

- 1) рушнична гострокінцева;
- 2) пістолетна гострокінцева;
- 3) пістолетна з овальним кінцем;
- 4) револьверна тупокінцева.

Форми донця куль:

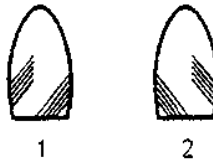
будова куль

Вимірювання кулі

сліди на кулях

1. правонаклонні
2. лівонаклонні

Фрагмент протоколу огляду (опис кулі)

"...В дерев'яному підвіконні на відстані 108 см від полу і 97 см від західної стіни знайдено сліпий отвір круглої форми діаметром 7,6 мм глибина отвору – 40 мм. Частина підвіконня була випиляна і розколота наполовину. При цьому була віднайдена куля в оболонці з овальною головною частиною і вигнутим донцем. Оболонка кулі виготовлена з металу білого кольору. Довжина кулі – 8,3 мм, діаметр ведучої частини – 7,6 мм. На ведучій частині розташовано шість правонаклонних слідів від полів нарізів каналу стола. На головній частині кулі є неглибока вм'ятина діаметром 1 мм. Куля сфотографована, загорнута в бинт, поміщена в коробок з-під сірників, перев'язана ниткою, опечатана..."

Основні питання вирішувани експертним дослідженням куль

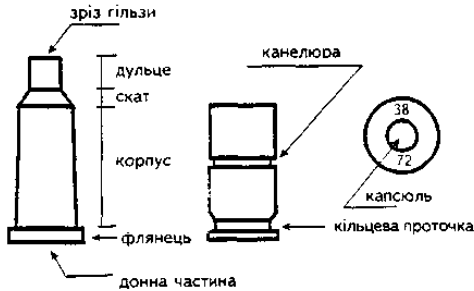
1. До якого зразку патрона належить куля?
2. Якщо куля спеціальна, то до якої різновидності спеціальних куль вона належить, які особливості її дії при зіткненні з перешкодою?
3. Зі зброї якої системи (моделі, зразка) вистріляна куля?
4. Чи не стріляна куля з саморобної зброї?
5. Чи вистріляні декілька куль з однієї зброї?
6. Чи вистріляна куля з конкретної зброї (вид, зразок, номер)?
7. Чи не стріляна куля із обрізу?
8. Чи не складали одне ціле куля і гільза, представлені на дослідження?
9. Яка з представлених куль вистріляна першою?
10. Які припини деформації чи розриву кулі?

Схема опису гільзи в протоколі огляду

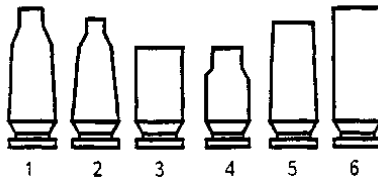
1. Місце знаходження гільзи (відносно двох постійних орієнтирів).
2. Вид гільзи (рушнична, автоматична, пістолетна, револьверна) і матеріал з якого вона виготовлена. Колір матеріалу.
3. Форма гільзи (бутилочна, циліндрична, конічна).
4. Особливості будови гільзи (з фланцем, канелюрою, кільцевою проточкою).
5. Розмір гільзи (довжина, діаметр донної частини, діаметр корпусу, внутрішній діаметр дульця).
6. Маркіровані позначки.
7. Сліди кріплення куль.
8. Наявність, місце розташування, характер і форма слідів бойка ударника на капсулі.
9. Наявність деформацій, їх характер і місце розташування (вм'ятини, тріщини, здутість тощо).

10. Наявність порохової кіптяви, незгорілих порошків, запах згорілого пороху.
11. Способи фіксації і упаковки гільзи.

будова гільз

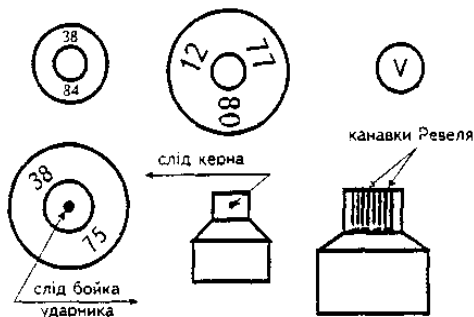

види і форми гільз

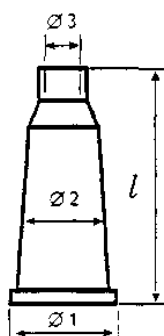

1) рушнична, пляшкової форми; 2) автоматна, пляшкової форми; 3) пістолетна, циліндричної форми; 4) пістолетна, пляшкової форми; 5) револьверна, конусної форми; 6) мисливська, циліндричної форми.

позначки та сліди на гільзах

вимірювання гільзи

- l – довжина
- $\varnothing 1$ – діаметр донної частини
- $\varnothing 2$ – діаметр корпусу
- $\varnothing 3$ – діаметр дульця

Фрагмент протоколу огляду (опис гільзи)

"...В кімнаті на підлозі, на відстані 61 см від північної стіни і 263 см – від східної стіни знайдена пістолетна гільза циліндричної форми з лицевою проточкою. Гільза металічна, жовтого кольору, її розміри: довжина – 25 мм, діаметр даної частини – 10,2 мм, діаметр корпусу – 10 мм, внутрішній діаметр дульця – 9,0 мм. На донній частині гільзи мають марковані позначки у вигляді вдавнених цифр "38" і "89". В центрі капсуля розташована вм'ятинка круглої форми діаметром близько 1 мм. У 3 мм від зрізу гільзи є тріщина прямолінійної форми, розташована подовж

осі гільзи. Довжина тріщини – 6 мм. Внутрішня частина гільзи закопчена.

Гільза сфотографована, загорнута в лист білого паперу, поміщена в коробку з під сірників, перев'язана шпагатом і опечатана..."

Основні питання вирішувані експертним дослідженням гільз

1. До якого зразка патронів відноситься гільза?
2. З зброї якої системи (модель, зразок) стріляна гільза ?
3. Чи не стріляна гільза з саморобної зброї?
4. Чи не стріляні гільзи, винайдені на різних місцях подій, із однієї й тієї зброї?
5. Чи не стріляна гільза з конкретного екземпляра зброї?

Всі стріляні кулі, гільзи, а також нарізна зброя, вилучена у затриманих осіб під час обшуків та при проведенні слідчих дій, повинна бути направлена в експертно-криміналістичні підрозділи МВС для перевірки по кулегільзотеці.

Схема опису вогнепальних пошкоджень в протоколі огляду

1. Кількість і місце розташування пошкоджень (відносно двох орієнтирів).
2. Матеріал перепони (скло, дерево, штукатурка).
3. Стан перепони (тверда, суха і т. ін.).
4. Характер пошкодження (вм'ятина, пробоїна).
5. Форма пошкодження, її розміри і характер країв (рівні, відщепи і т. п.).
6. Направлення пошкодження відносно площини перепони, глибина кулевого каналу.

7. Наявність додаткових слідів пострілу (пояска обтирання, кіптяви, незгорілих порошинок, розривів, штанцмарки, обпалень).
8. Місцезнаходження осколків скла, відщепів деревини і т. д.
9. Способи фіксації, вилучення та упаковки.

Фрагмент протоколу огляду (опис слідів пострілу)

"...У дерев'яній сухій перегородці товщиною 40 мм, котра обклеєна шпалерою і відділяє кімнату від кухні, на висоті 169 см від полу і на відстані 80 см від східного кута кімнати розташовано отвір круглої форми діаметром 7,5 мм з горизонтальним направленням каналу. З боку кімнати краї отвору рівні, навколо отвору – темний поясок шириною близько 1 мм. Біля отвору в діаметрі 8-12 см зона наявності напівзгорілих частинок пороху. З боку кухні навколо отвору – невеликі відщепи деревини. Волокна деревини зміщені в бік кухні. Пробоїна сфотографована..."

Основні питання, вирішувані експертним дослідженням слідів пострілу

1. Чи є пошкодження на перешкоді (вказати якій) вогнепальними?
2. Яка послідовність нанесених пошкоджень?
3. З якого боку знаходиться вхідна, а з якого – вихідна частина вогнепального пошкодження?
4. Під яким кутом до площини перешкоди нанесено вогнепальне пошкодження?
5. З якої дистанції проведено постріл, спричинивший пошкодження?
6. Зброєю якого виду, системи, моделі нанесено дане вогнепальне пошкодження?

7. Чи утворені пошкодження на двох різних об'єктах внаслідок одного пострілу?
8. Кількість вогнепальних пошкоджень на перешкоді?
9. Вид зброї, якою утворено вогнепальне пошкодження?
10. Чи мав місце рикошет?

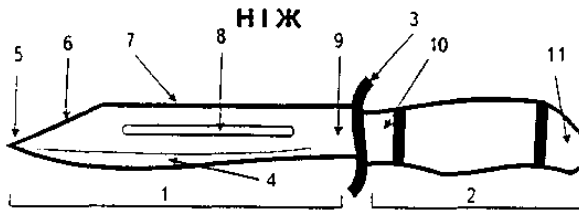
Схема опису холодної зброї в протоколі огляду

1. Назва предмету (якщо вона відома), з яких частин він складається, яким способом частини скріплені між собою.
2. В клинковій зброї описується:
 - форма клинка (прямий, вигнутий, ломаний);
 - кількість лез, наявність вістря, обух і його скіс, розташування і кількість дол або ребер жорсткості;
 - матеріал і конструкція обмежувача;
 - матеріал, конструкція, форма рукоятки, її складові частини.
3. В ударно-роздробляючій зброї описуються:
 - матеріал і форма ударної частини, число виступів (шипів), кількість і форма отворів для пальців (у кастеті);
 - матеріал і форма, конструкція рукоятки;
 - вага предмета.
4. Номерні позначки, а також відрізняючі ознаки предмета (дефекти, надписи і т.п.)
5. Розміри предмета в цілому й окремих його частин (довжина, ширина, товщина, діаметр).
6. Способи фіксації і упаковки.

Фрагмент протоколу огляду (опис ножа)

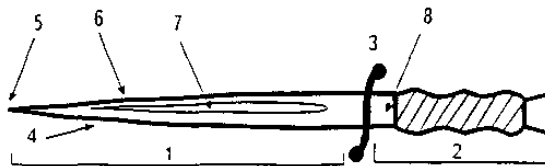
"...Ніж складається із клинка, рукоятки й обмежувача, скріплених між собою всадним способом. Загальна довжина ножа – 248 мм. Клинок ножа прямий, виготовлений із металу сірого кольору. Він має одне

лезо і обух. Ввігнутий скіс обуха і плавно закруглене лезо, сходяться під кутом 30° , складають колюче вістря ножа. З обох сторін клинка наявні доли довжиною 45 мм, шириною 2 мм. Поверхня клинка вкрита багато чисельними слідами у вигляді хаотично розташованих трас та подряпин різної форми і розмірів. Довжина клинка – 173 мм, ширина в середній частині – 21 мм, товщина – 2,5 мм. Обмежувач становить собою прямокутну пластину, виготовлену з металу сірого кольору, його розміри: довжина – 40 мм, ширина – 15 мм, товщина – 2 мм. Рукоятка ножа виготовлена з дерева, овальної форми. На рукоятку надітий наконечник з металу жовтого кольору, загнутий в бік лева. Поверхня рукоятки глянцева. Довжина рукоятки – 70 мм. Найбільша ширина – 30 мм, товщина – 11 мм. Ніж сфотографовано..., загорнуто в білий папір, перев'язано шпагатом і опечатано..."

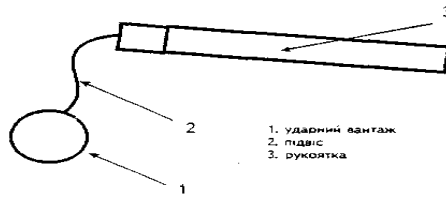
- 1) клинок; 2) рукоятка; 3) обмежувач; 4) лезо;
 5) вістря; 6) скіс обуха; 7) обух; 8) дола; 9) п'ятка клинка;
 10) кільце; 11) наконечник.

СТИЛЕТ

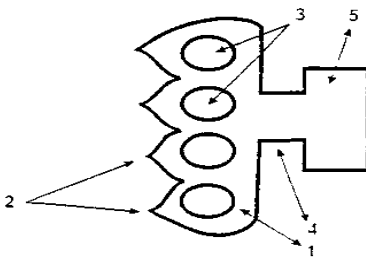
- 1) клинок; 2) рукоятка; 3) обмежувач; 4) лезо;
 5) вістря; 6) лезо; 7) дола; 8) п'ятка клинка.

КИСТЕНЬ

1. ударний бантаж
2. підвіс
3. рукоятка

КАСТЕТ

- 1) остів; 2) шипи;
3) отвори для
пальців; 4) стійка;
5) упор*

Фрагмент протоколу огляду (опис кастета)

“...Предмет вилучений у гр. К. представляє собою прямокутну пластину з металу сірою кольору, загальною довжиною 120 мм, шириною 70 мм, товщиною 10 мм і вагою 125 г. У пластині розташовано чотири отвори круглої форми діаметром 25 мм кожна.

Три сторони пластини (по периметру) – прямі, рівні, четверта має три виступи конічної форми. Висота кожного виступу – 8 мм. На поверхні пластини розташовані сліди у вигляді хаотично розташованих трас і подряпин різної форми і розмірів. Предмет сфотографовано..., обгорнуто в білу тканину, перев’язано шпагатом і опечатано...”

Основні питання вирішувані експертним дослідженням холодної зброї

1. Чи є конкретний предмет холодною зброєю? (Напівфабрикатом чи заготовкою такої зброї).

2. Тип (вид) холодної зброї, до якої належить конкретний предмет.
3. Спосіб виготовлення даної холодної зброї (заводський, саморобний).

СУДОВА ГАБІТОСКОПІЯ

Важливою галуззю роботи правоохоронних органів є розшук зниклих від слідства, суду та відбування покарання злочинців, а також зниклих безвісти громадян, впізнання трупів невідомих громадян і встановлення хворих осіб (перш за все душевнохворих, які не можуть повідомити про себе ніяких відомостей).

У зв'язку з цим особливого значення набувають питання збору та фіксації прикмет зовнішності розшукуваних осіб, оформлення відповідних документів. Чим повніша інформація про зовнішність людини, тим точніше описані її прикмети, за якими легше та швидше можна виявити розшукуваного, встановити особу зниклого.

Неправильне чи неточне відображення прикмет зовнішності значно ускладнює, а іноді робить взагалі неможливим встановлення розшукуваних осіб.

Всі ці обставини викликають необхідність уніфікувати опис однотипних прикмет зовнішності розшукуваних з тим, щоб не тільки максимально наблизити до реальних, а й зробити їх порівняльними, якщо вони є такими. Вирішення цього питання можливе лиш за умови, якщо прикмети описуються по спеціальній системі (методу) словесного портрета побудованій на узагальненні оперативної та слідчої практики з використанням даних анатомії людини та порівняльної антропології.

В основі методичних принципів, якими слід керуватись під час характеристики зовнішніх прикмет людини, лежать такі, як:

- послідовність опису: він ведеться від загальних положень до окремих деталей зовнішності;
- максимальна повнота опису;
- детальний опис обличчя (у фас та профіль).
Рекомендується використовувати для доповнення словесного портрету фотокартки, а також будь-які документи, де можна знайти дані про зовнішність.

Систему ознак людини утворюють:

- 1) антропологічні;
- 2) анатомічні;
- 3) функціональні;
- 4) особливі;
- 5) супутні ознаки.

Населення дуже різне по своєму антропологічному складу. Кожна людина залежно від своєї расової або національної належності може належати до таких антропологічних типів:

- 1) європейський;
- 2) монгольський;
- 3) кавказький;
- 4) негроїдний тип.

Анатомічними називаються ознаки будови тіла людини в цілому, голови, обличчя та їх частин. Вони виявляються як під час руху, так і в стані спокою та описуються за методом словесного портрета з урахуванням їх основних характеристик – розміру, форми, контуру, положення, кольору та особливостей. Під розміром розуміють кількісні характеристики тіла в цілому та його окремих частин.

Р о з м і р визначають точно чи на “око”, в абсолютних цифрах або у відносних поняттях. Найчастіше застосовують тричленний поділ – великий, середній та малий; широкий, середній, вузький; високий, середній та низький тощо.

При описуванні анатомічних ознак особи або трупа перш за все дають загальну характеристику зовнішності – стать, вік, ріст, статура. Потім за принципом “від загального до часткового” описують частини тіла, відзначаючи їх особливості.

Ф о р м а визначається, як правило, шляхом порівняння з найпростішими геометричними фігурами з виглядом загальновідомих предметів: загальний рельєф поверхні (випукла, плоска, ввігнута), мікрорельєф поверхні (гладка, шершава, нерівна), характер ліній та площин, якими обмежені ті чи інші частини тіла.

К о н т у р – зовнішнє окреслення, конфігурація крайньої лінії взятої для вивчення деталі зовнішності; може виразитися у порівнянні з відомими геометричними категоріями: ромбоподібний, овальний, трикутний тощо.

П о л о ж е н н я – розміщення деталей зовнішності відносно інших елементів зовнішності: обличчя (наприклад, бородавка на щоці праворуч від носа), боків тіла (попереду, ззаду, зверху, знизу тощо) або яких-небудь відомих умовних ліній, площин чи інших орієнтирів.

К о л і р визначається звичайно за загальними уявленнями про колір, еталонами порівняно з кольором відомих рослин чи предметів (наприклад, земляний, цегляний тощо).

О с о б л и в о с т і – прикмети, які відносно рідко зустрічаються, а також додатково характеризують яку-небудь рису обличчя чи частину

тіла людини. Наприклад, до особливостей відносять біологічну асиметричність, яка визначає ступінь відповідності парних частин тіла людини або половин деяких непарних елементів.

Опис анатомічних ознак починають із загальної характеристики зовнішності людини:

С т а т ь – чоловіча чи жіноча. Не потрібно при описуванні застосовувати такі вирази, як “хлопчик”, “дівчинка”, “старий” тощо.

Вік вказують на основі документальних даних. При їх відсутності вік визначають приблизно з урахуванням зовнішності, розвитку вторинних статевих ознак, стану волосяного покриву та шкіри, характеру та ступеня виразності зморшок тощо. При визначенні віку людини за станом волосяного покриву використовують такі прикмети, як сивина, облісіння. Взагалі, окремі сиві волосини з’являються у віці 35 років. Глибокі лобні, лобно-тім’яні, маківкові лисини найчастіше з’являються у людей, яким вже за 30 років. У віці до 50 років, як правило, шкіряний покрив стає сухим, атрофічним, а у віці 60-65 років спостерігається ороговіння епідермісу, шкіра стає блискучою та сухою.

Під час опису не потрібно ставити точно визначену цифру прожитих років, а слід вказувати віковий період – інтервал (наприклад: “на вигляд 30-35 років”). Оскільки людина може здаватись молодшою чи старшою за свої роки, слід вказувати вік “на вигляд”. Коли вік відомий за документами, вказуємо ці дані, а також вік “на вигляд”.

Н а ц і о н а л ь н і с т ь – при відсутності документальних даних, що підтверджують національну належність людини, припускають порівняльне визначення типу обличчя.

Зріст вказують в сантиметрах та характеризують як високий, середній, низький. За низький для чоловіків приймають зріст 150-160 см., середній – 160-170 см., а для жінок ця межа зменшується на 5 см. Зріст менш чи більш вказаних визначених величин вважається як низький чи високий. У чоловіків високого росту виділяють дуже високих (понад 180 см), а низького – дуже низьких (менше 150 см).

Статура визначається по повноті: худорлява, середня, повна.

Характеристика частин тіла людини

Голова описується як в анфас, так і в профіль. Під час опису голови вказують її загальний розмір відносно тулуба. Нормальною за розмірами вважається голова, рівна $1/7$ зросту людини. Відхилення від встановленої величини характеризують її як велику чи малу.

Задню частину голови, як правило, описують за формою потилиці в профіль (вертикальна; скошена; виступаюча).

Волосся на голові описують з урахуванням ліній та напрямку його росту, форми, довжини, густоти та кольору.

За формою – пряме, хвилясте, кучеряве, за довжиною – коротке, середньої довжини, довге. Форма стрижки на потилиці – висока, низька.

Описується також лінія росту волосся (пряма, дугоподібна; хвиляста; ламана) напрямком зачісування волосся: назад; наперед; набік – якщо є проділ, то посередині, праворуч, ліворуч.

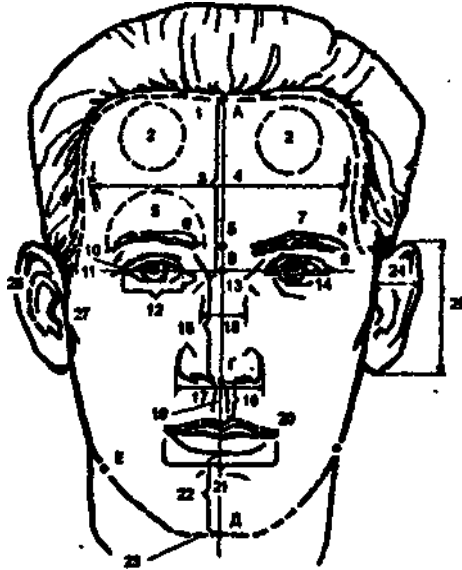
Особливості: лисина (лобна; лобнотім'яна; на маківці)

Обличчя містить найбільшу кількість специфічних деталей та ознак, притаманних конкретній людині. Через це опису обличчя та його частинам приділяється особлива увага.

Для обличчя в цілому характерні ознаки антропологічного типу, його горизонтальна та вертикальне профілювання, контур (профіль) та в фас (спереду).

Деталі та ознаки обличчя в фас

Деталі та ознаки обличчя в фас:

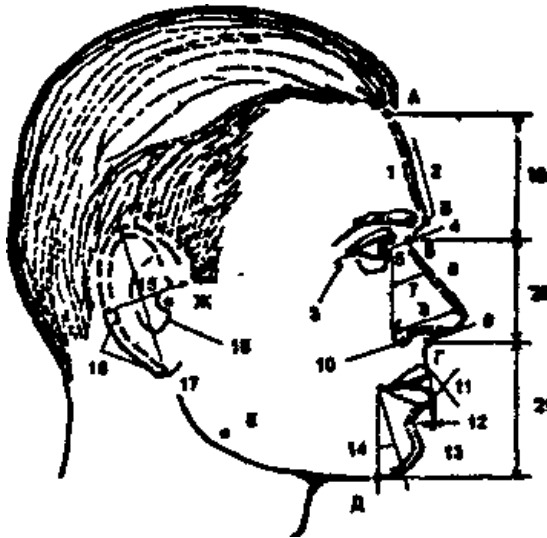
1- лінія росту волосся; 2-ділянка лобних бугрів; 3- висота лоба; 4-ширин лоба; 5-ділянка правої надбрівної дуги; 6-головка брови, 7- контур брови; 8- хвіст брови; 9-лінія розташування брови; 10-контур складки верхньої повіки; 11-зінична лінія; 12-

протяжність очної щілини; 13-внутрішній кут ока; 14-лінія розташування очної щілини; 15-висота носа (носової частини обличчя); 16-ширина спинки носа; 17-ширина носа; 18-висота верхньої губи; 19-фільтр; 20-контур кайми верхньої губи; 21-протяжність ротової щілини; 22-висота підборіддя; 23-контур підборіддя; 24-вимірювання випнутості вушної раковини; 25-висота вушної раковини; 26-контур протизавитка; 27-контур козелка.

Антропометричні точки обличчя

А - верхньолобна; Б - глобела (міжбрів'я); В – верхньоносова (перенісся); Г - під носова; Д - підборіддя; Е-нижньощелепна.

Деталі та ознаки обличчя в профіль

1-контур лоба; 2-положення (нахил лоба); 3-зовнішній кут ока; 4-5-вимір глибини та висоти

перенісся; 6-контур спинки носа; 7-виступ спинки носа; 8-виступ кінчика носа; 9- лінія розташування основи носа; 10-контур краю крила носа; 11, 12 - відносне положення губ; 13-контур підборіддя; 14 – розташування підборіддя; 15-ширина вушної раковини; 16-зовнішній та внутрішній контури завитка; 17-контур краю мочки; 18-контур протикозелка; 19, 20, 21 – лобна, носова та ротова частини обличчя та їх висота.

Описуючи обличчя, відзначають відносні розміри частин обличчя в їх сукупності – обличчя з великими рисами (брови, очі, ніс, рот – великі, масивні), обличчя з дрібними рисами (ті ж деталі обличчя, але дрібні), обличчя з тонкими рисами (брови довгі, очі великі, ніс з вузькою спинкою тощо).

За виразом обличчя буває здивованим (брови високо підняті, похмуре (брови низькі, між ними зморшки), зажурене (куточки рота опущені, головки брів припідняті, хвостові частини опущені).

У чоловіків може бути відзначена жіноподібність обличчя (округлість щік, підборіддя), а у жінок – чоловікоподібність (впалі щоки, велике підборіддя, похиле чоло з розвинутим надбрів'ям).

Обличчя за формою

овальне

кругле

прямокутне

трикутне

ромбовидне

По повноті обличчя буває худорляве та повне.

Підлягає опису також і колір обличчя (бліде, смагляве, рум'яне, червоне тощо), дефекти й особливості шкіри обличчя (сліди віспи, ластовиння судинність та положення бородавок, плям та рубців).

Особливості обличчя: двоопуклість, надмірна подовженість, асиметрія (різна величина правої та лівої половини обличчя).

Контур обличчя

Чоло

Найбільш характерними його ознаками є положення, висота, ширина та форма.

За висоту чола беруть відстань від верхньоносової до верхньолобної точки. За середню висоту приймають величину, рівну третині загальної висоти обличчя.

Ширину чола визначають на око відстанню між скронями відносно щелепної частини обличчя.

Чоло за контуром:

прямий опуклий хвилястий

Особливості чола: дуже розвинені надбровні дуги, великі лобні горби.

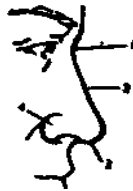
Брови характеризуються контуром, протяжністю, висотою, положенням і шириною.

Очі описують за положенням та формою відкритих очних щілин, характеру нерухомої частини верхньої повіки (нависання), розміру, кольору райдужної оболонки. Вказують колір та довжину вій.

До особливостей можна віднести: косоокість, більмо, відсутність ока, різні за кольором очі, носіння окулярів.

Ніс описують за його загальними розмірами (висотою та шириною), формою та контуром спинки, положенням основи, формою кінчика, висотою та глибиною перенісся.

Частини носа

1-перенісся; 2-спинка; 3-основа; 4-крило

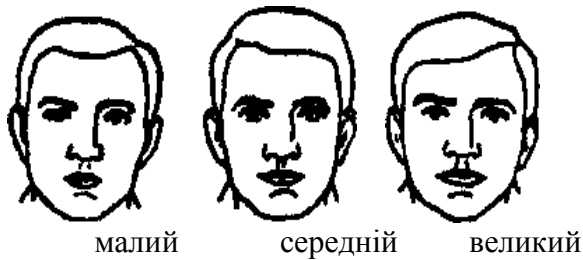
Ніс за формою спинки

До особливостей носа належать: роздвоєний кінчик, спинка викривлена, спинка дуже вузька або дуже широка, спинка приплюснута, основа дуже широка, ніс червоний тощо.

Рот описують за величиною, положенням та контурами ротової щілини, а також за положенням кутів.

Рот за величиною

Ротова щілина за положенням

Кутки рота

Губи характеризують за товщиною (ширині слизової оболонки, частини окрайки обох губ), контуром окрайки верхньої губи, ступенем виступу та положенню верхньої губи, висоті.

Губи за положенням

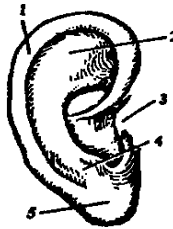
Особливості губ: стареча втягнутість роздвоєність верхньої губи, надмірне виступання губ.

Ознаки підборіддя, що мають значення для ідентифікації особи, описують за його положенням та за формою в фас.

Підборіддя за положенням в профіль

Вухо описують в профіль, за розміром, за положенням, за формою, за ступенем прилягання. Опису підлягають також і окремі частини вухної раковини: 1-завиток, 2-протизавиток, 3-козелок, 4-протикизелок, 5-мочка.

Особливостями є ріст волосся на обличчі: вуса, борода тощо. Наведемо деякі деталі характеристик даних ознак.

Вуса за величиною

малі

середні

великі

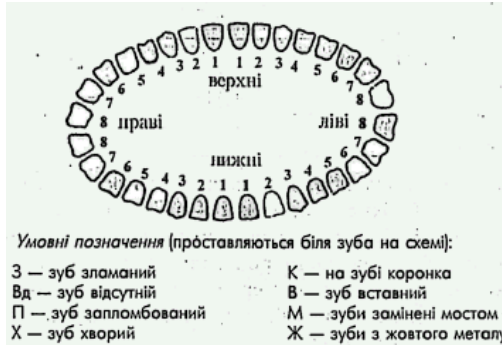
Вуса за шириною та положенням кінчиків:вужькі
горизонтальнісередні
опущеніширокі
підняті**Борода**

мала середня

середня
клиноподібнавелика
кругла

Зуби описуються за величиною, за кольором і дефектами.

Умовні позначення(проставляються біля зуба на схемі при заповненні пізнавальної картки).

Зуби за формою – великі, малі; за розміром – рівні, криві.

Особливість: рідкі зуби

Тулуб та кінцівки

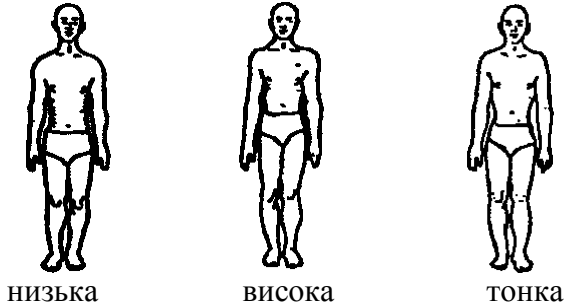
Шию характеризують за висотою, товщиною. До особливостей відносять дуже виступаючий кадик, зоб тощо.

Плечі описують за шириною та за нахилом. До особливостей відносять, коли одне плече нижче за інше.

Груди описують за шириною та контуром. За шириною бувають вузькі, середньої ширини та широкі. За контуром (вид збоку) груди характеризуються як впалі, плоскі, випуклі. Як особливості, визначаються виступи ключиць, кілеєватість тощо.

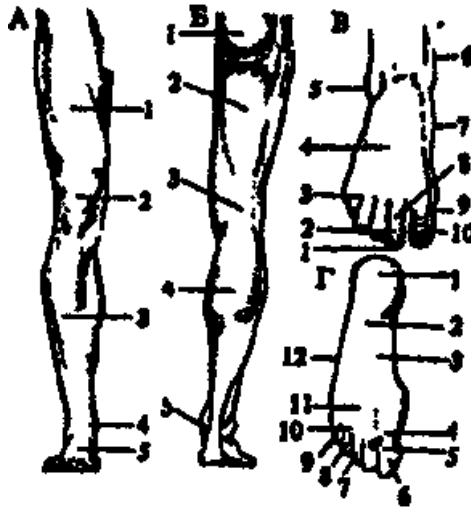
Спина описується за шириною та контуром (вид збоку).

Талія характеризується за висотою та шириною:

Ноги характеризують за довжиною, товщиною, формою та розміром стопи. За довжиною ноги бувають короткі, середньої довжини, довгі; за товщиною – короткі, середньої товщини, товсті.

Нога та стопа ноги

А. Передня поверхня ноги: 1-стегно; 2-коліно; 3-гомілка; 4-внутрішня кісточка; 5-стопа(підйом).

Б. Задня поверхня ноги: 1-сіднична ділянка; 2-стегно; 3-підколінна ділянка; 4-гомілка; 5-внутрішня кісточка.

В. Тильна сторона стопи; 1-вказівний палець; 2-середня фаланга; 3-міжпальцева зморшка; 4-лідйом столи; 5-зовнішня кісточка; 6-внутрішня кісточка; 7-

внутрішній край стопи; 8-основна фаланга; 9-великий палець; 10-нігтева фаланга.

Г. Подошва: 1-п'яточна частина подошви; 2-проміжна частина подошви; 3-звід стопи; 4-пальце-подошвенна борозна; 5-міжфалангова зморщка; 6-подушка пальця; 7-середній палець; 8-безіменний палець 9-мізинець; 10-плоский поперечний валик; 11-плюсна подошви; 12-зовнішній край стопи.

Особливості: деформація пальців ніг, неоднакова довжина ніг (одна коротша за іншу), плоскостопість, чотирипалість, шестипалість тощо.

Руки характеризують за довжиною, формою кистей, довжиною та товщиною пальців, ознаками нігтів. За довжиною руки бувають короткі, середньої довжини, довгі.

Кисть описують за довжиною – коротка, середня, довга; за шириною – вузька, середньої товщини, широка. Вказують також наявність набряклих вен, густого волосся на зворотній стороні кисті, мозолів на долонях.

Пальці характеризують за довжиною: короткі, середньої довжини, довгі; за товщиною – тонкі, середньої товщини, товсті. Вказують також форму пальців – прямі, викривлені, вузлуваті тощо. Додаткова ознака – наявність волосся на пальцях.

Нігті характеризують за шириною, профілем, формою, видом поверхні, кольором. Нігті за шириною бувають вузькі, середньої ширини, широкі; за профілем – плоскі, середньої випуклості, випуклі; за формою прямокутні, мигдалеподібні, по виду поверхні – гладкі, бороздчасті; за кольором – біло-рожеві, сині. Як додаткову ознаку вказують оформлення нігтів: підстрижені коротко, середні, довгі; контур вільного краю закруглений, прямий,

загострений; довгий ніготь на мізинці. Відзначають наявність манікюру та колір лаку. Вказують також чистоту нігтів.

Особливість рук: одна довша за іншу; чотирипалість; шестипалість; пальці, які зрослись (синдактилія); відсутність кінцівки або пальця тощо.

Функціональні ознаки

Функціональні ознаки виявляються під час руху людини в умовах життєдіяльності організму. Найбільш характерними функціональними прикметами зовнішності є осанка, хода, жестикуляція, міміка, погляд, звички, мова та поведінка.

О с а н к а визначається положенням голови відносно вертикалі та тулуба, а також положенням тулуба відносно вертикалі та характеризується як вільна, підтягнута (військова виправка), пряма, згорблена, сутула. Звичайне положення голови може бути витягнуте вперед, пряме, закинута назад, схилена вбік – праворуч або ліворуч.

Х о д а визначається головним чином взаємним положенням ніг, рук та корпусу під час ходи, а також темпом і характером ходи: швидка, середня, повільна, легка, важка, дрібна, підстрибуюча, шоркаюча, волочіння ніг, накульгування, розхитування під час ходьби, звичка ставити ноги вузько чи широко, носками назовні чи всередину, кроки робити великі чи малі.

Ж е с т и к у л я ц і я проявляється в особливих рухах рук, які людина застосовує з метою підвищення виразності мови, та характеризується:

- ступенем – жива, середня, млява;

- видом – однією рукою, двома руками, кистю;
- виразністю – багата, бідна, одноподібна.

М і м і к а задається характерними рухами м'язів обличчя, є звичайним способом вираження певного стану; почуття може проявлятися у прижмурюванні очей, похмурості, прикусуванні губ, посмикуванні щоки, кривлянні чи прикриванні рота, русі брів тощо.

П о г л я д характеризується як гострий, спокійний, прискіпливий, бігаючий, відкритий, з-під лоба, насмішкуватий, з лівим чи правим поворотом голови.

М о в а характеризується показниками, що відносяться до власне мови та мовного механізму, а також до загальної культури, ерудиції людини та її професії. Власне мова проявляється в певній мові, діалекті та акценті (мовленнєвий портрет). Мовний механізм характеризується особливостями голосу та вимови. При характеристиці мови звертають увагу на запас мови (багатий, бідний), стиль, дикцію (добра, погана), темп (швидкий, повільний), картавість, шепелявість, заїкання, діалектні особливості (“укання”, “акання”), неправильна вимова літер, слів, діалектизми, акценти тощо.

Ознаки мови, що визначаються такими факторами, як інтелект, професія чи рід заняття, навички, вплив навколишнього середовища, виражаються у звичних словах, зворотах, жаргоні тощо.

Г о л о с розрізняють як високий, середній, низький; дитячий, громовий, тихий, хриплий, чистий, дзвінкий, глухий, сиплий, скрипучий, грудний, гортанний, носовий.

П о в е д і н к а проявляється зовні у вигляді різних звичок чи манері – сидіти на краю стільця, навалившись грудьми на стіл, класти ногу за ногу,

тримати руки вздовж тулуба. за спиною, за бортами одягу, в кишенях, потирати руки, переminatись з ноги на ногу, гризти нігті тощо. Для ототожнення особи може мати значення манера носити одяг, особливості виконання найбільш розповсюджених дій (одягатись, взуватись, їсти тощо), звички, пов'язані з палінням (як пристукує трубкою, мундштуком, запальничкою, як тримає цигарку в роті чи в руках, як носить недопалок, інші звички особи, що курить).

Особливості функціональних ознак:

- хода – швидка, повільна, перевальцем, спирається на палицю, накульгує;
- жестикуляція – однією двома руками, тримаючи руки на рівні плечей, перед грудьми, на рівні талії;
- міміка – надмірно розвинена;
- мовна функція – використання характерних слів, словосполучень, характерних прикмет, які часто мають вирішальне значення для ідентифікації особи.

Особливі прикмети

Прикмети, що відносно рідко зустрічаються, а також додатково характеризують будь-яку рису обличчя чи тіла людини, прийнято називати особливими.

Розрізняють особливості анатомічних прикмет та особливості функціональних прикмет людини. Ці особливості розглянуті вище, перед розглядом прикмет відповідних частин тіла людини та його рухових функцій (наприклад, особливості лоба: великі лобні горби, дуже

розвинені надбровні дуги; особливості брів – дуже густі тощо).

Велику цінність для ідентифікації особи мають особливі прикмети, тобто рідкісні прикмети, які надають зовнішності людини яскраво виражений індивідуальний характер. Вони можуть бути як анатомічні, так і функціональні, як вроджені (патологічні), так і набуті в процесі життя (в результаті травм, хвороб, тощо).

Особливі прикмети, які легко доступні для спостереження й одразу звертають на себе увагу, прийнято називати помітними. До особливих прикмет відносять: надмірно великий чи малий зріст; горбатість, сутулість, помітна кульгавість, ампутація чи дефекти кінцівок та зовнішніх частин тіла (рук, ніг, кисті рук, пальців, вух, носа тощо), відсутність ока, сліпота, відсутність зубів, дефект зубів, наявність коронок, мостів, протезів; аномалії мови; шепелявість, акцент, заїкання, родимі плями, родимки, рубці, сліди опіків, вугрі на обличчі, сліди віспи, татуювання тощо.

Під час опису особливих прикмет вказують:

- яка частина тіла ампутована або має дефекти;
- яка форма, розмір та місце розташування і колір рубців та опіків, а також уявні причини їх походження (внаслідок обмороження, оперування, поранення тощо);
- який характер зображення на місці розміщення татуювання.

Характеризуючи особливі прикмети за місцем розташування, важливо правильно вказати найменування частин тіла людини.

Супутні ознаки

До супутніх ознак необхідно відносити носимі речі та предмети (годинник, парасолька тощо), а також одяг.

За описом ознак людини спеціаліст може скласти мальований портрет, композиційний портрет (вибір окремих деталей обличчя, що схожі на деталі обличчя розшукуваної особи). На сьогодні використовуються програмні продукти ЕВМ, які дозволяють з окремих елементів складати суб'єктивний портрет злочинця. Для порівняння наведемо приклад фотографія особи та її композиційний портрет.

Фотознімок людини

Композиційний портрет

Для розшуку людини на початковому етапі розслідування часто необхідно орієнтувати працівників міліції, громадян, але не завжди наявні фотознімки або розмноження їх потребує певного проміжку часу, і тому ми можемо скласти опис людини за фотокарткою.

Схема опису обличчя за фотокарткою

Обличчя овальне, з довгим прямим волоссям, зачесаним назад, горизонтальними ломаними звуженими бровами, косо-внутрішніми очима, які мають середню ступінь розкриття, вузьким прямим носом, широкими губами, прилягаючими вухами.

Звичайно при цьому не слід забувати про помітні прикмети, супутні ознаки.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Документ (лат. *documentum* – “зразок”, “посвідчення”, “доказ”) – письмовий акт, який може бути доказом юридичних відносин чи фактів, від яких залежать правові відносини.

В повсякденному житті документ – це засіб фіксації відомостей про факти, події, явища об’єктивної дійсності і розумової діяльності людини”.

Документ – не тільки засіб фіксації юридичних фактів і відносин, а також засіб управління соціальною діяльністю. Комп’ютеризація й автоматизація обробки інформації змінили функції та якості документів, їх зовнішній вигляд.

А оскільки в сучасному діловодстві, а також і в розслідуванні злочинів усе більшу вагу набирають документи, виконані на сучасних електронно-обчислювальних і механічних друкарських системах, які в свою чергу також можуть підроблюватись і виправлятись, на думку окремих відомих вчених (зокрема М.В. Салтєвського), розділ, що вивчає криміналістичне дослідження документів, також можна назвати *криміналістичною документалістикою (документознавством)*.

Завдання, що розв’язуються криміналістичним дослідженням документів, можна поділити на три групи.

Перша група – встановлення ознак і властивостей виконавця (автора) документа – статі, віку, психічного і фізичного стану, професійних та інших навичок.

Друга – визначення природи, якісного складу, групової належності, а іноді місця, часу виготовлення матеріалів документа (папір, барвники, сургуч, клей і

т.п.), встановлення засобів, умов і способів виготовлення (підробки) документа або його окремих реквізитів (підписів, відбитків, печаток, штампів), виявлення невидимих і слабковидимих записів, текстів спалених документів тощо.

Третя – вирішення ідентифікаційних завдань: ототожнення виконавця документа по письмовій мові й почерку; друкарської машинки – по машинописному тексту; розмножувальної техніки – по виготовленим на ній відбиткам тексту і т.ін.

Ці завдання конкретизуються і вирішуються при проведенні двох видів досліджень документів – криміналістичного дослідження письма і техніко-криміналістичного дослідження документів.

У криміналістиці як документи виступають різноманітні матеріальні об'єкти, що містять інформацію про обставини вчинку чи злочину. Ця інформація має визначене значення та зміст і може бути виражена друкарськими або рукописними літерами, цифрами, символами, кодами.

Залежно від способів фіксації інформації розрізняють письмові акти, графічні зображення (креслення, малюнки, схеми), фото-кіно-відеоматеріали (негативи, позитиви, кінострічки, відеокасети), об'єкти-носії закодованої інформації (магнітні стрічки ЕОТ, і магнітофонів, магнітні диски комп'ютерів, перфоплівки, перфокарти тощо).

Згідно зі ст. 83 КПК України документи є джерелом доказів, якщо в них викладено чи засвідчено обставини, які мають значення для справи. У тих випадках, коли документи мають ознаки, вказані в ст.78 КПК України, вони є речовими доказами.

Документи – речові докази – містять сліди злочинного впливу (травлення, підчищення, дописка, наявність підробленого відбитку печатки та ін.) У якості документів – речових доказів – можуть виступати тільки оригінали.

За характером наявної інформації розрізняють оригінальні й підроблені документи. Оригінальними є такі документи, в яких реквізити й зміст відповідають дійсності.

Підробка може бути повною (виготовлення цілком підробленого документа) або частковою (внесення в справжній документ змін).

При виявленні, вилученні і дослідженні документів – речових доказів – керуються загальними правилами поводження з речовими доказами, що містяться в ст.77-81 КПК України.

Слідчий огляд і попереднє дослідження документів

Робота з документами в розкритті і розслідуванні злочинів починається з їхнього слідчого огляду, успіх якого забезпечується дотриманням ряду правил. Працювати з документами при їхньому виявленні рекомендовано в рукавичках або з використанням пінцета, оскільки невідомо, які сліди на них є і де вони розташовані. Недотримання цього правила може призвести до ушкоджень або появи нових слідів, що не відносяться до злочину. Не можна брати документ мокрими руками, класти його на вологі або забруднені предмети. На письмових документах не можна робити написів на лицьовому або зворотному боках.

Не варто перегинати аркуші в місцях, які не збігаються з уже наявними перегинами, бо кількість і розташування складок має значення для з'ясування характеру й умов виконання записів та є одним із відмінних ознак документу.

Зволожені документи просушують при кімнатній температурі в розправленому вигляді. Документ, що приєднується до справи, не можна підшивати за краї. Доцільно помістити його в розправленому вигляді або складеним по вже наявних складках у конверт між листами чистого щільного паперу або картону. Необхідні написи на конвертах робляться до поміщення в них документів. Магнітні стрічки ЕОМ, магнітні диски комп'ютерів, аудіо-, відеокасети варто оберігати від впливу поля постійних або перемінних магнітів, а також приладів, що випромінюють магнітні хвилі (генератори, радіоприймачі, телевізори тощо).

Вивчення документа рекомендується починати зі встановлення його призначення, з'ясування основного тексту і наявних на ньому інших записів (резольюцій, позначок). При цьому визначається відповідність утримання і цільового призначення документа. Якщо виникають сумніви в істинності, то варто ознайомитись зі зразком аналогічного справжнього документу. Крім того вивчається стан лицьової і зворотних боків, країв документа. Коли документ заповнений від імені юридичної особи, то слід звернути увагу на відповідність форми бланка, відбитків печатки, фотознімків, захисної сітки аналогічним реквізітам у справжньому документі для встановлення ознак підробки. Такими ознаками зокрема можуть бути:

- невідповідність форми, кольору і реквізитів;

- суперечливість змісту, орфографічні помилки, нестандартний шрифт, використання бланків, печаток, які вийшли з вжитку;
- сліди механічного впливу (при підчистці записів відбувається розволокнення або відшарування паперу, при травленні або змиванні тексту хімічними реактивами папір стає тонким, на ньому з'являються розмиви, плями);
- сліди дописок або внесення записів на місці усуненого тексту (невиправдано збільшені або зменшені проміжки між словами, рядками, незвичайне їхнє розташування);
- сліди підробки шляхом композиції (вклейка цифр, переклейка фотографій або частин і т.п.) у вигляді незбіжних ліній захисної сітки, елементів печаток, якості фотопаперу;
- сліди підробки відбитків печаток і штампів, які визначаються по нерівності ліній, штрихів літер, у їхньому різному розмірі, по неоднаковому розташуванню осьових ліній літер щодо напрямку радіуса в круглих печатках і розбіжності осьових ліній літер перпендикулярно до лінії рядка в штампах;
- сліди підробки підписів (хвилястість ліній, що з'являється в результаті уповільнення руху руки, наявність перерв у штрихах, розпливів і точок на них, викликаних припиненнями руки при копіюванні тощо);
- сліди при монтажі аудіо- і відеомагнітних стрічок (ознаки

склеювання, різне по тембру і силі звуку, сторонні шуми).

При огляді й попередньому дослідженні документів застосовуються технічні засоби і методи, що виключають ризик ушкодження документа. Частіше всього для цього використовуються методи візуального вивчення з використанням визначених прийомів і застосуванням науково-технічних засобів, а також на просвіт. Як джерело освітлення застосовуються настільні лампи, електроліхтарі, спеціальні освітлювачі (типу ОН-17) або натуральне освітлення. При необхідності можна скористатися лупами, наявними в слідчій валізі, світлофільтрами. Особлива увага звертається на ознаки підробки (підчищення, травлення, дописки і т.п.), на виявлення інформації, що може бути використана в пошуковій роботі й у процесі доведення доказів.

Оскільки документ є речовим доказом, результати його огляду (відповідно до вимог ст. 195 КПК України) повинні бути відбиті в протоколі огляду, де вказується його повне найменування, основні реквізити, розмір, колір паперу, стан її поверхні, характер країв, наявність ушкоджень, вид і колір барвників, тексту тощо.

Документ може бути сфотографований. Фотознімки разом з оригіналом залучаються до протоколу огляду.

Особливості огляду місця події, пов'язаної з комп'ютерними технологіями

Огляд місця події варто почати з уживання заходів щодо запобігання приховування злочинцем своїх дій з машинною інформацією. Для цього необхідно виключити можливість доступу до засобів обчислювальної техніки всіх осіб, які працюють на

об'єкті, та вимкнути всі комп'ютери. Якщо зробити цього не можна через особливості функціонування системи, то потрібно вжити заходів для запобігання поширенню шкідливих програм.

Для забезпечення збереження інформації на комп'ютерах необхідно забезпечити контроль за енергопостачанням оглядуваного об'єкта. У випадку, якщо на момент початку огляду електропостачання об'єкта виключене, то до його відновлення варто відключити від електромережі всі комп'ютери та периферійні пристрої, що розміщуються на об'єкті. Перед виключенням живлення екран дисплею та з'єднання кабелів потрібно сфотографувати.

Але необхідно врахувати, що вимикання комп'ютера шляхом натискання на кнопку “Живлення” є неправильним, тому що в корпусах форм-фактора АТХ вона програмована. Користувач може запрограмувати вказану кнопку на виконання будь-якої дії, що повністю або частково знищить інформацію.

Щоб запобігти зазначеним та іншим помилкам в процесі проведення слідчих дій ми рекомендуємо залучати фахівця в галузі комп'ютерних технологій на всіх етапах розслідування злочинів, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки. А щоб цей процес був найбільш ефективним слід залучати постійний контингент фахівців, з якими доцільно укласти угоду про співпрацю та оплату даної роботи. Також під час підготовки до огляду потрібно вирішити питання про його матеріально-технічне забезпечення. Слідчий і фахівець можуть застосувати як традиційні техніко-криміналістичні засоби виявлення, попереднього дослідження, вилучення і фіксації слідів, так і спеціальну техніку, спеціальне

програмне забезпечення для доступу, зчитування і збереження комп'ютерної інформації.

Коли встановлено підозрюваного, то затримання слід проводити негайно, ізолювати його від доступу до комп'ютерних засобів, здійснити огляд та обшук робочого місця, а також обшук за місцем проживання. Під час огляду слід звернути увагу на наявність комп'ютера, ліній та засобів зв'язку, які злочинець використав для проникнення в комп'ютерну мережу. При особистому обшуку необхідно вилучити пейджер, сотовий телефон, пристрій для встановлення транспортного засобу під охорону, а також інші пристрої дистанційного електронного керування, які здатні подавати радіосигнали та за допомогою яких злочинець може знищити в своєму або чужому комп'ютері сліди, котрі він залишив при несанкціонованому проникненні. Дискети, диски, чорнові записи програм, журнали реєстрації роботи на комп'ютері та деякі інші документи підлягають вилученню. Не рекомендується дозволяти затриманому самостійно користуватися засобами зв'язку. Він може знищити необхідні докази.

Виявлення, огляд та вилучення комп'ютерних засобів можуть проводитися не тільки під час слідчого огляду (ст.190 КПК), але й у ході інших слідчих дій – наприклад, обшуку (ст.178 КПК), виїмки (ст.179 КПК), при відтворенні обстановки та обставин події (ст.194 КПК), організаційних заходах під час попередньої перевірки повідомлень та заяв про ознаки злочину.

Провадження слідчої дії потребує ретельної підготовки, зумовленої особливостями комп'ютерних засобів. Слід пам'ятати, що приміщення та комп'ю-

терні засоби, як правило, знаходяться під надійною електронною охороною і один хибний крок може призвести до непоправних наслідків. Наприклад, інформація на вінчестері може бути знищена автоматично при: а) розкритті кожуху комп'ютера, б) відчиненні кімнати, де міститься комп'ютер; в) за інших обставин, відомих лише керівникові підприємства (фірми). У практиці застосовуються такі способи знищення інформації, що зберігається в комп'ютері, – дистанційний (по локальній мережі); контактний (натиснення на кнопку тривоги); мовний (передача усного повідомлення телефоном на пейджер, який знаходиться в комп'ютері); електронно-хвильовий (застосування пристрою “брелок”).

Тому запропоновані рекомендації призначені для слідчих, дізнавачів, щоб кваліфіковано проводити слідчий огляд, обшук та виїмку комп'ютерних засобів. Для того щоб одержати оптимальні результати, до участі в слідчій дії відповідно до ст.128¹ КПК України, необхідно обов'язково залучити спеціаліста із знаннями комп'ютерної техніки.

Щодо тактики слідча дія має три етапи: підготовчий, робочий та заключний. Розглянемо алгоритм дії на кожному з них:

Підготовчий етап потребує виконання низки дій:

1. У керівника підрозділу, особи, яка відповідає за експлуатацію комп'ютерної техніки, або іншого співробітника організації, фірми необхідно відібрати пояснення, а якщо кримінальну справу порушено, то допитати їх та з'ясувати такі обставини:

а) чи заблоковано приміщення, в якому розміщено комп'ютер, електронною системою допуску або

охоронною сигналізацією, які технічні засоби забезпечення використовуються для цього. Оскільки систему блокування обирає користувач, необхідно витребувати на неї документацію та відповідний електронний або фізичний пароль (код), а в деяких випадках – і додатковий пристрій (електронний ключ) для доступу до об'єктів, що охороняються. При цьому слід пам'ятати, що електронне блокування приміщення з'єднано з системою блокування самознищення важливої інформації в комп'ютері, яка працює від вмонтованого в комп'ютер джерела живлення. У разі порушення встановленого порядку входу в приміщення спрацьовує захист і комп'ютер знищує інформацію на вінчестері, навіть якщо він відключений від мережі живлення. Фірми, які застосовують подібні системи знищення важливої інформації на комп'ютері, обов'язково мають надійно захвану щоденну копію цієї інформації або використовують “дзеркальний” вінчестер, який перебуває на значному віддаленні від основного та під особливою охороною. Вміст “дзеркального” є точною копією основного вінчестера, будь-які зміни в якому простежуються щосекундно;

б) які є засоби зовнішньої охоронної сигналізації та внутрішньої безпеки інформації, що міститься в комп'ютері;

в) чи встановлено спеціальні засоби в комп'ютері для знищення інформації у разі спроби несанкціонованого доступу до неї (з'ясувати місце розміщення організації, яка встановила цю систему);

г) чи є необхідним пароль (додатковий пристрій – електронний ключ) для доступу до інформації (окремих задач, областей даних тощо), яка міститься в комп'ютері, чи й до окремих частин; які правила

його застосування; чи спричиняє порушення цих правил пошкодження інформації;

д) чи з'єднані (включені) комп'ютери в локальну мережу підприємства (фірми), об'єднання; яка схема локальної мережі, основні правила її безпечного використання;

е) чи проводилося обов'язкове резервне копіювання даних з уведенням повного протоколу роботи комп'ютера за день; чи є протоколи роботи комп'ютера протягом дня, в яких відповідальних осіб вони знаходяться.

2. Якщо комп'ютер підключено до мережі ІНТЕРНЕТ, то попередньо необхідно вилучити договори у керівника підприємства (фірми), де буде проводитися огляд, негайно зв'язатися з мережевим адміністратором-провайдером вузла, до якого підключено дане підприємство (фірма), та організувати за його допомогою вилучення і зберігання електронної інформації, яка належить підприємству (фірмі) або надійшла на його адресу.

3. Вилучити та вивчити документацію, пов'язану з забезпеченням безпеки комп'ютерної інформації на підприємстві (фірмі), що становить інтерес для слідства; вилучити протоколи та резервні копії на вінчестері. За наявності протоколів можна відновити вилучену (стерту) інформацію на вінчестері (магнітному носії).

4. Перед тим як безпосередньо приступити до огляду, слідчий ознайомлює спеціаліста з поясненнями чи протоколами допитів, вилученою документацією та копіями. Складається та обговорюється план проведення огляду (як безпечно для збереження комп'ютерної інформації ввійти в приміщення, як

відключити комп'ютери від мережі, як зупинити їх роботу тощо).

Робочий етап огляду починається з усунення блокування входних дверей. Слідчий пропонує спеціалісту, який входить до складу слідчо-оперативної групи, виконати дії, спрямовані на недопущення пошкодження інформації. Ззовні, наприклад, по модемному, пейджерному чи радіозв'язку. Для цього необхідно:

а) відсторонити співробітників підприємства (фірми) від комп'ютерних засобів та розмістити їх у приміщенні, в якому виключено використання будь-яких засобів зв'язку.

б) у процесі огляду не приймати допомоги від співробітників підприємства (фірми);

в) вилучити у персонала пейджери, електронні записні книжки, "ноутбуки", індивідуальні пристрої вимкнення сигналізації автомобіля тощо;

г) зафіксувати інформацію на екранах працюючих комп'ютерів фотографуванням чи складанням креслення;

д) вимкнути живлення міні-АТС та опечатати її;

е) скласти схему підключення зовнішніх кабелів до комп'ютерних пристроїв та позначити кабелі для правильного відтворення з'єднання у подальшому;

є) ізолювати комп'ютери від будь-якого зв'язку ззовні: модемного, комп'ютерної мережі, радіозв'язку;

ж) відключити всі комп'ютерні засоби від джерел живлення (у тому числі й від безперебійних джерел);

з) екранувати системний блок комп'ютера в спеціальний футляр.

Водночас з діями спеціаліста слідчий візуально фіксує загальну картину місця події, фотографує загальний вигляд обстановки (оглядова зйомка), організує охорону приміщення та спостереження за

переміщенням осіб – співробітників підприємства (фірми). Фіксує вузловою зйомкою місце розташування та зовнішній вигляд комп'ютерних засобів.

Спеціаліст тим часом оперативно виконує дії згідно з планом, розробленим слідчим. Зовнішнім оглядом установлюються такі специфічні обставини стосовно комп'ютерних засобів, які заносяться до протоколу:

а) склад комп'ютерного засобу: наявність системного блоку, монітора, клавіатури, принтера, модема, безперебійного джерела живлення, колонок та інших периферійних пристроїв;

б) розташування пристроїв на передній панелі системного блоку; наявність та види пристроїв зберігання інформації (дисківоди), а також пристроїв зчитування кредитних та парольних карт тощо (особливо відзначається наявність не відомих йому пристроїв, наприклад, для знищення інформації);

в) розташування роз'єднань на задній панелі системного блоку, наявність та види вмонтованих пристроїв, мережевої плати, модема (відзначається, чи був він підключений до телефонної або іншої лінії зв'язку); наявність портів послідовного та паралельного каналів (зазначається, чи були вони підключені до зовнішніх ліній зв'язку).

Завершальний етап огляду включає складання протоколу, схем, плану. Кабелі, що вимикаються, підлягають маркіруванню з метою відтворення з'єднання при провадженні наступної комп'ютерно-технічної експертизи. Екранований системний блок комп'ютера, принтер, виявлені дискети, магнітні стрічки та інші носії комп'ютерної інформації

(наприклад роздруківки) вилучають та опечатують, про що зазначається у протоколі.

У протоколі слідчої дії підлягають обов'язковому опису:

1) системний блок:

- розміри блоку;
- найменування фірми-виготівника, модель, марка;
- ідентифікаційний номер.

2) принтер:

- розміри;
- найменування фірми-виготівника, модель, марка;
- ідентифікаційний номер.

3) модем:

- розміри;
- найменування фірми-виготівника, модель, марка;
- ідентифікаційний номер;

4) гнучкі магнітні диски (дискети):

- розміри та тип;
- найменування фірми-виготівника;
- фірмові та рукописні написи на наклейках (у разі їх наявності).

Криміналістичне дослідження письма

Уміння писати набувається в результаті тривалого навчання і тренувань. Окремі ідентифікаційні ознаки почерку починають виявлятися у дітей вже в 3-4 класі. Однак їхня сукупність, достатня для ідентифікації по почерку, як правило, формується в 5-6 класі, коли сукупність складних рухових навиків, обумовлених діяльністю центральної нервової системи людини,

доводиться до автоматизму, проявляючись у відносно стійких ідентифікаційних ознаках почерку.

Прийнято розрізняти:

- технічні навички (посадка людини, яка пише, розташування паперу, тримання пишучого засобу тощо);
- графічні навички (відтворення письмових знаків і їх сполучень);
- навички письма (словниковий склад і побудова тексту, пропозицій тощо).

Сукупність технічних і графічних навичок, які відображуються в рукописі, характеризують почерк людини. Під впливом волі, аналогічних особливостей людини, зусиль почерку, зовнішнього середовища й інших суб'єктивних і об'єктивних чинників в письмі з'являється багато особливостей, сукупність яких стає неповторною. У почерках різних осіб можуть зустрічатися окремі однакові ознаки, але їхня сукупність у кожної людини індивідуальна.

Незважаючи на різноманітність причин, що викликають зміни почерку, система рухів (динамічний стереотип) в цілому стійка, оскільки, відпрацьовується протягом тривалого часу. Це означає, що можливість ідентифікації людини по почерку зберігається в часі, і навіть при спробах навмисного перекручування або при зміні почерку в старості, що виражається у сповільненості письма і зниженні координації рухів, в спрощенні будови літер.

Зміни в почерку можуть з'являтися також при особливих умовах письма: незручна поза пишучого, засоби і матеріал письма, незвичайний стан пишучого (сп'яніння, збудженість тощо), порушення функції кістково-м'язового апарату або нервової системи (травми, нервові захворювання тощо), нарешті, при

навмисному перекручуванні почерку (маскування або імітація почерку іншої людини). Однак при наявності досить об'ємного рукописного тексту й у цих випадках нерідко зберігається сукупність індивідуальних ознак почерку.

Ознаки письмової мови – це манера викладення тексту, загальний рівень грамотності, стилістичні й граматичні особливості мови, словниковий запас.

Виділяються такі основні **ознаки** письма:

С т и л і с т и ч н і ознаки характеризують манеру викладення думок, мову, архітектоніку тексту. У текстах, які найчастіше зустрічаються в слідчій практиці, про стиль викладення визначається за складом слів і речень. Так, можна говорити про офіційно-діловий, науковий, виробничо-технічний, публіцистичний, розмовний стиль.

Л е к с и ч н і ознаки характеризують загальний словниковий запас, ужиток термінів, властивих особам певних професій, в окремій місцевості тощо. Серед них можна виділити: професіоналізми – слова, специфічні для осіб певних професій; архаїзми – застаріле слово і вираження; діалектизми – слова й звороти мовлення, що використовуються у визначеній місцевості; варваризми – вжиток слів з інших мов; жаргони – слова штучної, умовної мови певних груп людей (жаргону).

Граматичні ознаки відбивають знання виконавцем граматичних правил письма. Відповідно до них загальний рівень письменності виконавця визначається низький, середній і високий.

Ознаки почерку поділяються на дві групи:

- загальні, що характеризують почерк у цілому як систему рухів;

- приватні, що відбивають особливості рухів при написанні окремих літер, їхніх частин і міжлітерних з'єднань.

Загальні прикмети умовно можна розділити на три великі групи:

1. Ознаки, що відбивають ступінь сформованості і характер письмово-рухового навичку. Це відпрацьованість почерку, тобто володіння технікою письма відповідно до загально-прийнятої системи скоропису.

- Координація рухів – точність і систематичність рухів при написанні літер, дотримання їх розміру, нахилів (висока, середня, низька).
- Темп письма (швидкий, повільний, середній).
- Будова почерку за складністю рухів (простий, спрощений, ускладнений).

2. Ознаки, що відбивають структурні характеристики рухів.

3. Ознаки, що відбивають просторову орієнтацію фрагментів рукопису і рухів (топографічні), виявляються в особливостях розміщення самостійних фрагментів документів: заголовків, підписів. При оцінці їх ідентифікаційної значимості беруть до уваги загальноприйняті правила компонування фрагментів тексту, розміщення підпису (у куті, у центрі, на нижчому рядку), розміщення тексту щодо країв листа паперу: наявність, розмір і розташування поля, розмір інтервалів між рядками, положення рядків щодо горизонтальних зрізів листа й інші.

Окремі ознаки почерку:

- форма рухів при виконанні та з'єднанні літер і їх елементів (прямолінійна, дугова, петльова, кутова, хвиляста);
- напрямок рухів при написанні. Розрізняють рухи знизу вгору, зверху вниз, лівоокружні, правоокружні;
- протяжність рухів. Вона характеризується відносним розміром штрихів різних елементів літер;
- зв'язаність рухів, тобто вид з'єднання елементів у літерах, а також вид з'єднання літер між собою (злитий або з інтервалами);
- відносне розміщення точок початку, закінчення, перехрещення і з'єднання рухів;
- послідовність рухів, якими виконуються різні елементи літер і їх поєднання;
- складність рухів при виконанні літер. Розрізняють звичайні, ускладнені і спрощені рухи, у порівнянні з прописами.

Використання почерку для розшуку та ідентифікації виконавців рукописів

У слідчій практиці вказані ознаки почерку використовуються з метою вирішення розшукових та ідентифікаційних завдань. У випадках виявлення рукописних текстів (листи-загрози, підроблені медичні рецепти і т.п.), що виконані невідомою особою, складається розшукова таблиця, по якій робиться порівняльне дослідження почерків осіб що перевіряються. Для упорядкування пошукової таблиці насамперед вивчається зміст рукопису, аналізуються ознаки письмової мови і почерку. З їх

кількості вибирають найбільш характерні (помітні), що рідко зустрічаються і стійкі ознаки – як правило 6-8. Основна частина таблиці складається з характеристики цих ознак і їх графічної будови. Потім визначається коло осіб, що могли б виконати досліджуваний документ, і організується безпосередня перевірка їх почерків – розшук виконавця документа.

Підготовка матеріалів до експертизи. Для призначення почеркознавчої експертизи в розпорядження експертів надається досліджуваний документ (оригінал) і доброякісні порівняльні зразки рукопису можливого виконавця.

Копії документу або фотознімку надаються експерту тільки у виняткових випадках.

Розрізняють вільні й експериментальні зразки рукопису (почерку).

Вільні зразки рукопису, підпису (це ті, що виконані без будь-якого зв'язку з учиненням злочину, порушенням кримінальної справи). Ними можуть бути документи особистого й службового листування, автобіографії, заяви, конспекти і тощо. Вільні зразки почерку (підпису) умовно повинні відповідати досліджуваному тексту (підпису) за часом написання, темпу письма, умовам виконання рукопису, стану особи, що писала текст.

Як правило, у якості вільних зразків почерку вимагається не менше 5-6 сторінок рукописного тексту, для вільних зразків підпису – не менше 10 (по 5-6 підписів на кожному листі), виконаних із розривом у часі.

Експериментальні зразки рукопису (підпису) – це ті, що виконані за вимогою слідчого, оперативного працівника спеціально для порівняльного

дослідження. Вони повинні бути близькі за змістом до досліджуваного тексту, виконані в аналогічних умовах. Експериментальні зразки можуть бути отримані при написанні під диктовку слідчого або шляхом самостійного написання якогось тексту. З цією метою складається спеціальний текст, в якому повторюються слова, наявні в досліджуваному документі.

Якщо особа, в якій відбираються зразки почерку, намагається змінити почерк, то можна прискорити диктовку, збільшити обсяг тексту або оголосити перерву, щоб пишучий забув, які зміни він вносив у почерк.

Експериментальні зразки повинні бути виконані за допомогою пишучого приладу того ж виду і на папері тієї ж якості (по щільності, кольору, розмірам), що й досліджуваний документ, не менше ніж на 10-15 аркушах і повинні відтворювати весь досліджуваний документ або містити окреме слово (вислів), наявні в досліджуваному документі.

Експериментальні підписи виконуються на 5-6 аркушах по 10-15 підписів на кожному.

У постанові про призначення почеркознавчої експертизи повинні бути зазначені обставини, що мають значення для провадження почеркознавчого дослідження. Питання експерту належить формулювати точно – наприклад: ким (з числа конкретних осіб) виконаний текст, окремі записи, підпису; одним або різними особами виконані тексти, підпису в декількох документах або фрагменти в однім документі тощо.

Аналогічним способом формулюються питання, що стосуються властивостей особистості виконавця рукопису, його психофізіологічного стану,

професійної приналежності, часу виконання документу. Результати такого дослідження мають, як правило, орієнтуюче (пошукове) значення.

Техніко-криміналістичне дослідження документів

У слідчій практиці найчастіше виникає необхідність встановити істинність документів, визначення часу, способів і засобів їх виготовлення, виявлення в них ознак підробки, виявлення невидимих і слабковидимих записів, відновлення змісту вицвілих, спалених документів. У цих цілях проводиться їх техніко-криміналістичне дослідження, в основі якого лежать методи і засоби, спеціально розроблені криміналістикою, а також запозичені з хімії, фізики, поліграфії, інших природних і технічних наук. За допомогою техніко-криміналістичного дослідження документів вирішуються діагностичні і ідентифікаційні завдання. До найбільш важливих з них належать:

- визначення способу виготовлення документів або їх окремих частин, реквізитів;
- встановлення факту і способу зміни першо-початкового змісту документа;
- виявлення слабковидимих і невидимих, зокрема залитих, заклеєних, закреслених записів, а також текстів пошкоджених (спалених, вицвілих і т.п.) документів;
- встановлення родової (видової) приналежності матеріалів документів, їх ідентифікація;
- визначення часу виготовлення документів або їх частин (абсолютного і відносного);

- ідентифікація технічних засобів, що використовувалися для виготовлення або копіювання документів.

Види технічного дослідження документів прийнято розрізняти за безпосередніми об'єктами дослідження: паперами, підписами, друкованими текстами, відбитками печаток і т.п.

Стосовно завдань і об'єктів технічного дослідження документів розроблені спеціальні методики, що застосовуються безпосередньо слідчим в порядку огляду і попереднього дослідження документів і при проведенні експертиз.

Встановлення факту зміни документів

Підроблені бланки документів частіше всього виготовляються за допомогою малювання або друкування з кліше. Кліше одержують шляхом набору типографського шрифту, фотоцинкографічним способом, гравіюванням від руки й інших способів. Кожному з цих способів властиві специфічні ознаки.

Бланки, підроблені шляхом малювання, відрізняються нерівномірною товщиною штрихів, неоднаковими по розміру і конфігурації однойменних літер, нестандартним малюнком, наявністю у тексті граматичних помилок і логічних протиріч, слідів олівцевого підготування і копіювання через копіювальний папір.

Для кліше, гравірованого вручну, характерні нестандартний шрифт, зломи в овальних елементах знаків, хвилястість рядка, дзеркальне зображення знаків і т.п.

Для кліше, виготовленого фотоцинкографічним способом, властиві стовщення шару фарби по краях

штрихів і вдавленість штрихів літер, зміна розмірів відбитка від оригіналу через порушення масштабів зйомки, недостатня чіткість дрібних штрихів і деталей, нерівні краї та розриви в штрихах, утворення округлостей кутів у результаті травлення кислотою.

Встановлення факту зміни початкового змісту документів припускає наявність ознак підчищення, травлення або змивання колишніх записів.

Підчищення становить собою механічне усунення штрихів з метою зміни його початкового змісту. Ознаками її є: порушення структури верхнього шару паперу, в результаті чого він стає більш шорсткий і тонкий, що виявляється при розгляді документа на просвіт. При підчищенні нерідко ушкоджуються штрихи захисної сітки і письмових знаків, що містяться поруч. В той же час залишається рельєф знищеного тексту, що виявляється у вигляді втиснень з лицьового та опуклостей із зворотного боку листа. Знову написані літери, цифри мають нерівні краї штрихів, що утворюються через особливості шорсткуватого паперу. Іноді виявляються залишки штрихів початкового тексту у вигляді часток барвної речовини, що не відносяться до наявних написів. Сліди механічного пливу часом маскуються пресуванням, внаслідок чого можуть утворитися характерні траси від предметів, що застосовувались для полірування.

Витравлення – навмисне усунення записів або їх частини шляхом знебарвлення фарби хімічними реактивами (кислоти, лугу, окислювача). Ознаки витравлення наявні в порушенні проклейки паперу, матовості або зміні кольору паперу в місцях

травлення. Папір у цих місцях нерідко набуває жовтуватого відтінку, утворюються тріщини, спостерігається знебарвлення або зміна записів, виконаних на ділянці, що була під впливом речовини травлення.

Ознаки витравлення виявляються за допомогою лупи, мікроскопу, досліджень в ультрафіолетових проміннях, контрастуючої фотозйомки, зйомки видимої та інфрачервоної люмінесценції і т.д.

З м и в а н н я – це усунення штрихів з поверхні документа за допомогою різних розчинників. Багато ознак, характерних для витравлення, виявляються і при змиванні. Вони, як правило, виявляються за допомогою засобів, рекомендованих для виявлення витравлення.

Д о п и с к а полягає в зміні початкового змісту документа шляхом внесення на вільні місця нових літер, цифр, слів і їхніх сполучень. Ознаки дописки: розходження в кольорі і відтінках штрихів, початкових і нових записів, розміщення окремих записів у тексті, у ширині штрихів і відпрацьованості почерку, яким виконані зіставляювані записи; стиснуті або збільшені проміжки між літерами, словами, рядками; наявність домішок в одних штрихах відсутність їх в інших і ін.

Іноді дописку можна виявити за допомогою виявлення логічних протиріч при вивченні змісту документа. Дописка може бути встановлена шляхом огляду документа за допомогою лупи або мікроскопа в розсіяному або косопадаючому освітленні.

З а м і н а ф о т о г р а ф і ч н и х к а р т о к у більшості випадків робиться в документах, що засвідчують особистість, цінних паперах і т.п.

Найбільш поширеними прийомами є:

- повна заміна фотографії;
- монтаж фотознімка (на документі залишає частина попереднього знімку з наявним на ньому відбитком преси, а до неї підклеюють фотографію іншої особи;
- нанесення на підкладку старої фотокартки частини емульсійного шару іншого фотознімку;
- заміна частини фотознімку тощо.

З а м і н а а р к у ш і в зустрічається в трудових книжках, паспортах й інших документах, що складаються з декількох листів. На заміну листів у документах вказують розходження у відтінку і якості паперу різних листів одного документу; розбіжність нумерації сторінок; розбіжність серії і номери листів документу, розмірів і конфігурації країв листів; різниця в типографському тексті заміненого листа з іншими.

Встановлення факту підробки підпису

Найчастіше зустрічаються такі способи підробки: по пам'яті, коли підпис відтворюється на основі запам'ятовування раніше побаченого підпису; малюванням, коли підпис відтворюється з використанням зразка справжнього підпису; копіюванням, коли підпис обводиться чорнилом або кульковою ручкою. Зустрічається декілька способів підробки підписів копіюванням: на просвіт, за допомогою копіювального паперу, шляхом перетискання штрихів загостреним предметом із наступним обведенням слідів тиску за допомогою речовин, що володіють копіювальною спроможністю (виготовлення проміжного кліше), фотопроекційний засіб. Крім того, підпис може бути перенесено шляхом вологого копіювання.

Для зазначених способів копіювання, крім фотопроекційного, характерна хвилястість штрихів і незграбність овалів. Для копіювання на просвіт за допомогою креслярського апарату (пантографу) характерна наявність олівцевих штрихів попереднього підготування. Для підробки фотографічним способом властивий повний збіг досліджуваного підпису з тим, з якого отримано фотокопію. Фотографічним способом звичайно виготовляють факсиміле. Підписи, нанесені з його допомогою, мають мікроструктуру штрихів, специфічну для металевих кліше.

Багато ознак розглянутого виду підробки підписів можна виявити при огляді документа за допомогою лупи, мікроскопу, косопадяючому й розсіяному світлі. Ознаки повільності рухів, подвоєність штрихів, розмазаність фарби, сліди ретуші, мікроструктуру виявляють і фіксують фотографічними методами.

В усіх випадках досліджуваний підпис належить порівнювати зі зразком підпису особи, від імені якої його виконано.

Дослідження відбитків печаток і штампів

Печатка – це предмет з рельєфним зображенням знаків типографського набору скомплектований в єдине ціле для експлуатації, тобто нанесення відбитків на документах.

Тому печатка – це інструмент для нанесення слідів (позначок) на матеріальних об'єктах.

Відображення печатки на документі називається *відбитком*.

Печатки діляться на гербові і прості.

У центрі *гербової печатки* міститься малюнок герба держави, а по колу – назва закладу чи відомства, якому належить печатка.

Прості печатки містять лише назву закладу чи відомства, приватної чи юридичної особи, а також будь-який малюнок, номер, текст, що свідчить про призначення печатки (“для пакетів”, “Склад №1” тощо).

За формою печатки бувають круглі, овальні, трикутні, багатокутні, прямокутні тощо. За призначенням і матеріалом виготовлення печатки бувають *каучукові* та *металеві*.

Чотирьох- або прямокутні печатки називаються *штампами*, відбитки яких звичайно розміщують в лівому верхньому куті документа.

Відбитки, нанесені печатками фабричного виготовлення, визначаються такими ознаками, знання яких дозволяє встановити підроблені відбитки печаток:

- правильні геометричні форми ліній, рамок (коло, овал, трикутник);
- однакова товщина ліній рамок;
- відповідність букв відбитка стандарту типографського шрифту;
- рівні контури букв, а їх відбитки без розводів;
- вертикальне розміщення букв суворо перпендикулярно до лінії строки;
- однаковий радіальний нахил, тобто осі букв відбитка перехрещуються в одній точці – центрі кола;
- суворо однакові інтервали між буквами і строками;

- зміст відбитку повинен відображати джерело, якому належить печатка, не містити помилок і протиріч.

Найбільш розповсюдженими способами виготовлення печаток є вирізання, гравірування і набір із стандартних знаків (букв).

На документах відбитки печаток і штампів можуть бути нанесені не тільки з підроблених кліше, але й безпосередньо малюванням, вологим копіюванням і відбитками з плоских проміжних кліше.

Встановлення змісту пошкоджених документів.

Нерідко в злочинних намірах документи піддаються пошкодженню або знищенню (спалення, розриви документа на частини, закреслення або заливання барвником визначених місць у тексті тощо).

У криміналістиці розроблені методи відновлення змісту подібних документів. Для відновлення розірваних документів їх частини спочатку сортують по якості паперу, кольору штрихів, почерку й іншим ознакам. При цьому відшукують частини, в яких одна або дві сторони рівні, тобто становлять собою кути або краї документа. Внутрішню частину документу заповнюють обривками, що залишились, які підбираються за формою й змістом. Монтують розірваний документ на склі, а потім накривають його іншим склом такого ж розміру й окантовують по краям клейкою стрічкою.

Можливість виявлення змісту текстів згорілих документів багато в чому визначається складом паперу, барвникової речовини тексту, інтенсивністю й температурою горіння. При виявленні згорілих документів насамперед належить надати їм ела-

стичності для запобігання руйнації в процесі вилучення. Для запобігання ушкодження не можна брати згорілі документи руками або пінцетом. При вилученні таких документів аркушем паперу або картону створюють легкі потоки повітря, під впливом яких документ переміщують на шматок скла. Далі його зволожують парами води або розчином гліцерину за допомогою розбризкувача, спрямовуючи струмінь вгору, щоб дрібні частки осідали зверху. В міру зволоження документ розправляють і накривають іншим склом. Для транспортування скло окантовують по краях. Згорілий документ можна також помістити в коробці, викладеній ватою. В цьому випадку доцільно направляти документ для криміналістичного дослідження з відповідальною особою, щоб при транспортуванні він не був ушкоджений.

На згорілих документах методом фотографування з тіньовим освітленням вдасться виявити втиснені штрихи тексту.

Текст, виконаний графітовим олівцем, типографською фарбою, що містить сажу або солі металів, а також надрукований на друкарській машинці, може бути відновлений фотографуванням в інфрачервоних променях. Можливе виявлення тексту шляхом термоопрацювання. Спалені документи можуть знаходитися в різних стадіях – висушування, обвуглювання, спопеління. Частіше всього доводиться працювати з документами, що перебувають у стадії обвуглювання. Якщо такий документ помістити між двома листами термостійкого скла, довести його в муфельній печі до спопеління, то фон стає більш світлим, на ньому проявляються штрихи, що містять графіт, сажу або

солі металів. Для виявлення тексту можуть застосовуватися й інші методи – фотозйомка в рентгенівських променях, люмінесценція.

Закреслені й залиті барвником тексти вдається прочитати, застосовуючи світлофільтри, електронно-оптичний перетворювач. Текст, залитий чорнилом того ж кольору, досліджують в ультрафіолетових променях. Якщо текст залитий чорнилом фіолетового або синього кольору, його зміст може бути виявлено фотографуванням із застосуванням світлофільтра того ж кольору, що і чорнило. Коли текст виконаний на одному боці паперу, його можна зволожити бензином, внаслідок чого він стає напівпрозорий. Потім документ фотографують в променях прохідного світла.

Дослідження документів, підроблених поліграфічним способом

Засоби розмножувальної техніки і способи друку, що використовуються при виготовленні поліграфічної продукції, прийнято розділяти на *типографські* й *оперативні*. До перших належать високий, глибокий і плоский трафаретний способи друку. До других – друк за допомогою ксероксу, електрографічного апарату тощо.

При високому способі друку зображення наноситься на папір виступаючими ділянками друкарської форми, тому барвник у шрифтах форм розподіляється нерівномірно. Для відбитків високого друку характерний рельєф, що називається у поліграфії натиском, утворюваним друкарськими елементами.

При плоскому друку друкуючий і пропускний елементи перебувають в одній площині, барвник у

штрихах відбитка розподіляється рівномірно, рельєф відсутній.

При глибокому друці друкуючі елементи представляють собою поглиблення, заповнені фарбою. Для глибокого друку характерні відсутність рельєфу, неоднакова товщина барвного шару у відбитках, що пояснюється різною глибиною друкуючих елементів і форми. Форма для плоского і глибокого друку виготовляється із спеціальних металевих пластин. Для високого друку застосовується типографський набір і цинкографічне кліше.

Зі способів оперативного друку найбільш поширеним є ротопринтовий, для якого характерні ті ж ознаки, що й для плоского типографського друку.

Сучасні методики дозволяють вирішувати діагностичні та ідентифікаційні завдання: встановити спосіб виготовлення форм і їх відбитків, підприємство, на якому виготовлені деякі види друкарських форм; ідентифікувати друкарські форми тощо. Шляхом комплексного криміналістичного дослідження вирішуються питання про спосіб (фабричний або саморобний) виготовлення документа, про ідентичність друкарських форм і отриманих копій документів тощо.

Криміналістичне дослідження фото-, кіно-, відеодокументів

В міру поширення фото-, кіно-, відеотехніки, звукозаписуючої апаратури, результати її використання (як і сама апаратура) все частіше виявляються як речові докази при розслідуванні злочинів.

Фотознімки, відеострічки і відеоплівки становлять собою матеріально фіксовані зображення різних об'єктів. Ці документи, що вилучаються у підозрюваних у вчиненні злочину осіб, містять інформацію причинного зв'язку з подією злочину або іншу інформацію, щодо фіксації ходу розслідування і результатів слідчих дій. Нерідко подібного роду документи досліджуються для встановлення учасників, з'ясування характеру та етапів розвитку подій (документальна або оперативна зйомка при масових безладях, пожежах тощо). Часом виникає необхідність встановити заміну змісту документів – наприклад, шляхом монтажу фотознімків із наступним їх фотографуванням, кінострічок, відеоплівок.

Серед ознак фотомонтажу можна відзначити різкий контраст по контуру окремих деталей зображення – навколо голови, частин тулубу, предметів одягу тощо.

При підробці відеоплівки й кінострічки частіше всього вдаються до усунення або вклеювання їхніх частин. Ознаки таких дій виявляються в різкій зміні зображення, наявності місць склеювання.

Важливу інформацію для встановлення обставин скоєного злочину можуть містити фонограми. Вони можуть бути засобом вчинення злочинів (наприклад ті, що використовуються з метою вимагання шляхом погроз і залякування тощо).

У подібних випадках об'єктами дослідження стають магнітні стрічки, дрiт, диски та інші носії інформації. На них відображаються дві групи слідів – механічного й електроакустичного впливу. Механічні сліди утворюються від стрічкопротяжного механізму і звукозаписуючого пристрою. Такі сліди

утворюються на робочій поверхні стрічки у вигляді мікро- та макротрас і відбивають особливості записуючої й стираючої голівки і головного валу магнітофона. Вони можуть з успіхом використовуватися з метою ідентифікації. В результаті взаємодії магнітного шару стрічки і записуючої голівки утворюються електроакустичні сліди, що характеризують ознаки не тільки записаного звуку, але й магнітофона, – кількість звукових доріжок і їхній розмір, швидкість переміщення стрічки, шуми стрічко-протяжного механізму, вмикання і вимикання запису й інші. Шляхом дослідження зазначених об'єктів і названих груп слідів можна встановити ознаки монтажу магнітної стрічки, розходження характеристик електричних імпульсів, різні по якості шматки магнітної стрічки, наявність місць склеювання і т.п.

При криміналістичному дослідженні фото-, кіно-, відеодокументів можуть бути ідентифіковані: знімальна і лабораторна апаратура, негативи по позитивах, зображені на фотознімках предмети, будівлі, ділянки місцевості, світлочутливі матеріали і хімічні реактиви, засоби відео- і аудіозапису, зафіксовані на фонограмі голоси людей та інші об'єкти.

Техніко-криміналістична експертиза документів

Техніко-криміналістична експертиза документів проводиться з метою встановлення фактичних даних, пов'язаних з виготовленням і використанням документів. Завдання, що складають предмет експертизи, мають діагностичний та ідентифікаційний характер.

Діагностична задача. Встановлення способу виготовлення документу, факту та способу внесення змін у документ, визначення його початкового змісту, виявлення невидимих і слабо видимих текстів, вицвівших, залитих, закреслених записів, текстів на згорілих документах, по втиснутим штрихам, визначення давності складання документу тощо.

Ідентифікаційна задача. Визначення, до одного або різного роду, виду, групи належать порівняльні об'єкти (засоби письма, документу в цілому), встановлення загальної кількості їх походження за умовами зберігання та використання, визначення тотожності особисто визначених об'єктів (засоби письма та інших технічних засобів, які застосовуються для виготовлення документів) за їх відображенням у документі, документа за його частинами, джерелами походження тощо.

Питання, що вирішуються при встановленні способу виготовлення документів та засобів письма:

- Яким способом виконано текст, а також інші реквізити документу від руки, за

допомогою поліграфії, надруковані на друкарській машинці?

- Якого роду (виду) друкарський прилад був використаний для рукописного тексту (шарикова чи інша авторучка, фломастер, олівець і т.п.)?
- Який спосіб поліграфічного відтворення тексту використовувався при виготовленні документу – високий, глибокий, плоский, трафаретний друк, оперативна поліграфія (репрографія)?
- Які конструктивні особливості застосованого друкарського обладнання?
- До якого класу, типу, виду, марки, моделі належить друкарська машинка, на якій надрукований текст документу?
- Чи має місце імітація відбитку друку, яким способом він виготовлений?
- Яким способом – за правилами фабричного виробництва або кустарним способом – виготовлений друк, відбиток якого має місце на документі?
- Якого роду матеріали письма (паста для шарикових ручок, чорнила, фломастер, туш, кольоровий олівець, поліграфічні фарби) використані для виконання реквізитів документу?
- Чи складений документ з частин інших документів?

Питання, які вирішуються при встановленні змінених документів:

- Чи підлягав документ яким-небудь змінам (підчистки, травленню,

- змиванню, дописуванню, додрукуванню)?
- Якщо “Так”, то яким способом та який його початковий зміст?
 - Чи не додрукований текст після того, як був вилучений з друкарської машинки?
 - Чи одночасно через копіювальний папір виконувався текст в декількох екземплярах документу?
 - Чи не відбувалось травлення за допомогою конкретного засобу?
 - Чи змінювались частини документу?
 - Чи не відбувалась зміна фотокартки?
 - Чи не відбувалась зміна початкового змісту документу шляхом вклеювання окремих його частин або інших документів?
 - Якщо відбувалась така зміна, то на яких ділянках та який початковий зміст документу?
 - Який зміст залитих (закреслених, замазаних) записів?
 - До якого виду (роду) документів належать згорілі документи?
 - Який зміст згорілих документів?
 - Результатом горіння якої кількості та яких саме документів є обгорілі залишки листів паперу?
 - Якого змісту записи утворюють вдавнені нефарбовані штрихи у документі?

Питання, які вирішуються при визначанні віку документів та їх фрагментів:

- Що виконано раніше – текст документу чи підпис, який перетинається з штрихами тексту?
- Що виконано раніше – підпис чи відбиток друку, що перетинається з нею?
- Що виконано раніше – текст чи відбиток друку, що перетинається з нею?
- Яка послідовність виконання фрагментів тексту ?
- Чи не здійснений даний фрагмент після того, як був складений основний текст?
- Яка послідовність виконання документів, що порівнюються?
- Який з них був виконаний раніше?
- Коли був складений документ?

Питання, які вирішуються при проведенні ідентифікаційних досліджень:

- Чи надрукований текст на даній друкарській машинці?
- На одній і тій самій або різних друкарських машинках надруковані тексти у документах?
- Частина документу надрукована на тій самій друкарській машинці, що і основний текст документу, чи на іншій?
- Чи надрукований текст документу даною особою?
- Чи нанесений відбиток друку даною печаткою?

- Однією і тією ж чи різними печатками внесені відбитки у документах?
- Чи даною ручкою (олівцем) виконані записи в документі?
- Чи складали раніше частини документа єдине ціле ?

Почеркознавча експертиза

Криміналістична почеркознавча експертиза проводиться з метою встановлення виконавця та обставин виконання рукописних записів та підписів.

Питання, які вирішуються при встановленні виконавця рукописних записів та підписів:

- Ким з числа визначених осіб виконані рукописні записи (підписи) в документі, що досліджується?
- Чи виконані рукописні записи (підписи) в кількох документах або різноманітні фрагменти тексту в одному документі однією й тією ж особою?
- Ким виконаний підпис від імені визначеної особи, ним самим або іншими особами?
- Особою якої статі виконаний рукописний текст?
- До якої вікової групи належить виконавець документу?

Питання, які вирішуються при встановленні обставин виконання рукописних записів та підписів:

- У звичайних чи незвичайних умовах виконувався рукописний текст?

- Чи виконаний рукописний текст у звичайній чи незвичайній для виконавця позі?
- Чи виконаний рукописний текст перекрученим почерком?
- Чи виконаний рукописний текст лівою рукою (при звичайній для виконавця правою рукою)?
- Чи виконані рукописні записи з наслідуванням почерку конкретної особи?
- Чи виконані рукописні записи в незвичайному стані (хвороба, алкогольне сп'яніння, незвичайний фізіологічний стан, тощо)?
- Чи в одних умовах і стані виконавця виконанні рукописні записи в кількох документах або різні фрагменти тексту в одному документі?

Авторознавча експертиза

Завданням авторознавчої експертизи є встановлення автора документів на підставі аналізу ознак письмової мови.

Питання, які вирішуються авторознавчою експертизою:

- Чи є автором документу дана особа ?
- Чи є автором декількох документів одна особа або різні?
- Чи виконаний текст документу з метою перекручення письмово-мовної звички?

- Які дані характеризують автора тексту – рідна мова, місце формування мовних навиків, рівень грамотності, професія, тощо?

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Криміналістичний облік

Для повного і всебічного запобіганням злочинам, їх розкриття і розслідування важливе значення має інформація про подію злочину та осіб, причетних до неї. Одним із важливих джерел інформації, необхідних для розслідування, є криміналістичний облік.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю.

Реєстрація – фіксація в установленому порядку ознак об'єктів в облікових документах за наявності необхідних підстав.

Систематизація – розміщення реєстраційних документів відповідно до науково розробленої системи, що ґрунтується на класифікації ідентифікаційних ознак об'єктів обліку.

Зосередження – концентрація відомостей про зареєстровані об'єкти або натуральні об'єкти у певному підрозділі органів внутрішніх справ.

Система й використання криміналістичних обліків засновані на суворому дотриманні законності. Довідки органів, які ведуть криміналістичний облік, після приєднання до справи, використовуються в судочинстві як докази (ст. 65 КПК України).

Наукову основу криміналістичного обліку складає положення про індивідуальність об'єктів, відносну стійкість і можливість їх наступного ототожнення. Воно базується на використанні теорії ідентифікації, судової фотографії, дактилоскопії, словесного портрету та інших наукових даних.

Правою підставою взяття об'єкта на криміналістичний облік є:

- протокол затримання підозрюваного;
- постанова прокурора, слідчого про обрання заходу процесуального примусу – тримання під вартою;
- постанова про притягнення особи як обвинуваченого;
- вирок або ухвала суду.

Основними методами фіксації в криміналістичних обліках є словесний опис, фотографування і дактилоскопірування. Останнє містить отримання відбитків пальців рук особи, що підлягає реєстрації.

Для збереження облікової інформації використовуються картотеки, фотоальбоми, слідотеки, різноманітні колекції та ін.

Картотеки складають звичайні або перфоровані карти. З метою кримінальної реєстрації та кримінального обліку використовується мікрофільмування облікової інформації, із застосуванням спеціальної апаратури.

В практиці кримінальної реєстрації та обліків застосовується й електронно-обчислювальна техніка (комп'ютери). Для цього належна інформація кодується і вводиться в пам'ять ЕОМ.

В окремих випадках доцільно направляти для перевірки безпосередньо об'єкти, що перевіряються

(наприклад, грошові знаки, зброю, набої, кулі, гільзи, сліди пальців рук).

Складання запитів доручається відповідним співробітникам міліції, які ведуть обліки в місцевих органах внутрішніх справ. Запити в центральні облікові центри направляються в разі негативних наслідків перевірки по місцевих обліках.

Кримінальна реєстрація

Кримінальна реєстрація – це науково розроблена система обліку осіб, предметів та інших об'єктів і відомостей щодо них, які мають криміналістичне значення. Завдання кримінальної реєстрації – забезпечити органи дізнання та попереднього слідства необхідною інформацією, яка необхідна для розкриття та розслідування злочинів. Дані кримінальної реєстрації використовуються в профілактичній та адміністративно-правовій діяльності.

Кримінальна реєстрація об'єктів і відомостей щодо них має кілька рівнів спільності – всеукраїнський (державний), регіональний (обласний) і місцевий (районний), які здійснюються органами МВС.

Кримінальну реєстрацію ототожнюють інколи з криміналістичним обліком.

Криміналістичний облік – це система обліку всієї криміналістичної інформації, яку використовують як під час розкриття й розслідування злочинів, так і в профілактичній та адміністративно-правовій практиці.

Кримінальна реєстрація – це обліки інформації, які використовують тільки в оперативно-розшуковій, слідчій та кримінально-виконавчій практиці. Тому кримінальна реєстрація зосереджена в органах МВС і

прокуратури. Кримінальна інформація може зберігатися в банках даних, які існують в установах, поліклініках, лікарнях, військкоматах, відділах соціального захисту населення, спортивних організаціях тощо.

Методи кримінальної реєстрації такі ж як і кримінального обліку – опис, фотографування, дактилоскопія, колекціонування. Форми концентрації інформації: картки, картотеки, колекції, альбоми, магнітні стрічки, диски, перфокарти, банки даних, зокрема й автоматизовані (АБД – автоматизований банк даних).

Види криміналістичних обліків і їх призначення

Криміналістичні обліки залежно від завдань поділяються на:

- оперативно-пошукові, до яких вміщуються об'єкти, які безпосередньо пов'язані з подією злочину – як правило, вилучені при оглядах місця події або при проведенні оперативних заходів та слідчих дій (дактилоскопічні обліки, колекції слідів зламування, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів, підроблених рецептів і бланків документів, кулегільзотеки, колекції суб'єктивних портретів тощо).
- інформаційно-довідкові (колекції і картотеки) – комплектуються об'єктами та даними, які безпосередньо не пов'язані з подією злочину й отримані в результаті накопичення відомостей інформаційного характеру. Об'єктами інформаційно-

довідкових колекцій і картотек можуть бути зразки різноманітних виробів, малюнки, фотографії, таблиці, каталоги та інше.

Криміналістичні обліки поділяються на центральні, регіональні та місцеві. Центральні обліки ведуться в ДНДВКЦ. До них належать:

- оперативно-пошукові;
- центральна колекція куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотека);
- центральна картотека фальшивих грошей;
- центральна картотека підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії;
- центральна картотека слідів рук, вилучених з місць нерозкритих тяжких злочинів;
- центральна колекція макетів вибухових пристроїв і речовин;
- центральна колекція фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху.
- інформаційно-довідкові колекції зразків:
- документів суворого обліку, цінних паперів та грошей;
- зброї та боєприпасів;
- наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;
- рельєфних підшов взуття;
- інструментів, що використовуються при зламуваннях;
- лакофарбових покриттів;
- скла фар автотранспорту;

- вибухових пристроїв і речовин;
- протекторів шин;
- волокон і волосся;
- паливно-мастильних матеріалів;
- підроблених номерів вузлів і деталей та агрегатів автотранспорту тощо.

Регіональні обліки ведуться в НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ. До них належать:

1) оперативно-пошукові, які комплектуються об'єктами, що вилучені у ході оглядів місця події за справами про злочини, що вчинені на території обслуговування ГУМВС, УМВС, УМВСТ або надіслані для постійної перевірки з інших органів, зокрема:

- кулегільзотеки;
- картотеки фальшивих грошей;
- картотеки слідів рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);
- дактилоскопічні картотеки на осіб, які взяті міліцією на облік;
- картотеки підроблених документів, виготовлених із застосуванням засобів поліграфії;
- колекції слідів знарядь зламування, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);
- картотеки слідів взуття, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;
- картотеки слідів транспортних засобів, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;
- суб'єктивних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів;
- підроблених рецептів на одержання наркотичних і сильнодіючих лікарських засобів;

- зразків почерку осіб, які займаються підробкою медичних рецептів;
 - зразків печаток і підписів лікарів, які виписують рецепти на одержання медичних засобів;
 - мікрооб'єктів;
- 2) інформаційно-довідкові колекції зразків:
- зразки зброї та боєприпасів;
 - наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;
 - рельєфних підшав взуття;
 - інструментів, що використовуються при зламуваннях;
 - лакофарбових покриттів;
 - скла фар автотранспорту;
 - макетів вибухових пристроїв і речовин;
 - протекторів шин;
 - слідів рукавиць;
 - замків і ключів;
 - волокон і волосся;
 - паливно-мастильних матеріалів;
 - підроблених номерів вузлів і агрегатів автотранспорту.

Місцеві обліки ведуться у відділах, відділеннях, групах НДЕКЦ, які обслуговують міськрайлінійні органи, до них належать:

- 1) *оперативно-розшукові масиви* комплектуються об'єктами, що вилучені у ході оглядів місця події за справами про злочини, що вчинені на території обслуговування органу внутрішніх справ або надіслані для постійної перевірки з інших органів, зокрема:
- картотеки слідів рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки);
 - дактилоскопічні картотеки на осіб, які взяті міліцією на облік;

- колекції слідів знаряддя зламвання, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;
- картотеки слідів взуття, вилучених з місць нерозкритих злочинів;
- картотеки слідів транспортних засобів, які вилучені з місць нерозкритих злочинів;
- суб'єктивних портретів осіб які підозрюються у вчиненні злочинів.
- інформаційно-довідкові колекції:
- рельєфних підошов взуття;
- інструментів, що використовуються при зламваннях;
- лакофарбних покриттів;
- скла фар автотранспорту;
- протекторів шин;
- слідів рукавиць;
- замків і ключів;
- підроблених номерів вузлів і агрегатів автотранспорту і т.п.

За потреби залежно від оперативної обстановки на території обслуговування в експертно-криміналістичних підрозділах можуть впроваджуватись інші криміналістичні обліки.

Організація роботи картотек і колекцій, комплектування їх масивів та перевірка за ними здійснюється згідно з наказами, інструкціями, методичними розробками ДНДЕКЦ та МВС України.

Вміщені в картотеку об'єкти, які є речовими доказами за кримінальними справами, в обов'язковому порядку реєструються у спеціальних журналах.

Дактилоскопічні обліки

Дактилоскопічні обліки експертно-криміналістичних підрозділів подаються на картотеки слідів рук, вилучених з місць нерозкритих злочинів (слідотеки) і дактилоскопічні картотеки на осіб, взятих міліцією на оперативний облік (дактилокартотеки) і призначені для встановлення:

- осіб, які залишили сліди на місці події;
- фактів залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних злочинів;
- особи невідомих трупів;
- осіб, які приховують дійсні установчі дані;
- наявності (відсутності) дактило карт розшукуваних осіб.

Організація роботи дактилоскопічних обліків визначається відповідними наказами та інструкціями.

Колекції знарядь зламуння

Колекції знарядь зламуння створюються для:

- встановлення фактів використання тих самих знарядь при вчиненні декількох злочинів (у різний час на різних територіях);
- ідентифікації конкретного знаряддя зламуння, якими залишено сліди на місці події;
- узагальнення відомостей про різноманітності інструментів і предметів, що застосовуються для зламуння перешкод.

У колекцію вміщуються натурні об'єкти зі слідами знарядь зламуння (окремі частини зламаних перешкод) і лише в окремих випадках, за неможливості вилучення самого об'єкта, на якому

були виявлені сліди, допускається вміщення їх зліпків, одержаних за допомогою полімерних мас.

Об'єктами колекцій можуть бути лише сліди знарядь зламування, за якими можливе проведення ідентифікаційного дослідження або встановлення групової належності знаряддя зламування.

Картотеки слідів взуття

Колекції слідів взуття створюються для:

- встановлення фактів залишення слідів одним і тим же зразком взуття при вчиненні декількох злочинів (у різний час на різних територіях);
- ідентифікації взуття, що належить конкретній особі, за слідами, які вилучені під час огляду місця події.

До масивів картотек можуть вміщуватися гіпсові копії, фотознімки та схематичні малюнки слідів взуття, які вилучені з місця події. Не підлягають вміщенню в картотеку фотознімки слідів взуття, залишені потерпілими та іншими особами, які не мають відношення до вчинення злочину.

У картотеку вміщуються тільки сліди, за якими можливе проведення ідентифікаційного дослідження або встановлення групової належності.

Картотеки слідів транспортних засобів (протекторів шин)

Колекції слідів транспортних засобів створюються для:

- встановлення фактів використання одних і тих же транспортних засобів при вчиненні декількох злочинів (у різний час на різних територіях);

- ідентифікації конкретних транспортних засобів (протекторів шин), що залишили сліди на місці події.

Картотека комплектується гіпсовими копіями, фотознімками і схематичними малюнками, які виготовлені під час огляду місця події з слідів, що залишені шинами транспортних засобів (автобусів, тролейбусів, легкових та вантажних автомобілів, тракторів, самохідних машин і механізмів, мотоциклів, мопедів, велосипедів, причепів тощо).

Фотознімки слідів транспортних засобів мають бути виконані за правилами судової фотографії. На схематичних малюнках в обов'язковому порядку наносяться необхідні розміри.

Колекції куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотеки)

Колекції куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотеки) створюються для:

- встановлення фактів використання одних і тих же зразків зброї при вчиненні декількох злочинів (у різний час, на різних територіях);
- виявлення зброї, яка застосовувалася при вчиненні злочинів серед вилученої, знайденої та добровільно зданої;
- встановлення фактів застосування злочинцями втраченої нарізної або гладкоствольної вогнестрільної зброї, що була на озброєнні органів внутрішніх справ, зареєстрована на об'єктах дозвільної системи та перебувала в особистому користуванні громадян;

- виявлення зброї, яка була втрачена працівниками ОВС, серед вилученої, знайденої та добровільно зданої.

До масивів кулегільзотек вміщуються об'єкти:

- кулі і гільзи, які вилучені під час огляду місця події;
- експериментальні кулі і гільзи, одержані при відстрілі вилученої, знайденої та добровільно зданої нарізної вогнестрільної зброї;
- експериментальних куль і гільз, які одержані при відстрілі втраченої нарізної та гладкоствольної вогнестрільної зброї, що зберігається та використовується в ОВС, на об'єктах дозвільної системи та перебувала в особистому користуванні громадян.

Кулі і гільзи, які надійшли до колекції, досліджуються з метою визначення моделі зброї, з якої вони вистрілені, та систематизуються за моделями або за видами зброї.

Інформаційні картотеки систематизуються в аналогічному порядку.

Кулегільзотеки розподіляються на центральну та регіональні.

Центральна кулегільзотека (ЦКГТ) ведеться в ДНДЕКЦ МВС, регіональні (КГТ) – у НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

Ведення кулегільзотек доручається працівнику або групі працівників, які спеціалізуються в області балістики.

Об'єкти підлягають реєстрації в спеціальному журналі і зберігаються в спеціально обладнаних

шафах або ящиках, які в неробочий час зачиняються і опечатуються.

Кулі і гільзи зі слідами зброї надсилаються для перевірки за колекцію органом, що веде розслідування, до регіональних кулегільзотек не пізніше як 10 діб з дня порушення кримінальної справи, незалежно від того, розкрито злочин чи ні.

Після перевірки за масивами регіональної кулегільзотеки об'єкти надсилаються до ЦКГТ ДНДЕКЦ. Перевірка за масивами ЦКГТ виконується в термін, що не перевищує 10 діб з дня надходження об'єктів до колекції. Довідка про результати перевірки надсилається зацікавленим органам.

Якщо під час огляду місця події вилучено лише по одному об'єкту кожного виду, всі вони надсилаються для перевірки та вміщення до масивів ЦКГТ, а якщо вилучено декілька однакових об'єктів, частина їх надсилається до ЦКГТ, а частина - вміщується до масивів регіональної кулегільзотеки. Кулі і гільзи зі слідами зброї, які вилучені з місці, нерозкритих злочинів, перед направленням на перевірку фотографуються.

Перевірці за колекцією підлягає вилучена або добровільна здана вогнестрільна зброя, яка незаконно зберігалася в державних установах, організаціях чи у громадян, а також знайдена нарізна вогнепальна зброя (револьвери, пістолети, автомати, карабіни, обрізи малокаліберних і бойових гвинтівок та карабінів, саморобна нарізна зброя, комбіновані мисливські рушниці).

Необхідність перевірки зброї з числа зданої в органи внутрішніх справ установами, організаціями та громадянами, в яких вона перебувала в користуванні на законних підставах, визначається

органом внутрішніх справ, на обліку в якому ця зброя перебувала.

Не підлягає перевірці за кулегільзотеками навчальна нарізна зброя, не пристосована до стрільби, кулемети, мисливська гладкоствольна зброя (окрім випадків, зазначених у Інструкції по створенню єдиної автоматизованої системи обліку вогнепальної (стрілецької) зброї, яка зберігається та використовується в МВС, на об'єктах дозвільної системи та перебуває у особистому використанні громадян), а також непридатна для одержання експериментальних куль і гільз.

Відстріл зброї провадиться з використанням кулевловлювачів, що забезпечують якість відображення слідів на кулях і гільзах.

З кожного ствола зброї провадиться по три постріли (за наявності змінних магазинів – по три постріли з використанням кожного магазину). Відстріл автоматів провадиться в режимі одиночного вогню. При відстрілі револьверів експериментальні кулі (оболонкові і безоболонкові) та гільзи повинні бути одержані з кожної камори барабана.

Відстріл технічно несправної зброї може проводитись після заміни пошкоджених або поповнення відсутніх деталей. Факт заміни деталей відображається в супроводжувальному документі (у цих випадках перевіряються лише сліди деталей, які не замінялися).

Отримані експериментальні кулі та гільзи після перевірки за масивами регіональної кулегільзотеки надсилаються до ЦКГТ у термін, що не перевищує 10 діб.

З метою забезпечення ефективного використання кулегільзотек для розкриття злочинів у експертно-

криміналістичних підрозділах ведеться облік інформації про факти вилучення, добровільної здачі зброї.

Відстріляна зброя зберігається в ГУМВС, УМВС, УМВСТ до отримання відповіді з ЦКГТ про результати її перевірки. Знищення зброї до закінчення її перевірки за масивами центральної та регіональних кулегільзотек категорично забороняється.

Експериментальні кулі та гільзи, відстріляні з вилученої, знайденої чи зданої зброї, зберігаються в ЦКГТ упродовж п'яти років.

Кулі та гільзи, вилучені з місць подій, виключаються з колекції у разі:

- встановлення вогнепальної зброї, з якої вони відстріляні;
- за вимогою слідчого або суду;
- після 5-річного терміну зберігання (вилучені об'єкти відсилаються в орган, з якого вони надійшли).

Обліки підроблених грошових знаків, цінних паперів та бланків документів, які виготовлені поліграфічним способом.

Обліки підроблених грошових знаків, цінних паперів та бланків документів, які виготовлені поліграфічним способом, ведуться в ДНДЕКЦ для:

- встановлення ознак спільності їх походження за способом і технологією виготовлення;
- виявлення осіб, які займаються виготовленням підроблених грошей, цінних паперів та бланків документів.

Обліки складаються з колекції зразків підроблених об'єктів і Інформаційної картотеки про факти її вилучення.

Порядок комплектування колекції та картотеки і робота з ними

Грошові знаки, цінні папери та документи з ознаками підробки, виготовлені поліграфічним способом, надсилаються слідчими чи працівниками оперативних підрозділів до експертно-криміналістичних підрозділів для проведення експертиз або досліджень.

Якщо під час проведення експертиз або досліджень встановлено, що об'єкти підроблені, вони надсилаються разом з відповідною інформацією до ДНДЕКЦ для вміщення до обліків.

Інформація, що надійшла до ДНДЕКЦ, заноситься на картку, яка вміщується до картотеки.

Об'єкти, надіслані до ДНДЕКЦ, підлягають перевірці. Довідка про результати перевірки надсилається до зацікавленого органу. Зразки об'єктів, яких немає в колекції, реєструються в журналі реєстрації об'єктів, уміщених у картотеку (колекцію) і залишаються для проведення досліджень.

Об'єкти в колекції розміщуються за розділами:

- паперові грошові знаки, які виготовлені із застосуванням технічних засобів;
- мальовані грошові знаки;
- монети;
- цінні папери;
- бланки документів, виготовлені поліграфічним способом.

Об'єкти, які зареєстровані в колекції, можуть вилучатися з колекції за вимогою слідчого або суду, але з обов'язковим їх поверненням після винесення вироку.

Колекція фонограм з голосами осіб, які анонімно повідомляли про загрозу вибуху, створюється для:

- встановлення фактів повідомлень однією і тією ж особою про загрозу вибуху (в різний час, на різних територіях);
- ідентифікація особи за ознаками голосу: який був зафіксований на фонограмі під час надходження анонімного повідомлення;
- встановлення соціального портрета (рівень освіти, соціальне походження, місця формування мовних навиків, професія, психологічний тип аноніма, реальність загрози та інше) такої особи.

Колекція формується з фонограм анонімних повідомлень, які надійшли до чергових частин органів внутрішніх справ або до установ, організацій та громадян.

Не підлягають вміщенню до колекції фонограми з голосами, характеристики яких не відповідають визначеним критеріям якості запису.

При встановленні особи, яка анонімно повідомляла про загрозу вибуху, зразок її голосу направляється органом внутрішніх справ для перевірки за масивом анонімних повідомлень.

По другому питанню лекції можна зробити висновок, що основною ланкою розподілу криміналістичних обліків є межі використання інформації в оперативно-розшуковій діяльності та дані інформаційно-довідкового характеру, що використовуються правоохоронними органами.

Поділяються криміналістичні обліки на центральні, регіональні та місцеві і відповідно до цих особливостей і формується зміст наявної в них інформації. Залежно від групової належності тих чи

інших об'єктів чи інформацій про них вони зосереджуються в окремих видах обліків, кожний з яких має своє специфічне призначення і створюється для встановлення об'єктів, фактів, осіб, отримання необхідної інформації або для ідентифікації окремих об'єктів і слідів.

Об'єкти криміналістичного обліку, особливості ведення окремих видів обліків

Об'єкти, які підлягають кримінальній реєстрації та кримінальному обліку:

- Невідомі злочинці, які переховуються від суду та слідства, від відбування покарання;
- Обвинуваченні, що були заарештовані;
- Особи, затриманні за бродяжництво, жебракування;
- Особи, які вчинили злочин, але звільненні у зв'язку з вживанням громадського впливу або через обставини, що змінилися;
- Засудженні особи;
- Особи, які пропали безвісті;
- Хворі, які перебувають у лікувальних установах, будинках пристарілих, дитячих будинках і через свій стан не можуть повідомити персонографічні дані;
- Невпізнанні трупи осіб, які загинули внаслідок злочинів, нещасних випадків;
- Крадена, втрачена, вилучена та добровільно здана зброя;
- Кулі, гільзи, патрони із слідами зброї, виявлені на місці події, нерозкритого злочину;
- Викрадені та загублені, а також вилучені у затриманих речі;
- Номерні речі та вироби, пов'язані із злочинами;

- Автотранспортні засоби, належність яких не встановлена;
- Підроблені документи, виготовлені поліграфічним способом;
- Підроблені грошові знаки(паперові гроші);
- Паспорти – викрадені, втрачені, такі, що належать злочинцям, а також бланки викрадених паспортів;
- Зразки почерків осіб, які займаються підробленням лікарських рецептів, головним чином на наркотичні та подібні їм речовини;
- Пригульна худоба, викрадена і така, що розшукується;
- Сліди пальців рук з місць нерозкритих злочинів (в картотеці зберігають фотознімки слідів);
- Сліди знарядь злому та інструментів з місць нерозкритих злочинів (зберігаються як сліди, так і їх копії);
- Факти розкрадання вантажів на залізничному транспорті;
- Способи вчинення злочинів, які залишилися нерозкритими.

Із впровадженням у практику кримінальної реєстрації ЕОМ та розмножувальної техніки змінилися форми зберігання й концентрації інформації. Картки, тобто паперові носії, поступово змінилися магнітними носіями (стрічки, диски, дискети тощо). У 1985 році в органах МВС почав формуватися єдиний банк даних – АБД (автоматизований банк даних), в якому зосереджується вся інформація щодо зазначених вище об'єктів. Єдиний банк даних має два рівні: АБД-центр й АБД-область. Збирання інформації для

АБД здійснюються за допомогою єдиних карток збору інформації за всіма рівнями.

В обліках, що ведуться в органах внутрішніх справ, реєструють: звинувачених, затриманих, засуджених, осіб, які відбувають покарання, та злочинців, які зникли з місця події і переховуються.

Майже кожний вид обліку, крім останнього, містить повні соціально-демографічні та анатомо-фізіологічні дані, а також інформацію щодо події злочину, способу та засобів його вчинення; дані про покарання та місце його виконання, а також інші відомості стосовно злочинця і злочину. Конкретно види інформації, які містяться в обліках і автоматизованому банку даних, зазначені в картках збирання інформації та картках конкретного виду обліку.

Відомості щодо злочинця, який зник з місця події і переховується, в картках обліку й автоматизованому банку даних (АБД) обмежені – здобуті з матеріальних слідів, виявлених на місці події, та відомостей очевидців (потерпілого, свідка).

Звинувачені, засуджені та затримані злочинці підлягають алфавітному та датилокопічному обліку, а злочинці, які зникли з місця події і переховуються, реєструються за способом вчинення злочину, прикметами зовнішності та іншими ознаками, відображеними в матеріальних та ідеальних слідах.

Алфавітний облік злочинців має давню історію і досить простий. Суть його зводиться до заповнення алфавітної картки зі слів особи, що реєструється, або за матеріалами справи. До алфавітної картки заносять такі відомості: персонографічні, демографічні дані, наявність судимості, амністії, місце відбування покарання, час затримання, судимості, період відбуття покарання тощо.

До картки заносять дактилоскопічну формулу, яка служить кодом на звернення в дактилоскопічну картотеку. Знизу на картці розміщують фарбований відбиток вказівного пальця правої руки. Картки в картотеці складають за прізвищами, в алфавітному порядку. Через це й картотека, й обліки зветься алфавітними або прізвищними.

Дактилоскопічному обліку підлягають особи, що були заарештовані, засуджені до позбавлення волі, а також затриманні за бродяжництво та жебракування. Дактилоскопічний облік зводиться до такого: на спеціальному бланку – дактилокарті – розміщують зафарбовані десять відбитків пальців правої та лівої рук у певному порядку. Потім виводять дактилоскопічну формулу – її головну та додаткові частини.

Існує декілька видів дактилоскопічного обліку. Якщо для обліку відбирають всі десять відбитків пальців, то облік зветься *десятипальцевим*. У ньому розкладка (систематизація карток) проводиться за дактилоскопічною формулою, яка служить спеціальним кодом.

Дактилоскопічний облік, в якому використовуються тільки п'ять відбитків пальців, називається *п'ятипальцевим*. Систематизація карток у картотеці ведеться спочатку згідно з належністю відбитків до правої та лівої руки, а всередині кожної групи – за спеціальною формулою.

Якщо систематизація карток здійснюється за одним відбитком пальця, то картотеку звуть *однопальцевою*.

Є також картотеки слідів поверхонь долонь, однак в Україні вони не ведуться. Можливі картотеки відбитків окремих частин обличчя – губів, кінчика носа, вушної раковини, лоба.

Дактилоскопічна картотека слідів пальців рук з місць нерозкритих злочинів централізована, вона –

однопальцева. Систематизація карток здійснюється за спеціальною формулою або цифрами-кодами на картках, на яких наклеєно відбиток. Для пошуку використовують технічні системи, зокрема й ЕОМ. Картотека формується таким чином: виявлений на місці події слід (один або кілька) фотографують у натуральну величину і друкують знімки (у чотирьох примірниках). Один знімок заносять у місцеву картотеку, а інші направляють до області (ЕКВ) та центру (КЦ МВС України).

Дактилоскопічна картотека осіб, поставлених міліцією на облік, формується на основі положення про адміністративний нагляд за особами, які звільнились із місць ув'язнення. Такі особи дактилоскопуються та фотографуються. Картки вливають у місцеву картотеку РВ (МВ) внутрішніх справ та області, а фотознімки наклеюють в альбоми, які зберігаються в РВ (МВ) внутрішніх справ, лінійних відділах міліції на залізничному транспорті. Картки систематизують звичайним способом – за формулою або прізвищем.

Облік осіб, що пропали безвісти, централізований і побудований на використанні ознак зовнішності та огляду. Картка на особу, що пропала безвісти, включає персонографічні, соціально-побутові та виробничі відомості, які слідчий одержує із заяви родичів і близьких, а також за місцем роботи такої особи. Фотознімки (якщо вони є у близьких чи у відділі кадрів) заносять у картку, а також до альбому осіб, що пропали безвісти. Картку направляють до картотеки області, а альбоми зберігають тільки на місцях.

При виявленні трупа особи, яку встановити немає можливості, його реєструють у картотеці невпізнаних трупів. Для занесення до обліку слідчий заповнює

картку невідомого трупа в трьох примірниках. До картки заносять ознаки зовнішності та одягу, які збереглися. Труп фотографують у фас, профіль (правий та лівий), а фотознімки вклеюють у картку. Якщо збереглися пальці то труп дактилоскопують (на картці передбачену місцем для відбитків). Для дактилоскопування ушкоджених та мацерованих пальців трупа необхідно запрошувати спеціаліста – судового медика. Картотеки невідомих трупів існують в області та Головному інформаційному бюро.

Облік крадених, загублених і вилучених номерних речей та виробів (годинники, фото-, кіно-, відеотехніка, автотранспорт тощо) здійснюється шляхом опису ознак і номеру об'єкта, його особливих прикмет, матеріалу, кольору, ступеня експлуатації тощо. У картотеці картки класифікуються за видом об'єкта, його моделлю, номером, іншим ознакам.

Облік вогнепальної зброї – краденої, загубленої або зданої – ведеться у вигляді карток або колекції зброї. У картку заносять таку інформацію: модель, номер, місце виявлення, час занесення до обліку, хто здав у кого вилучено, окремі характерні ознаки зброї. Зі зброї, поставленої на облік, здійснюється експериментальний відстріл, а кулі та гільзи поміщають у картотеку, перевіривши їх по картотеці куль, гільз і патронів з місць нерозкритих злочинів.

Облік куль, гільз та патронів зі слідами зброї ведеться у вигляді колекції об'єктів або їх фотознімків. Облік централізований: КЦ МВС-центр, ЕКВ-область. Всі кулі та гільзи, виявлені на місці здійснення злочину, підлягають перевірці по цій картотеці на предмет встановлення єдиного джерела їх походження. До обліку заносять тільки об'єкти в справах нерозкритих злочинів, або розкритих, але зброя знаходиться в розшуку.

Для постановки на облік куль, гільз і патронів фотографують їх загальний вигляд, а також наявні сліди на них крупномасштабним способом, фотознімки заносять у картку. Цю роботу виконують експерти ЕКВ області. Кулі та гільзи зберігають в кулегільзотеках, а їх фотознімки – в Центральній картотеці Криміналістичного центру МВС України.

Облік грошових знаків (паперових підроблених грошей) ведеться в картотеці обліку документів, виконаних поліграфічним способом.

Облік підроблених металевих грошей ведеться криміналістичними підрозділами у вигляді колекції монет, або їх фотознімків. Для постановки на облік підробленої монети її направляють в ЕКВ області, де експерти монету фотографують, складають опис її ознак на картці. Монету поміщають у колекцію, яка називається монотекою, а її фотознімки направляють в КЦ МВС.

Облік підроблених документів, виконаних поліграфічним способом, є централізований та ведеться криміналістичними підрозділами у вигляді колекції підроблених документів або їх фотознімків. Для постановки на облік підроблений документ необхідно сфотографувати, занести його ознаки в картку і наклеїти на неї фотознімок документа. Сам документ направляють в Центральну картотеку, а фотознімки зберігають в ЕКВ області. Паперові підроблені гроші в цьому обліку складають окремий розділ, також окремо враховуються паспорти, дипломи, посвідчення та інші документи, підроблені із застосуванням поліграфічних методів та засобів.

Облік адміністративно-правових порушень й осіб, які їх вчинили, ведуть органи міліції, а вся інформація концентрується в АБД-область і АБД-центр. Для формування єдиного банку даних до 1985 р. існувала картка «Профілактика-пошук – 2». На сьогоднішній день введено стандартну картку збирання адміністративної інформації «ПК – АП»

(інформаційно-пошукова картка на особу, яка вчинила адміністративно-правове правопорушення). Зміст інформаційної картки: відомості про правопорушника, ознаки його зовнішності, персонографічні дані, відомості про характер, місце і час вчинення правопорушення. Картка ІПК – АП заповнюється тільки на особу, яка підлягає адміністративному арешту або офіційному попередженню.

Картки на особу про адміністративно-правове порушення заносять до картотек, які класифікуються за прізвищами або способами вчинення правопорушення. В ІПК-АП зберігаються ознаки словесного портрету – такі самі, як і в інших обліках. Тому ця картотека узгоджується з алфавітною, а через неї – дактилоскопічною та іншими картотеками, в яких фіксується зовнішність осіб за ознаками словесного портрету.

Реєстрація способів вчинення злочинів ведеться на картках МОС (modus-спосіб, operandi-дія, system-система).

У картці описують спосіб дії злочинця та сліди, що залишені при цьому. Спосіб вчинення злочину або адміністративного правопорушення передбачений у кожній інформаційно-пошуковій картці збирання інформації для формування єдиного банку даних (ЄБД). Знання способу вчинення злочину дозволяє робити припущення щодо професійних навиків та окремих ознак зовнішності злочинця з метою його пошуку.

По третьому питанню лекції потрібно зробити висновок, що для кожного окремого виду криміналістичних обліків існують тільки свої специфічні об'єкти.

Саме цим і пояснюються особливості ведення окремих видів обліків. Крім того, як ми вже частково зазначали, об'єктами криміналістичного обліку є будь-які предмети різноманітного походження чи інформація, що підлягають кримінальній реєстрації та кримінальному обліку.

В реалізації обліку об'єктів і отримання належної інформації про них, залежно від виду обліку існують свої специфічні і обов'язкові для дотримання засоби

Оскільки криміналістичні обліки становлять собою систему об'єктів та відомостей про них, з притаманними для кожного окремого об'єкту особливостями, то обов'язковою умовою ведення криміналістичних обліків є обізнаність з умовами походження та застосування цих об'єктів, розмаїття їх значення в усіх проявах злочинної і іншої протиправної діяльності. Саме це і становить вимоги науково-практичних рівнів, обов'язкових для ведення криміналістичних обліків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверьянова Т.В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. – Алма-Ата, 1991.
2. Адрианов В.А., Катонов В.Е. Средства и методы выявления, фиксации и изъятия следов рук. – М., 1985.
3. Биленчук П.Д., Лукьянчиков Е.Д., Сало В.Д. Методика обнаружения и использования одорологической информации в процессе раскрытия преступлений. – К., 1993.
4. Биленчук П.Д., Перебитюк Н.В. Применение современных физических методов исследования для решения поисковых задач в криминалистической практике – К., 1993.
5. Вертузаев М.С., Жариков Ю.Ф. Судебная акустика: теоретические основы и экспертная практика. – К., 1992.
6. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К., 1984.
7. Горинов Ю.А., Скоромников К.С. Видеозапись при расследовании преступлений. – М., 1975.
8. Грамович Г.И. Научно-технические средства: современное состояние, эффективность использования в раскрытии и расследовании преступлений. – Минск, 1989.
9. Грановский Г.Л. Основы трасологии Особенная часть. – М., 1974.
10. Дактилоскопическая экспертиза. – Красноярск, 1990.
11. Девикеев Е.И. Криминалистическая регистрация. – М., 1987.
12. Зимин А.М., Овсянников М.Н. Установление преступников и других лиц по признакам внешности. – Омск, 1982.

13. Зуйков Г.Г. Установление способа совершения преступлений при помощи криминалистических экспертиз и исследований. – М., 1970.
14. Ищенко Е.П. Использование современных научно-технических средств при расследовании уголовных дел. – Свердловск, 1985.
15. Ищенко А.В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи. – К., 1997.
16. Каплунов И.М. Объективные и субъективные причины экспертных ошибок. –Ташкент, 1977.
17. Кириченко А.А. Курс судебной микроскопии. – Ч.1-3. – Днепропетровск, 1994.
18. Кириченко А.А. Основы судебной микрологии. – Днепропетровск, 1994.
19. Кириченко А.А., Биленчук П.Д., Клименко Н.И. Судебная одорология. – Днепропетровск, 1994.
20. Кириченко А.А., Романько В.Н. Курс судебной микрологии. – Днепропетровск, 1994.
21. Кириченко А.А., Тимошенко Б.Ф. Собираение и использование микрообъектов при расследовании преступлений. – Днепропетровск, 1993.
22. Клименко Н.И., Бовсуновский В.М. Микрообъекты – вещест-венные доказательства. – К., 1984.
23. Козинец Э.П., Митричев В.С. Обобщение экспертной практики по криминалистическому исследованию почв. – М., 1973.
24. Колдин В.Я. Идентификация при расследовании преступлений. – М., 1978.
25. Колесниченко А.Н., Найдис И.Д. Судебная фотография. – Харь-ков, 1981.
26. Комаринец Б.М. Судебно-баллистическая экспертиза. – М., 1974.
27. Компьютерные технологии в юридической деятельности / Под ред. Н. Полевого, В. Крылова. – М., 1994.
28. Корухов Ю.Г. Криминалистическая диагностика в расследовании преступлений. – М., 1998.

29. Корухов Ю.Г. Трасологическая диагностика. – М., 1983.
30. Криминалистическое исследование огнестрельного оружия. – М., 1987.
31. Леви А.А., Горинов Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. – М., 1983.
32. Лейстнер Л., Буйташ П. Химия в криминалистике. – М., 1990.
33. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов. – К., 1971.
34. Лисиченко В.К., Липовский В.В. Исправленному не верить. – К., 1990.
35. Лисиченко В.К., Цыркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. – К., 1987.
36. Ложкевич А.А., Макаров А.М., Шаршуновский В.Л. – Звукозапись и фоноскопическая экспертиза на предварительном следствии. – М., 1983.
37. Мирский Д.Я. Словарь основных терминов судебно-фототехнической экспертизы. – М., 1985.
38. Найдис И.О. Использование следов орудий взлома и инструментов для расследования преступлений. – Харьков, 1980.
39. Новиков С.И. Криминалистические и иные специальные знания при исследовании места дорожно-транспортного происшествия. – Одесса, 1973.
40. Орлов В.Ф. Теория судебно-почерковедческой идентификации. – М., 1973.
41. Салтевский М.В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений. – К., 1982.
42. Салтевский М.В. Криминалистическая одорология (работа с запаховыми следами). – К., 1976.
43. Салтевский М.В. Следы человека и приемы использования их для получения информации о преступнике и обстоятельствах преступления. – К., 1983.

44. Салтевский М.В. Собрание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии. – К., 1980.
45. Салтевский М.В., Гапонов Ю.С. Вопросы судебной фотографии и киносъемки. – К., 1974.
46. Салтевский М.В., Ломако З.М., Щербатов В.Ф. Измерительная фотосъемка в следственной практике. – К., 1976.
47. Салтевский М.В., Лысов Н.Н. Криминалистическая фотография, кинематография и видеозапись в правоохранительной действительности. – К., 1993.
48. Салтевський М.В., Глібко В.М. Запахові сліди у слідчій практиці. – К., 1992.
49. Самсонов Г.А. Судебная баллистика. – М., 1975.
50. Сегай М.Я. Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники. – К., 1987.
51. Седова Т.Д. Проблемы методологии и практики нетрадиционной криминалистической идентификации. – Л., 1986.
52. Седых-Бондаренко Ю. Криминалистическая идентификационная экспертиза. – М., 1973.
53. Селиванов Н.А. Математические методы в собирании и исследовании доказательств. – М., 1974.
54. Словарь основных терминов судебной автотехнической экспертизы. – М., 1988.
55. Снетков А.А., Зинин А.М. Словарь основных терминов судебно-портретной экспертизы. – М., 1978.
56. Снетков В.А. Габитоскопия. – Волгоград, 1979.
57. Стратонов В.М. Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів та слідів від їх застосування. – Херсон, 1998.
58. Стратонов В.М. Техніко–криміналістичне забезпечення досудового слідства: проблеми та перспективи // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – №3. – С.159-163.
59. Фокина А.А. Идентификация личности по папилярным узорам рук с применением математических методов исследования. – К., 1973.

60. Фокина А.А, Количественные методы исследований признаков папиллярных узоров в целях локализации участков ладонной поверхности. – М., 1980.
61. Эминов В.Е., Юрин Т.С. Использование при расследовании составных фотографических и рисованных портретов. – М., 1973.

З М І С Т

ОСНОВИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ	4
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ	5
<i>Основні форми застосування засобів і методів криміналістичної техніки. Суб'єкти, які їх застосовують</i>	<i>6</i>
<i>Правові основи використання криміналістичної техніки.....</i>	<i>6</i>
СУДОВА ФОТОГРАФІЯ ТА ВІДЕОЗАПИС	8
СУДОВА ФОТОГРАФІЯ	8
<i>Методи судово-оперативної зйомки:.....</i>	<i>8</i>
<i>Вимоги, які пред'являються до фотозйомки.....</i>	<i>10</i>
<i>Правила оформлення фототаблиць</i>	<i>11</i>
ВІДЕОЗАПИС	12
<i>Прийоми та методи відеозапису в процесі проведення окремих слідчих дій.....</i>	<i>12</i>
<i>Особливості проведення відеозапису</i>	<i>14</i>
ТРАСОЛОГІЯ.....	16
МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ	16
<i>Оптичні методи</i>	<i>16</i>
<i>Фізичні методи.....</i>	<i>16</i>
<i>Хімічні методи.....</i>	<i>18</i>
<i>Лабораторні методи</i>	<i>18</i>
ПРАВИЛА ПОВОДЖЕННЯ ЗІ СЛІДАМИ ПАЛЬЦІВ РУК ПРИ ЇХ ОГЛЯДІ	25
СЛІДИ БОСИХ НІГ.....	28
СХЕМА ОПИСУ СЛІДІВ ВЗУТТЯ В ПРОТОКОЛІ ОГЛЯДУ	33
СЛІДИ ЗУБІВ ЛЮДИНИ	36
СЛІДИ ОДЯГУ.....	42
ФІКСАЦІЯ І ВИЛУЧЕННЯ СЛІДІВ ЗАПАХУ	51
СЛІДИ ГРУНТОВОГО ПОХОДЖЕННЯ	56
СЛІДИ ВІД ЗНАРЯДЬ ЗЛОМУ	63
СЛІДИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	74
СУДОВА БАЛІСТИКА.....	82
ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ І СЛІДІВ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ.....	82

ЗАГАЛЬНА БУДОВА ПІСТОЛЕТІВ ПМ І ФОРТ-12, ЇХ ОСНОВНІ ЧАСТИНИ	85
ОСНОВНІ ПИТАННЯ, ВИРІШУВАНІ ЕКСПЕРТНИМ ДОСЛІДЖЕННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ	90
СУДОВА ГАБІТОСКОПІЯ.....	105
ХАРАКТЕРИСТИКА ЧАСТИН ТІЛА ЛЮДИНИ	109
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ	122
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ.....	128
СЛІДЧИЙ ОГЛЯД І ПОПЕРЕДНЄ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ	130
<i>Особливості огляду місця події, пов'язаної з комп'ютерними технологіями</i>	<i>133</i>
<i>Криміналістичне дослідження письма.....</i>	<i>141</i>
<i>Техніко-криміналістичне дослідження документів</i>	<i>148</i>
ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ	161
<i>Почеркознавча експертиза.....</i>	<i>165</i>
<i>Авторознавча експертиза</i>	<i>166</i>
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	168
ВИДИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ І ЇХ ПРИЗНАЧЕННЯ .	171
<i>Дактилоскопічні обліки.....</i>	<i>176</i>
<i>Колекції знарядь зламування</i>	<i>176</i>
<i>Картотеки слідів взуття.....</i>	<i>177</i>
<i>Картотеки слідів транспортних засобів (протекторів шин)</i>	<i>177</i>
<i>Колекції куль і гільз зі слідами зброї (кулегільзотеки).....</i>	<i>178</i>
<i>Порядок комплектування колекції та картотеки і робота з ними.....</i>	<i>183</i>
ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ, ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ОБЛІКІВ	185
ЛІТЕРАТУРА.....	194